

SPRAWOZDANIE
DYREKCYI C. K. LWOWSKIEGO GIMNAZYUM

IM. FRANCISZKA JÓZEFA

ZA ROK SZKOLNY

1896.

TREŚĆ:

1. Żywoty Plutarcha wobec Arystotelesa „*Ἀθηναίων πολιτεία*“, przez Dr. Wiktora Hahna. — 2. Część urzędowa przez Dyrektora.

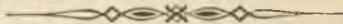
WE LWOWIE
NAKŁADEM FUNDUSZU NAUKOWEGO
1896.

SPRAWOZDANIE
DYREKCYI C. K. LWOWSKIEGO GIMNAZYUM

IM. FRANCISZKA JÓZEFA

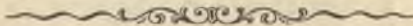
ZA ROK SZKOLNY

1896.

TREŚĆ:

1. Żywoty Plutarcha wobec Arystotelesa „*Ἀθηναίων πολιτεία*“, przez Dr. Wiktora Hahna. — 2. Część urzędowa przez Dyrektora.

WE LWOWIE

NAKŁADEM FUNDUSZU NAUKOWEGO

1896.

<http://rcin.org.pl>

LIBRARY/OND/ATE
PROF. DR. K. LINDENBERG
M. 382/5
1880
LWÓW

M 382/5

Grupa
Filologiczna
Im. G. Korbuta
T.N.W.

LWÓW

„Ὅτε ιστορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίους, οὔτε ταῖς ἐπιφανεστάταις πράξεσι πάντως ἔνεστι δῆλῳσις ἀρετῆς ἢ κακίας, ἀλλὰ πρῶγμα βραχὺ πολλάκις καὶ ῥῆμα καὶ παιδιὰ τις ἔμφρασιν ἰψοῦς ἐποίησε μᾶλλον ἢ μάχαι μυριόονετροι καὶ παρατάξεις αἱ μέγισται καὶ πολιορκίαι πόλεων.“ (Alex. c. 1.)

Z przytoczonych słów i z wielu innych podobnych miejsc u Plutarcha ¹⁾ wynika, że Plutarch w żywotach swych wcale nie miał zamiaru napisać dzieła historycznego, lecz że pragnął jedynie opowiedzieć żywoty sławnych mężów, ze szczególnem uwzględnieniem ich zalet lub wad. Pełno więc w żywotach Plutarcha anegdot i ciekawych opowiadań, charakteryzujących wprawdzie sławnych mężów, których żywoty opisuje, dla historii przecież po większej części zbędnych i obojętnych. Z tą właściwością Plutarcha wydatniania przeważnie tylko rysów anegdotycznych łączy się bezpośrednio druga cecha charakterystyczna, będąca następstwem pierwszej. Uwzględniając bowiem mniej ważne i podrzędne dla historyka zdarzenia, przytacza Plutarch z daleko mniejszą, jak to sam przyznaje, skrzętnością i skrupulatnością główne fakta historyczne, wskutek czego popełnia błędy tak faktyczne, jak i chronologiczne.

Myliłby się przecież każdy, kto by sądził, iż Plutarch nie opiera się w swych żywotach na źródłach historycznych; już pobieżny rzut oka wystarczy, aby się przekonać, że żywoty jego są przepełnione cytatami z dzieł rozmaitych pisarzy. Niestety w tym względzie podziela Plutarch ogólnie znaną właściwość pisarzy starożytnych, polegającą na tem, że cytaty ich po większej części pochodzą z drugiej ręki. Tak i u Plutarcha owa znaczna ilość powoływanych pisarzy da się zwykle sprowadzić tylko do kilku autorów, z których

¹⁾ Por. *Tim.* 1. 15. *Nic.* 1. *Per.* 24. *Cat. Min.* 37. *Pel.* 25.

Plutarch spokojnie wypisuje, nie starając się nawet dotrzeć do prawdziwego źródła. Zrozumiała jest też zupełnie rzeczą, iż w żywotach swych uwzględnia Plutarch przede wszystkim dzieła obszerne, szczególnie te, które obfitują w rysy anegdotyczne.

Sposób ten wypisywania wiadomości z drugiej ręki — jakkolwiek wygodny — ma jedną, nadzwyczaj niebezpieczną stronę. Nic bowiem łatwiejszego, jak powtarzając z drugiej ręki jakąś wiadomość — pojąć całe zdarzenie fałszywie; na podstawie zaś raz mylnie pojętego miejsca nie trudno popaść w konsekwencyi i w dalsze błędy. Nie uniknął tego i Plutarch, który właśnie wskutek fałszywego zrozumienia licznych cytatów dopuścił się znacznych niedokładności. Pełno więc w żywotach jego błędów chronologicznych, obok mylnego pojęcia najważniejszych wypadków historycznych, pełno wreszcie sprzeczności; przyczem szczególnie razić może, iż biograf nasz, wyliczając nieraz zdania kilku pisarzy, nie usiłuje nawet wypowiedzieć samodzielnego zdania¹⁾. Te to jednak właśnie braki i błędy Plutarcha posłużyły uczonym w naszych czasach do wykrycia źródeł, z których Plutarch czerpał.

Kwestya ta dotychczas jeszcze nie wyświeconą, jakkolwiek sprawie tej wielu pisarzy poświęciło dużo pracy. Przyczyny niezupełnego jeszcze załatwienia tej kwestyi należy szukać głównie w tem, że przeważna ilość dzieł historycznych, na które Plutarch się powołuje, zaginęła. Wypowiadano więc przeważnie tylko przypuszczenia mniej lub więcej prawdopodobne, opierając się głównie na nielicznie zachowanych szczątkach dzieł historycznych.

Do niedawna też trudno było określić stosunek zale-

¹⁾ W zapatrywaniu mojem na wartość żywotów Plutarcha zgadzam się ze zdaniem znacznej liczby uczonych. Por. np. *Christ G. L.* 2° 549. Bardzo trafnie osądza żywoty Plutarcha *Sauppe H.*: *Die Quellen Plutarch's für das Leben des Perikles.* Göttingen. 1867. str. 3nn. 38. — Chcąc zestawić choćby najważniejsze sądy, musiałbym wymienić wszystkich tych pisarzy, którzy zajmowali się badaniem źródeł w żywotach Plutarcha, każdy z nich bowiem poświęcił kwestyi tej choć kilka słów. Por. zresztą *Busolta G.* (riechische) *G.* (es-*schichte*) I. 368 nn. II. 109 nn. 304. 316 nn. 408. 486 n. 473. 507. 558., który podaje dokładną literaturę omówionych przezemnie poniżej siedmiu żywotów Plutarcha.

żności żywotów Plutarcha od Arystotelesa *Ἀθηναίων πολιτεία* i dopiero odkrycie wymienionego dziełka w r. 1891. mogło posłużyć do wyjaśnienia kwestyi, czy i o ile Plutarch korzystał z niego ¹⁾ w żywotach.

O ile mi wiadomo, nikt dotąd nie poddał szczegółowemu rozbirowi tej kwestyi, przygodnie tylko wypowiedziano nieraz przekonanie, że Plutarch jest zależnym w biografiach od wiadomości podanych przez Arystotelesa w *Ἀθηναίων πολιτεία*²⁾, twierdzono jednak także stanowczo, że Plutarch nie znał wcale dziełka tego, i że wiadomości swoje czerpał z drugiej ręki ³⁾.

Między wzmiankami w żywotach Plutarcha, które można odnieść do *Ἀθηναίων πολιτεία*, należy rozróżnić trzy rodzaje: do pierwszego rodzaju zaliczam wszystkie te ustępy, znajdujące się u obu pisarzy, w których Plutarch wyraźnie powołuje się na Arystotelesa; do drugiego rodzaju należą wzmianki, w których Plutarch nie powołując się wprawdzie na Arystotelesa podaje wiadomości, zgodne z podobnemi wzmiankami w *Ἀθηναίων πολιτεία*. Do trzeciego zaś rodzaju należą te wzmianki, których, mimo powoływania się Plutarcha na świadectwo Arystotelesa, nie znajdujemy w *Ἀθηναίων πολιτεία*.

Wzmianek pierwszego rodzaju jest stosunkowo nie wiele w żywotach Plutarcha, bo razem wziąwszy siedm: po jednej wzmiance przypada na żywot Tezeusza (r. 25.), Solona (r. 25.), Temistoklesa (r. 10.), Cymona (r. 10.) i Nikyasza (r. 2); w żywocie Peryklesa wzmianek takich znajdujemy dwie (r. 9. 10.).

I.

Jak już wspomniałem, Plutarch tylko w jednym miej- Temistokles.
scu biografii Temistoklesa powołuje się na świadectwo

¹⁾ Miejsca podobne u Arystotelesa i Plutarcha zestawili w wydaniach *Ἀθηναίων πολιτεία*: Kenyon, Kaibel i Wilamowitz-Moellendorff, Sandys, Blass.

²⁾ Np. Gilbert. (por. niżej.) Kenyon, Sandys.

³⁾ Np. Rühl, Keil (p. niżej), Wilamowitz-Moellendorff: Aristoteles und Athen. Berlin. 1893. I. 299—303. Bauer A.: Literarische und historische Forschungen zu Aristoteles *Ἀθηναίων πολιτεία*. München. 1891. 77***.

Arystoteles¹⁾); fakt, który Plutarch przytacza, znajduje się rzeczywiście w *Ἀθηναίων πολιτεία*, w celu porównania obu wiadomości zestawiam je obok siebie:

Arystoteles 23, 1.

μετὰ δὲ τὰ Μηδικὰ πάλιν ἴσχυσεν ἡ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή καὶ διοικεὶ τὴν πόλιν, οὐδενὶ δόγματι λαβούσα τὴν ἡγεμονίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ γενέσθαι τῆς περὶ Σαλαμίνα ναυμαχίας αἰτία. τῶν γὰρ στρατηγῶν ἐξαπορησάντων τοῖς πράγμασι καὶ κηρυξάντων σώζειν ἑαυτὸν ἑαυτὸν, πορίσασα δραχμὰς ἑκάστω ὅκτῳ διεδώκε καὶ ἐνεβίβασεν εἰς τὰς ναῦς. διὰ ταύτην δὲ τὴν αἰτίαν παρεχώρουσιν αὐτῆς τῷ ἀξιωματικῷ καὶ ἐπολιτεύθησαν Ἀθηναῖοι καλῶς κατὰ τούτους τοὺς καιροὺς.

Plutarch Tem. 10.

οὐκ ὄντων δὲ δημοσίων χρημάτων τοῖς Ἀθηναίοις, Ἀριστοτέλης μὲν φησὶ τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν πορίσασαν ὅκτῳ δραχμὰς ἑκάστω τῶν στρατευομένων αἰτιωτάτην γενέσθαι τοῦ πληρωθῆναι τὰς τριήρεις, Κλειόδημος δὲ καὶ τοῦτο τοῦ Θεμιστοκλέους ποιεῖται στρατήγημα.

Na pozór zdawałoby się mogło, że Plutarch donosząc, że Areopag dostarczył każdemu obywatelowi po osiem drachm na wybudowanie okrętów, rzeczywiście zaczerpnął tę wiadomość z *Ἀθηναίων πολιτεία*. Przy bliższej jednak rozwadze rzecz cała przedstawia się w innym świetle.

Jeszcze przed odkryciem dziełka Arystoteles²⁾ zasta-
nawiano się nad tem, skąd Areopag dostarczył pieniędzy na zaopatrzenie każdego obywatela w kwotę ośmiu drachm. Jedni przypuszczali, że pieniądze te zebrano z prywatnych ofiar bogatszych Areopagitów³⁾, inni natomiast mniemali, że na wyposażenie floty użyto zapewne pieniędzy przecho-
wywanych w świątyniach, oczywiście za pozwoleniem zarządu świątyń. Do ostatniego zdania przychyła się Hermann⁴⁾, Sintenis⁵⁾, Philippi⁶⁾, Oncken⁶⁾, Sandys⁷⁾. Ani jedno, ani

¹⁾ Por. Wilamowitz-M. 1. 1. I. 299.

²⁾ Wachsmuth: Hellen. Alt. I. 568. — Grote: G. Geschichte. 5. 152. Busolt: die griechischen Staats- und Rechtsaltertümer² 164 (cytuję G. A.)

³⁾ De iure magistratuum etc. p. 48.

⁴⁾ Ad Plut. Tem. 10.

⁵⁾ Der Areopag und die Epheten 293 nn.

⁶⁾ Die Staatslehre des Aristoteles etc. II. 468.

⁷⁾ Ad Ar 23, 1.

drugie zapatrywanie nie wydaje mi się słusznem. Odpowiedź na postawione pytanie daje doniesienie Arystotelesa w *Αθηναίων πολιτεία*, w rozdziale bowiem dwudziestym drugim (§. 7.) czytamy, co następuje: *ἔτει δὲ τρίτῳ μετὰ ταῦτα Νικομήδους ἄρχοντος* (tj. w r. 483/2), *ὡς εἰσὶν τὰ μέταλλα τὰ ἐν Μαρωνείᾳ, καὶ περιεγένετο τῇ πόλει τάλαντα ἑκατὸν ἐκ τῶν ἔργων, συμβουλευόντων τινῶν τῷ δήμῳ διανείμασθαι τὸ ἀργύριον, Θεμιστοκλῆς ἐκώλυσεν, οὐ λέγων ὅτι χρήσεται τοῖς χρήμασιν, ἀλλὰ δανείσαι κελεύων τοῖς πλουσιωτάτοις Ἀθηναίων ἑκατὸν ἑκάστῳ τάλαντον, εἴτ' εἰάν μὲν ἀρέσκη τὸ ἀνάλωμα τῆς πόλεως εἶναι, εἰ δὲ μὴ κομίσασθαι τὰ χρήματα παρὰ τῶν δανεισαμένων. Λαβῶν δ' ἐπὶ τούτοις ἐναυπηγήσατο τριήρεις ἑκατὸν, ἑκάστου ναυπηγουμένου τῶν ἑκατὸν μίαν, αἷς ἐναυμάχησαν ἐν Σαλαμῖνι πρὸς τοὺς βαρβάρους ¹⁾.*

Z przytoczonego miejsca Arystotelesa wnioskować należy, że Areopag wyposażył flotę podczas napadu Xerksesa z kopalń w Maronei, leżących na wybrzeżu trackiem. Plutarch wspomina wprawdzie także o odkryciu kopalń, ale w Laurion, twierdzi przecieź, że pieniądze tych użyto na wojnę z Eginetami, w rozdziale bowiem czwartym czytamy, co następuje: *καὶ πρῶτον μὲν τὴν Λαυρεωτικὴν πρόσ-οδον ἀπὸ τῶν ἀργυρείων μετάλλων ἕθος ἐχόντων Ἀθηναίων διανέμεσθαι, μόνος εἰπεῖν ἐτόλμησε παρελθὼν εἰς τὸν δῆμον* (roz. się Temistokles), *ὡς χρὴ τὴν διανομὴν εἰσάσαντας ἐκ τῶν χρημάτων τούτων κατασκευάσασθαι τριήρεις ἐπὶ τὸν πρὸς Αἰγινήτας πόλεμον. ἤκμαζε γὰρ οὗτος ἐν τῇ Ἑλλάδι μάλιστα καὶ κατεῖχον οἱ Αἰγινήται πλήθει νεῶν τὴν θάλασσαν. ἼΗ καὶ ῥᾶον Θεμιστοκλῆς συνέπεισεν, οὐ Λαρεῖον οὐδὲ Πέρσας* (μακρὰν γὰρ ἦσαν οὗτοι καὶ δέος οὐ πάνυ βέβαιον ὡς ἀφιξόμενοι παρεῖχον) *ἐπισείων, ἀλλὰ τῇ πρὸς Αἰγινήτας ὀργῇ καὶ φιλονεικίᾳ τῶν πολιτῶν ἀποχρησάμενος εὐκαιρῶς ἐπὶ τὴν παρασκευὴν. ἑκατὸν γὰρ ἀπὸ τῶν χρημάτων ἐκείνων ἐποιήθησαν τριήρεις, αἷ καὶ πρὸς Ξέρξην ἐναυμάχησαν ²⁾.*

¹⁾ *Cauer*: Hat Aristoteles die Schrift vom Staate der Athener geschrieben? Stuttgart. 1891. 13 n.

²⁾ *Por. Her.* 6, 144 7, 89. *Tuc. I.* 14. *Corn. Nep Them.* 2. *Polyaen.* I. 30. Zwracam uwagę na podobne zwroty, u *Tucydýdesa*: *αἵσπερ καὶ ἐναυμάχησαν*, u *Arystotelesa*: *αἷς ἐναυμάχησαν*, u *Plutarcha*: *αἷ καὶ πρὸς Ξέρξην ἐναυμά-*

W przytoczonym więc ustępie donosi Plutarch z jednej strony więcej, bo wspomina o wojnie z Eginetami, o czym Arystoteles nie mówi wcale, z drugiej zaś strony podaje mniej niż Arystoteles, nie donosi bowiem nic o wspomnianym przez Arystotelesa (w r. 22, 7.) wniosku Temistoklesa, który żąda wypożyczenia każdemu z wspomnianych stu bogatych Ateńczyków po jednym talencie, ze skarbu publicznego, ani też o zobowiązaniu się państwa wobec swych dłużników co do przyjęcia długu tego na siebie, w razie wybudowania floty.

Z przytoczonych więc różnic widać, że wiadomości podanych w rozdziale czwartym Plutarch nie mógł zaczerpnąć z Arystotelesa, lecz że przejął je z innego pisarza; pisarzem tym jest Efor, według wywodów Mohra¹⁾. Ponieważ zaś u Arystotelesa wiadomość w rozdziale dwudziestym drugim o odkryciu kopalń w Maronei pozostaje w ścisłym związku z wiadomością o wystawieniu floty przed bitwą pod Salaminą w rozdziale następnym (23.), można więc przypuszczać, że i wiadomości w rozdziale dziesiątym zawartych nie zawdzięcza Plutarch Arystotelesowi wprost, lecz bierze je z drugiej ręki, to jest od wspomnianego Efora²⁾.

χρησαν, naprowadzające na to, iż podstawą doniesień wspomnianych pisarzy jest jedno i to samo źródło.

¹⁾ *Wolff*: de vita Themistoclis Atheniensis. Monast 1871. str. 12. przypuszczał, że Plutarch opierał się na doniesieniu Herodota VII. 144. *Albracht*: de Themistoclis Plutarchei fontibus. Gott. 1873. str. 9—13. twierdzi, że Plutarch w r. 4. Temistoklesa korzystał z Teopompa. *Mohr M.*: die Quellen des Plutarchischen und Nepotischen „Themistokles“, sowie der entsprechenden Abschnitte des Diodor und Justin. Berlin. 1879. str. 15. 18. 22—24. 55 n. wykazał na podstawie porównania odpowiednich miejsc Plutarcha, Justyna i Neposa, że źródłem Plutarcha w r. 4. jest Eforos. Por. *Busolt* g. G. II. 110. Wywody *Schneidera S.*: Studya nad politeją ateńską Arystotelesa. Lwów. 1893. str. 16 nn., jakoby głównem źródłem Plutarcha w r. 4. był Stezymbrot, nie mogą się ostać wobec twierdzenia *Mohra* l. l. Porównaj zresztą recenzję wspomnianej pracy *Schneidera* przez *B. Kruczkiewicza* w Kwartalniku historycznym. 1894. str. 460.

²⁾ *Schneider S.*: l. l. 16—18. zestawiając wiadomości podane przez Arystotelesa i Plutarcha przypuszcza, że Temistokles dwukrotnie wystąpił ze

Przy końcu rozdziału dziesiątego opowiada Plutarch o opuszczeniu Aten przez Ateńczyków, na wiadomość o zbliżaniu się Persów w r. 480. Wspominając o ogólnym żalu tak tych, którzy pozostali w mieście, jakoteż tych, którzy opuszczali Ateny, dodaje Plutarch między innymi następujące słowa: ἦν δέ τις καὶ ἀπὸ τῶν ἡμέρων καὶ συντρόφων ζῶων ἐπικλῶσα γλυκυθυμία, μετ' ὠρυγῆς καὶ πόθου συμπαραθεόντων ἐμβαίνουσι τοῖς ἑαυτῶν τροφεῦσιν. ἐν οἷς ἱστορεῖται κύνων Ξανθίππου τοῦ Περικλέους πατρὸς οὐκ ἀνασχόμενος τὴν ἀπ' αὐτοῦ μόνωσιν ἐναλέσθαι τῇ θαλάττῃ καὶ τῇ τριήρει παρανηχόμενος ἐκπεσεῖν εἰς τὴν Σαλαμίνα καὶ λιποθυμήσας ἀποθανεῖν εὐθύς· οὗ καὶ τὸ δεικνύμενον ἄχρι νῦν καὶ καλούμενον Κυνὸς σῆμα τάφον εἶναι λέγουσιν.

O tym samym wypadku donosi też i Elian: (Nat. Hist. 12,35) πέπυσμαι... κύνας γενέσθαι φιλοδεσπότους Ξανθίππου τοῦ Ἀρίφρονος· μετοικιζομένων γὰρ τῶν Ἀθηναίων ἐς τὰς ναῦς, ἠνίκα τοῦ χρόνου ὁ Πέρσης τὸν μέγαν πόλεμον ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐξῆψε καὶ ἔλεγον οἱ χρησμοὶ λῶον εἶναι τοῖς Ἀθηναίοις τὴν μὲν πατρίδα ἀπολιπεῖν ἐπιβῆναι δὲ τῶν τριήρων, οὐδὲ οἱ κύνες τοῦ προειρημένου ἀπελείφθησαν, ἀλλὰ συμμετωκίσαντο τῷ Ξανθίππῳ καὶ διανηξάμενοι ἐς τὴν Σαλαμίνα ἀπέβησαν. λέγετον δὲ ἄρα ταῦτα Ἀριστοτέλης καὶ Φιλόχορος.

Miejsce z Eliana przytoczyli też Kaibel i Wilamowitz-Moellendorff w swoim wydaniu Arystotelesowej *Ἀθηναίων πολιτεία* »inter fragmenta falso ad hunc librum relata«, dodając następującą uwagę od siebie: (str. 92.).

»Plutarchus Them. 10. et Cat. mai. 5. idem rectius narrat, canem viribus natando consumptis expirasse, locum appellatum esse Κυνὸς σῆμα (unde Jacobs contra mentem Aeliani ἀπέβησαν in ἀπέσβησαν mutabat). Fieri potest, ut in zoico quodam libro haec dixerit Aristoteles, sicut in Hist. An. Z. 24. mulum ab Atheniensibus immunitate donatum commemorat, cuius Plutarchus in eodem capite Catonis cum cane Xanthippi meminit, sed fortasse omnino

wspomnianym wnioskiem, po raz pierwszy przed bitwą pod Maratonem, doradzając użyć dochodów z kopalni w Laurion na wystawienie stu trójwiosłowców do wojny z Eginetami, po raz drugi w 483/2 przed bitwą pod Salaminą (?) z planem wybudowania floty za pieniądze uzyskane z kopalń w Maronei.

erravit de Aristotele Aelianus. De Philochoro verum dicit: nam in Themistocle ex Atthide pendet Plutarchus. (Rose. 398, 399.)«

Rzecz ma się jednak trochę inaczej, niż to przypuszczają wspomniani wydawcy. W rozdziale dziesiątym bowiem obok Arystotelesa powołuje się Plutarch na świadectwo Kleidemosza: *Κλειδήμος δὲ καὶ τοῦτο τοῦ Θεμιστοκλέους ποιεῖται στρατήγημα καταβαίνοντων γὰρ εἰς Πειραιᾶ τῶν Ἀθηναίων, φησὶν ἀπολέσθαι τὸ Γοργόνειον ἀπὸ τῆς θεοῦ τοῦ ἀγάλματος τὸν οὖν Θεμιστοκλέα προσποιούμενον ζῆτειν καὶ διερευνώμενον ἅπαντα χρημάτων ἀνευρίσκειν πλήθος ἐν ταῖς ἀποσκευαῖς ἀποκεκρυμμένον, ὧν εἰς μέσον κομισθέντων εὐπορήσαι τοὺς ἐμβαίνοντας εἰς τὰς ναῦς ἐφοδίων.*

Dalsza część wreszcie przytoczonego rozdziału według wszelkiego prawdopodobieństwa opiera się podobnie, jak poprzednie słowa również na świadectwie Kleidemosza¹⁾. Z Kleidemosza jednak nie korzystał Plutarch wprost, lecz z Faniusza²⁾, który wiadomość tę powziął z Filochora, a więc właściwie korzystał Plutarch aż z trzeciej ręki. Jest rzeczą bardzo prawdopodobną, że Elian powołując się na świadectwo Arystotelesa we wspomnianem miejscu popełnił niedokładność; można bowiem przypuszczać, że Elian całą tę wiadomość o wierności psa Xantypa zaczerpnął z jakiegoś wyciągu, opierającego się także po części na wiadomościach zawartych u Filochora. Filochor, donosząc o wypadkach wyprzedzających bitwę pod Salaminą, wspominał o akcji Areopagu; powołując się na świadectwo Arystotelesa, napomknął także o owej opowieści o psie Xantypa, chociaż tego doniesienia nie znajdujemy u Arystotelesa. Elian widocznie zrozumiał mylnie doniesienie zawarte w wyciągu z Filochora i cytował Arystotelesa jako powagę na stwierdzenie: 1) wiadomości o akcji Areopagu i 2) anegdota o psie Xantypa.

Jest więc rzeczą nadzwyczaj prawdopodobną, że Filochor (względnie Faniusz), który z *Ἀθηναίων πολιτεία* Arystotelesa wie-

¹⁾ Gilbert G.: Handbuch der griechischen Staatsaltertümer. I. ² XX. 1.

²⁾ Por. wywody Mohra l. l. — Wilamowitz M. l. l. I. 299 uw. 19.

dział o udziale Areopagu we wspomnianej akcji, był główną podstawą całego opowiadania w dziesiątym rozdziale Plutarcha.

Nie ulega wątpliwości, że Plutarch nie korzystał z Filochora wprost, lecz pośrednio z innego źródła; gdyby bowiem z niego czerpał swe wiadomości, niewątpliwie wspomniałby w dodatniejszy sposób, aniżeli to uczynił w r. 10. o patryotycznym czynie Areopagu, tj. o uzbrojeniu floty, jak również o skutkach tego czynu, a mianowicie o tem, że Areopag doszedł po wojnach perskich do znacznej bardzo władzy. Jest to fakt w rozwoju konstytucyi ateńskiej nadzwyczaj ważny, ta zaś okoliczność, że Plutarch o nim nic nie wspomina, świadczy wyraźnie, że wiadomości swych nie czerpał wcale z Arystotelesa, z którego Filochor korzystał.

W życiorysie Cymona powołuje się Plutarch w rozdziale dziesiątym, jedyny raz na Arystotelesa ¹⁾. Ponieważ o tym samym fakcie w istocie Arystoteles wspomina w *Ἀθηναίων πολιτεία*, zestawiam oba miejsca obok siebie.

Aryst. 27, 3.

ἔποίησε δὲ καὶ μισθοφόρα τὰ δικαστήρια Περικλῆς πρῶτος, ἀντιδημαγωγῶν πρὸς τὴν Κίμωνος εὐπορίαν. ὁ γὰρ Κίμων, ἅτε τυραννικὴν ἔχων οὐσίαν, πρῶτον μὲν τὰς κοινὰς λειτουργίας ἐλητούργει λαμπρῶς, ἔπειτα τῶν δημοτῶν ἔστρεψε πολλοὺς. ἐξῆν γὰρ τῷ βουλευμένῳ Λακριαδῶν, κατ' ἐλάχιστην τὴν ἡμέραν ἐλθόντι παρ' αὐτὸν ἔχειν τὰ μετρία· ἔτι δὲ τὰ χωρὶα πάντα ἀφρακτα ἦν, ὅπως ἐξῆ τῷ βουλευμένῳ τῆς ὀπώρας ἀπολαύειν.

Plut. Cym. 10.

ἤδη δὲ εὐπορῶν ὁ Κίμων ἐφόδια τῆς στρατηγίας ἄκαλῶς ἀπὸ τῶν πολεμίων ἔδοξεν ὠφελεῖσθαι κάλλιον ἀνήλισκεν εἰς τοὺς πολίτας. τῶν τε γὰρ ἀγρῶν τοὺς φραγμοὺς ἀφεῖλεν, ἵνα καὶ τοῖς ξένοις καὶ τῶν πολιτῶν τοῖς δεομένοις ἀδεῶς ὑπάρχη λομβάνειν τῆς ὀπώρας, καὶ δεῖπνον οἴκοι παρ' αὐτῷ λιτὸν μὲν, ἀρκούν δὲ πολλοῖς, ἐποίητο κατ' ἡμέραν, ἐφ' ὅ τῶν πενήτων ὁ βουλόμενος εἴσθαι καὶ διατροφήν εἶχεν ἀπράγμωνα, μόνοις τοῖς δημοσίοις σχολάζων. ὡς δ' Ἀριστοτέλης φησὶν, οὐχ ἀπάντων Ἀθηναίων, ἀλλὰ τῶν δημοτῶν αὐτοῦ Λακριαδῶν παρεσκευάζετο τῷ βουλευμένῳ τὸ δεῖπνον.

¹⁾ Wilamowitz-M. I 330

O owej nadzwyczajnej szczodroblewości Cymona pisze też Plutarch w żywocie Peryklesa w rozdziale dziewiątym: *ἐν ἀρχῇ μὲν γάρ, ὡσπερ εἰρηται, πρὸς τὴν Κίμωνος δόξαν ἀντιπαττόμενος ὑπεποιεῖτο τὸν δῆμον ἐλαττούμενος δὲ πλούτῳ καὶ χρήμασιν, ἀφ' ὧν ἐκεῖνος ἀνελάμβανε τοὺς πένητας δειπνὸν τε καθ' ἡμέραν τῷ δεομένῳ παρέχων Ἀθηναίων καὶ τοὺς πρεσβυτέρους ἀμφιεννύων τῶν τε χωρίων τοὺς φραγμοὺς ἀφαιρῶν, ὅπως ὀπωρίζωσιν οἱ βουλόμενοι, τούτοις ὁ Περικλῆς καταδημαγωγούμενος τρέπεται πρὸς τὴν τῶν δημοσίων διανομήν.*

Według świadectwa Cyclerona (de off. 2, 18, 64) wspomniał o tym samym fakcie także Teofrast: »Theophrastus scribit Cimonem Athenis etiam in suos curiales Laciadas hospitem fuisse: ita enim instituisse et vilicis imperavisse, ut omnia praeberentur, quicumque Laciades in villam suam devertisset«. Z cytatu Cyclerona jest widocznem, że Teofrast znał Arystotelesę, gdyż podobnie jak Arystoteles donosi o ugaszczaniu tylko Lacyadów, a nie wszystkich obywateli ateńskich, jak o tem pisze Plutarch.

Według świadectwa Ateneusza donosi o szczodroblewości Cymona też i Teopomp w następujących słowach ¹⁾: „*Κίμων ὁ Ἀθηναῖος ἐν τοῖς ἀγροῖς καὶ τοῖς κήποις οὐδένα τοῦ καρποῦ καθίστα φύλακα, ὅπως οἱ βουλόμενοι τῶν πολιτῶν εἰσιόντες ὀπωρίζονται καὶ λαμβάνωσι εἴ τινος δέοιντο ἐν τοῖς χωρίοις. ἔπειτα τὴν οἰκίαν παρεῖχε κοινὴν ἅπασιν καὶ δειπνὸν ἀεὶ εὐτελεῖ παρασκευάζεσθαι πολλοῖς ἀνθρώποις, καὶ τοὺς ἀπόρους προσιόντας τῶν Ἀθηναίων εἰσιόντας δειπνεῖν.*“

Wspomina wreszcie także o owej dobroci i ludzkości Cymona Korneliusz Nepos w żywocie Cymona (r. 4, §. 1): »fuit enim (sc. Cimon) tanta liberalitate, cum compluribus locis praedia hortosque haberet, ut nunquam in eis custodem imposuerit fructus servandi gratia, ne quis impeditur, quo minus eis rebus, quibus quisque vellet, frueretur. (§. 2.) Semper eum pedisequi cum nummis sunt secuti, ut, si quis opis eius indigeret, haberet, quod statim daret, ne differendo videretur negare. Saepe, cum aliquem offensum fortuna videret minus bene vestitum, suum amiculum

¹⁾ Aten. XII. 533a = FHG 2,293. (z 10. księgi „Filippików“).

dedit. (§. 3.) quotidie sic ei coquebatur, ut, quos invocatos vidisset in foro, omnes devocaret; quod facere nullum diem praetermittebat.«

W powyżej zestawionych świadectwach starożytnych pisarzy łatwo dopatrzeć się można dwóch źródeł, znacznie różniących się między sobą: podstawą jednego źródła jest opowiadanie Arystotelesa, z którego korzystał Teofrast; przedstawicielem drugiego źródła jest Teopomp, z którego czerpał Korneliusz Nepos.

Z porównania wiadomości Plutarcha i Arystotelesa okazuje się, że Plutarch donosi daleko więcej szczegółów o szczodrobliwości Cymona niż Arystoteles, który wspomina tylko o żywieniu Lakiadów w domu Cymona i o pozostawianiu ogrodów bez ogrodzenia; Plutarch zaś oprócz tego przytacza jeszcze dwa rysy charakterystyczne o szczodrobliwości Cymona, mówi bowiem o rozdawaniu sukien między ubogich i sędziwych Ateńczyków i o rozdzielaniu pieniędzy¹⁾. Dwa te ostatnie szczegóły przytacza także Nepos. Ponieważ zaś Nepos oprócz tego podaje jeszcze wiadomości o żywieniu wszystkich obywateli ateńskich i o pozostawianiu ogrodów bez strażników, a więc wiadomości takie same, jakie znajdują się u Teopompa — wnosić stąd można, że wiadomości te u Teopompa i Neposa pochodzą z jednego i tego samego źródła; a stąd wynika, że Plutarch owe dwie wiadomości — o żywieniu wszystkich obywateli ateńskich i o pozostawianiu ogrodów bez ogrodzenia, względnie bez strażników, czerpał podobnie jak wspomniani obaj pisarze, t. j. Teopomp i Nepos z tego samego źródła.

Przypuszczać dalej należy, że i dwie dalsze wiadomości, to jest o rozdzielaniu pieniędzy i sukni, wspólnie zarówno Plutarchowi jak i Neposowi, pochodzą także z tego samego źródła.

Wiadomość, wspólna zarówno Arystotelesowi jak i Plutarchowi, że każdemu Ateńczykowi wolno było zrywać owoce, różni się tylko tem od doniesień Teopompa i Neposa, że według dwóch pierwszych autorów Cymon

¹⁾ Por. r. 10. (w wydaniu Sintenis'a tom. II. str. 482. w. 5 nn.)

kazał pozrywać płoty, według dwóch drugich pozostawiał ogrody bez strażników. Mimo jednak tej drobnej w istocie różnicy wiadomość ta zawarta u wszystkich wymienionych pisarzy pochodzi z jednego i tego samego źródła.

Do źródła tego można dotrzeć w następujący sposób: w wiadomościach przechowanych nam przez Teopompa, a przede wszystkim Plutarcha, — w mniejszej zaś mierze w doniesieniach Arystotelesa, — znachodzimy niektóre zwroty stale się powtarzające, które zestawiam obok siebie:

1. Plut. Cym. *ἵνα καὶ τοῖς ξένοις καὶ τῶν πολιτῶν τοῖς δεομένοις ἀδεῶς ὑπάρχη λαμβάνειν τῆς ὁπώρας.*

Plut. Per. *ὅπως ὁπωρίζωσιν οἱ βουλόμενοι.*

Teop. *ὅπως οἱ βουλόμενοι τῶν πολιτῶν εἰσιόντες ὁπωρίζονται καὶ λαμβάνωσιν εἴ τινος δέοιντο ἐν τοῖς χωρίοις.*

Aryst. *ὅπως ἐξῆ τῶ βουλομένῳ τῆς ὁπώρας ἀπολαύειν.*

2. Aryst. *καθ' ἐκάστην τὴν ἡμέραν;* Plut., Cym. i Per. *καθ' ἡμέραν;* Teop. *ἀεὶ.*

3. Aryst., Plut., Per. i Teop. wspominają o *χωρία*; Plut., Cym. i Teop. o *ἀγροί*; sam Teop. o *κῆποι*.

4. o *φραγμοί* wspominają Plut., Cym., Per.; Aryst. zachował wzmiankę, że *χωρία πάντ' ἄφρακτα ἦν.*

5. Teop. *ἔπειτα τὴν οἰκίαν παρείχε κοινήν ἅπασιν;* Plut., Cym. *ὁ δὲ τὴν μὲν οἰκίαν τοῖς πολίταις προτανεῖον ἀποδείξας κοινόν.* (r. 10.)

Z przytoczonych powyżej miejsc wynika, że każdy ze wspomnianych autorów używa tych samych prawie wyrażzeń; nie jest to rzecz wcale przypadkowa, a wspólność tę wytłómaczyć można jedynie w ten sposób, że każdy z wspomnianych trzech autorów korzystał z jednego i tego samego źródła; wykluczyć bowiem należy przypuszczenie, żeby którykolwiek z nich był zależnym od drugiego wobec znacznej różnicy w przedstawieniu pojedynczych szczegółów, na którą starałem się powyżej zwrócić uwagę.

Tem wspólnem źródłem wszystkich trzech przytoczonych pisarzy jest niewątpliwie Jon z Chios, który jako zwolennik Cymona musiał też pisać o szczodrości jego w swoich pamiętnikach.

Jest rzeczą dowiedzioną, że Plutarch w żywocie Cymona, przede wszystkim zaś w ustępach, w których wspomina

o szczodrobliwości tegoż, korzystał z Jona z Chios¹⁾. Nie jest więc źródłem Plutarcha w opowiadaniu o szczodrobliwości Cymona w żywotacli Cymona i Peryklesa Arystoteles, lecz Jon z Chios, z którego i sam Arystoteles prawdopodobnie także korzystał. — Właściwie rzecz biorąc chodziło mi głównie o rozstrzygnięcie, czy ów drobny w istocie szczegół, że Cymon ugaszczał tylko Lakiadów, zaczerpnął Plutarch z Arystotelesza. — Szczegółu tego nie przejął Plutarch z Arystotelesza wprost, lecz pośrednio z innego źródła, niemożliwym bowiem jest utrzymywać, że Plutarch znał szczegóły o Cymonie zawarte w *Ἀθηναίων πολιτεία*. Sprzeciwia się temu obraz, jaki nam skreślił o Cymonie, obraz zupełnie odmienny od przedstawienia osobistości Cymona przez Arystotelesza. — Według Plutarcha należy Cymon do najznakomitszych mężów stanu i wodzów (r. 19.): „μετὰ δὲ τὴν ἐκείνου τελευταίην πρὸς μὲν τοὺς βαρβάρους οὐδὲν ἔτι λαμπρὸν ὑπ' οὐδενὸς ἐπράχθη στρατηγού τῶν Ἑλλήνων.“ (Porównaj nadto początek rozdziału piętnastego.)

Historya wydała jednak inny sąd o Cymonie, sąd ten potwierdza się dzisiaj w *Ἀθηναίων πολιτεία* w zupełności, w rozdziale bowiem dwudziestym szóstym Arystoteles donosząc o czasach po upadku Areopagu pisze te słowa (26, 1.): „μετὰ δὲ ταῦτα συνέβαιεν ἀνίσσθαι μᾶλλον τὴν πολιτείαν διὰ τοὺς προθύμως δημαγωγούντας. κατὰ γὰρ τοὺς καιροὺς τούτους συνέπεσε μηδ' ἡγεμόνα ἔχειν τοὺς ἐπιεικιστέρους, ἀλλ' αὐτῶν προεσιτάναι Κίμωνα τὸν Μιλτιάδου, νεώτερον²⁾ ὄντα καὶ πρὸς τὴν πόλιν ὀψὲ προσελθόντα.“ Według Arystotelesza więc odegrał Cymon w historyi ateńskiej tylko

¹⁾ *Holzappel*: Untersuchungen über die Darstellung der griechischen Geschichte von 489—413 v. Chr. 103 nn. 130. twierdzi, że źródłem Plutarcha w r. 10. Cymona jest Jon z Chios. — *Schmidt*: d. Perikleische Zeitalter I. 256. 267. 277. II. 163. 172. twierdzi, że źródłem Plutarcha jest Stezymbrot, z którego też Arystoteles korzystał, pisząc o szczodrobliwości Cymona. — Por. *Sauppe*: d. Quell. Plut. für das Leben des Per. str. 16.

²⁾ Wyrazu tego użył tutaj Arystoteles jako terminu politycznej natury, oznaczającego młodsze pokolenie w stosunku do ludzi starodawnego pokroju. Por. *Schneider S.*: Jak trzeba czytać: νεώτερος czy νεώτερος w *Ἀθηναίων πολιτεία* r. 26? Eos. II. 177—183. Tegoż: Isokrates wobec politei ateńskiej Arystotelesza, Kraków. 1895. str. 14 n. Eos. I. 144 n. Kwartalnik historyczny. 1894, 452.

dość podrzędną rolę z braku energii i doświadczenia politycznego. Wobec różnicy tak znacznej zdaje mi się rzeczą nadzwyczaj podobną do prawdy, że Plutarch pisząc żywot Cymona nie znał wcale Arystotelesa.

Perykles.

W rozdziale dziewiątym żywota Peryklesa, Plutarch wspominając o szczodrobliwości Cymona, dodaje następujące słowa: „τούτοις (to jest szczodrobliwości Cymona) ὁ Περικλῆς καταδημαγωγούμενος τρέπεται πρὸς τὴν τῶν δημοσίων διανομήν, συμβουλευσάντος αὐτῷ Δαμωνίδου τοῦ Ὀϊθῆν, ὡς Ἀριστοτέλης ἰστόρηκε. καὶ ταχὺ θρωρικοῖς καὶ δικαστικοῖς λήμμασιν ἄλλαις τε μισθοφοραῖς καὶ χορηγίαις συνδεκάσας τὸ πλῆθος ἐχρήτητο κατὰ τῆς ἐξ' Ἀρείου πάγου βουλῆς.“

O Damonidesie donosi również Arystoteles w rozdziale dwudziestym siódmym: πρὸς δὲ ταύτην τὴν χορηγίαν ἐπιλειπόμενος ὁ Περικλῆς τῇ οὐσίᾳ, συμβουλευσάντος αὐτῷ Δαμωνίδου τοῦ Οἰθῆν (ὃς ἐδόκει τῶν πολλῶν εἰσηγητῆς εἶναι τῷ Περικλεῖ· διὸ καὶ ὠστράκισαν αὐτὸν ὕστερον), ἐπεὶ τοῖς ἰδίους ἤττατο, δίδοναι τοῖς πολλοῖς τὰ αὐτῶν, κατεσκεύασε μισθοφορὰν τοῖς δικαστηρίοις· ἀφ' ὧν αἰτιῶνταί τινες χεῖρω γενέσθαι, κληρουμένων ἐπιμελῶς αἰεὶ μᾶλλον τῶν τυχόντων, ἢ τῶν ἐπιεικῶν ἀνθρώπων.

U Plutarcha oprócz wzmianek o Damonidesie czytamy też i o Damonie, nauczycielu i doradcy Peryklesa. W rozdziale czwartym mówi Plutarch o nim co następuje: „ὁ δὲ Δάμων ἔοικεν ἄκρος ὢν σοφιστῆς καταδύεσθαι μὲν εἰς τὸ τῆς μουσικῆς ὄνομα πρὸς τοὺς πολλοὺς ἐπικρουπτόμενος τὴν δεινότητα, τῷ δὲ Περικλεῖ συνῆν καθάπερ ἀθλητῇ τῶν πολιτικῶν ἀλείπτῆς καὶ διδάσκαλος. οὐ μὴν ἔλαθεν ὁ Δάμων τῇ λύρᾳ παρακαλύμματι χρώμενος, ἀλλ' ὡς μεγαλοπράγμων καὶ φιλοτύρανος ἐξωστράκισθη καὶ παρέσχε τοῖς κωμικοῖς διατριβήν.“ W rozdziale pierwszym Arystydesa znajdujemy też następującą wzmiankę o wygnaniu Damona: τῷ δ' ὠστράκῳ πᾶς ὁ διὰ δόξαν ἢ γένος ἢ λόγου δύναμιν ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς νομιζόμενος ὑπέπιπτεν ὅπου καὶ Δάμων ὁ Περικλέους διδάσκαλος, ὅτι τὸ φρονεῖν ἐδόκει τις εἶναι περιττός, ἐξωστράκισθη.“ Również i w żywocie Nicyasza w rozdziale szóstym wspomina Plutarch wśród wygnanych o Damonie.

Już oddawna zwrócono uwagę na owe miejsca Plutarcha o Damonie i Damonidesie ¹⁾. Oncken pierwszy ²⁾, a za nim inni ³⁾ sądzili, że Plutarch fałszywie rozróżnia dwie osobistości; przypuszczał też Oncken, że Damon jest identyczną osobą z Damonidesem. Przypuszczenie Onckena było słusznem; dzisiaj bowiem na podstawie przytoczonego powyżej miejsca Arystotelesa stanowczo można twierdzić, że Plutarch w rzeczywistości pomieszał nazwy tych dwóch osobistości; według Arystotelesa bowiem skazano na wygnanie Damonidesa z tych samych przyczyn, z jakich według Plutarcha wydano z kraju Damona. Plutarch różni się więc znów zasadniczo od Arystotelesa; zdaje mi się przeto rzeczą pewną, że wiadomości tej z Arystotelesa wprost zaczerpnąć nie mógł, przyjąć więc należy, że wiadomość tę przejął znowu pośrednio z innego źródła, czem się tłumaczy, że roli Damonidesa nie przedstawił w należytem świetle.

W żywocie Peryklesa powołuje się Plutarch na świadectwo Arystotelesa wspominając w rozdziale dziesiątym o zamordowaniu Efialtesa: „*Εφιάλτην μὲν οὖν φοβερὸν ὄντα τοῖς ὀλιγαρχικοῖς καὶ περὶ τὰς εὐθύνας καὶ διώξεις τῶν τὸν δῆμον ἀδικούντων ἀπαραίτητον ἐπιβουλευσάντες οἱ ἐχθροὶ δι' Ἀριστοδίκου τοῦ Ταναγραίου κρυφαίως ἀνεῖλον, ὡς Ἀριστοτέλης εἶρηκεν.*“ Po słowach ostatnich znajdujemy wreszcie u Plutarcha wzmiankę mogącą nam posłużyć do oznaczenia czasu, w którym wypadek opowiedziany miał miejsce: „*ἔτελεύτησε δὲ Κίμων ἐν Κύπρῳ στρατηγῶν.*“

O wypadku tym samym donosi rzeczywiście Arystoteles w rozdziale dwudziestym piątym: *ἀνηρέθη δὲ καὶ ὁ Ἐφιάλης δολοφονηθεὶς μετ' οὐ πολὺν χρόνον, δι' Ἀριστοδίκου τοῦ Ταναγραίου* ⁴⁾.

¹⁾ Blass w wydaniu Plutarcha Peryklesa III ² ad h. l. *Sintenis-Fuhr* : w wydaniu III ¹ ad h. l. *Schmidt* 1. 1 I. 13. 33 nn. II. 216.

²⁾ *Athen und Hellas*. 2, 12. Por. *Sauppe* : die Quellen Plutarchs für das Leben des Perikles. str. 17. *Meier* : Ostrakismos. 186.

³⁾ *Cobet*. *Wilamowitz-M.* *Hermes*. 14. 320. *Rühl.* *Bh.* M. 1. l. 454. Por. *Boeckh* *Staatsh.* I. 304.

⁴⁾ U Plutarcha: Ταναγραίου.

We wspomnianym ustępie zbija Plutarch twierdzenie Idomeneusa, który donosił, że Perykles zazdroszcząc sławy Efialtosowi zdradził go podstępnie; na zbiecie tego zarzutu przytacza Plutarch przytoczoną powyżej wiadomość, znajdującą się w rzeczywistości w „*Ἀθηναίων πολιτεία*“.

Arystoteles w przytoczonym rozdziale donosi nietylko o zamachu Efialtosa, lecz także o zamachu Temistoklesa na Areopag; jakkolwiek się rzecz ma z ową wiadomością przekazaną nam przez Arystotelesa ¹⁾, w każdym razie dziwnem się zdaje, że Plutarch powołując się na świadectwo Arystotelesa w sprawie zamordowania Efialtosa, nic nie wie o zamachu Temistoklesa, o którym Arystoteles wspomina kilka wierszy przedtem. — Plutarch wogóle wie jedynie tylko o udziale Efialtosa i Peryklesa w zamachu na Areopag, i tak w rozdziale siódmym w żywocie Peryklesa mówiąc o przyjaciółach Peryklesa zalicza do nich też i Efialtosa, pisząc te słowa: ὄν ἕνα φασὶ γενέσθαι τὸν Ἐφιάλτην, ὃς κατέλυσε τὸ κράτος τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς, πολλὴν, κατὰ τὸν Πλάτωνα, καὶ ἀκρατον τοῖς πολίταις ἐλευθερίαν οἰνοχοῶν, ὑφ' ἧς, ὡς περὶ ἵππον, ἐξυβρίσαντα τὸν δῆμον οἱ κωμωδοποιοὶ λέγουσι πειθαρχεῖν οὐκέτι τολμᾶν, ἀλλὰ δάκνειν τὴν Εὐβοίαν καὶ ταῖς νῆσοις ἐπιπηδᾶν. W rozdziale dziesiątym wspomina Plutarch o Efialtosie i Peryklesie: „καὶ ταχὺ θεωρικοῖς καὶ δικαστικοῖς λήμμασιν ἄλλαις τε μισθοφοφαῖς καὶ χορηγίαις συνδεκάσας τὸ πλῆθος ἐχρήστο κατὰ τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς, ἧς αὐτὸς οὐ μετεῖχε διὰ τὸ μὴ ἄρχων μῆτε θεσμοθέτης μῆτε βασιλεὺς μῆτε πόλεμαρχος λαχεῖν. αὐταὶ γὰρ αἱ ἀρχαὶ κληρωταὶ τε ἦσαν ἐκ παλαιοῦ καὶ δι' αὐτῶν οἱ δοκιμασθέντες ἀνέβαινον εἰς Ἀρείου πάγον. Διὸ καὶ μᾶλλον ἰσχύσας ὁ Περικλῆς ἐν τῷ δήμῳ κατεστασίασε τὴν βουλὴν, ὥστε τὴν μὲν ἀφαιρεθῆναι τὰς πλείστας κρίσεις δι' Ἐφιάλτου.“ W żywocie Cymona w rozdziale dziesiątym wspomina Plutarch o tem, że Cymon opierał się Efialtosowi starającemu się obalić władzę Areopagu: „καὶ πρὸς Ἐφιάλτην ὕστερον χάριτι τοῦ δήμου καταλύοντα τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν διηνέχθη.“ O udziale Efialtosa w zamachu na Areopag wspomina również Plu-

¹⁾ Gilbert. I² 171 Bus. It. (G.A. 167.

tarch w rozdziale piętnastym wspomnianej biografii: „ὡς δὲ πάλιν ἐπὶ στρατείαν ἐξέπλευσε, τελείως ἀνεθέντες οἱ πολλοὶ καὶ συγγέαντες τὸν καθεστῶτα τῆς πολιτείας κόσμον τὰ τε πάτρια νόμιμα, οἷς ἐχρῶντο πρότερον, Ἐφιάλτου προεστῶτος ἀφείλοντο τῆς ἐξ Ἀρείου πάγου βουλῆς τὰς κρίσεις πλὴν ὀλίγων ἀπάσας.“

W życiorysie Temistoklesa natomiast nie ma najmniejszej wzmianki o udziale tegoż w zamachu na władzę Areopagu.

Zdaje mi się tedy rzeczą wprost niemożliwą, aby Plutarch znając Arystotelesa *Ἀθηναίων πολιτεία* nie był także zwrócił uwagi na ową wiadomość o Temistoklesie; Plutarch niewątpliwie pochwaliłby się był swoją erudycją, gdyby cośkolwiek wiedział o tym wypadku. Twierdzę więc z wszelką stanowczością, że Plutarch nie znał i przy pisaniu żywota Peryklesa *Ἀθηναίων πολιτεία*. Argument mój nie jest tak zwanem »argumentum ex silentio«, z porównania bowiem doniesienia Arystotelesa i Plutarcha o upadku Areopagu wynika niewątpliwie, że obaj pisarze różnią się między sobą w zasadniczych kwestiach, a temsamem Plutarch okazuje się niezależnym od Arystotelesa, zwłaszcza, że donosi i o innych jeszcze szczegółach we wspomnianych rozdziałach, nieznanych zupełnie Arystotelesowi ¹⁾.

Zwracam nadto uwagę na następującą różnicę, która usuwa wszelką w tym względzie wątpliwość: według doniesienia Arystotelesa zaprowadza Perykles »żołd sędziowski« (*„μισθὸς δικαστικός“*) po zamordowaniu Efiatesa za poradą Damonidesa (25, 4) ²⁾, ukrócenie zaś władzy Areopagu przez Peryklesa przypada według Arystotelesa jeszcze przed zaprowadzeniem żołdu sędziowskiego (27, 1, 2). Ponieważ Plutarch wspomina, że Efiates i Perykles wspólnie i to równocześnie starali się ukrócić władzę Areopagu (r. 9.), i że ukrócenie władzy tej nastąpiło dopiero po zaprowadzeniu żołdu sędziowskiego, a więc już wtenczas, kiedy Efiates nie żył, przeto twierdzić

¹⁾ Argument, który zastosowałem do życia Peryklesa, zastosować można również w podbnym zupełny sposób i do żywotów Temistoklesa i Cymona, w których zresztą i dla innych powodów wyżej już przytoczonych nie można dopatrzeć wpływu Arystotelesa.

²⁾ Wilamowitz-M. I. 300.

należy, że Plutarch tych wiadomości nie czerpał z Arystotelesa. Zaznaczyć dalej wypada, że Plutarch zwala całą winę zamordowania Efiatesa na oligarchów, o czym ani słowem nie donosi Arystoteles¹⁾.

Według rozdziału dwudziestego siódmego *Ἀθηναίων πολιτεία* występuje Perykles na widownię polityczną w latach 451/50 i dopiero później zaprowadza żołąd sędziowski: Perykles czyni to *ἀντιδημαγωγῶν πρὸς τὴν Κίμωνος εὐπορίαν*, to jest wtedy, gdy Cymon już nie żyje († 449 r.). Plutarch niewątpliwie nieomieszkałby na swój sposób sprostować doniesienia Arystotelesa, gdyby ten szczegół powziął z jego dziełka.

Raz jeden tylko powołuje się także Plutarch w żywocie Nicyasza²⁾ na świadectwo Arystotelesa: wzmianka ta znajduje się istotnie w *Ἀθηναίων πολιτεία*.

Aryst. 28, 5.

δοκοῦσι δὲ βέλτιστοι γεγονέναι τῶν Ἀθήνῃσι πολιτευσαμένων μετὰ τοὺς ἀρχαίους Νικίας καὶ Θουκυδίδης καὶ Θηραμένης. καὶ περὶ μὲν Νικίου καὶ Θουκυδίδου πάντες σχεδὸν ὁμολογοῦσιν ἀνδρας γεγονέναι οὐ μόνον καλοὺς κἀγαθοὺς, ἀλλὰ καὶ πολιτικούς καὶ τῇ πόλει πάση πατρικῶς χρωμένους.

Nic. 2.

ἔνεστιν οὖν περὶ Νικίου πρῶτον εἰπεῖν ὃ γέγραφεν Ἀριστοτέλης, ὅτι τρεῖς ἐγένοντο βέλτιστοι τῶν πολιτῶν καὶ πατρικὴν ἔχοντες εὐνοίαν καὶ φιλίαν πρὸς τὸν ὄημον, Νικίας ὁ Νικηράτου καὶ Θουκυδίδης ὁ Μελησίου καὶ Θηραμένης ὁ Ἄγωνος.

Chociaż podobieństwo tych ustępów jest na pozór bardzo wielkie, w dwóch przecieŜ szczegółach różni się Plutarch od Arystotelesa. Arystoteles donosi, że wspomniani trzej mężowie: Perykles, Teramenes i Tucydides należeli do najlepszych polityków, Plutarch zaś zalicza ich do najlepszych obywateli. Powtóre według Arystotelesa Nicyasz i Tucydides zarządzali państwem *πατρικῶς*, to jest w duchu wyobrażeń przodków, w duchu czysto ateńskim; Plutarch zaś podaje o obu mężach stanu nieco odmienną wiado-

¹⁾ Wilamowitz-M. I. 300

²⁾ L. I. I. 301. <http://rcin.org.pl>

mość, pisze bowiem: πατρικὴν ἔχοντες εὐνοίαν καὶ φιλίαν, to znaczy przypisuje im życzliwość dla demosu ateńskiego odziedziczoną po ojcach ¹⁾.

W rozdziale dwudziestym piątym w żywocie Tezeusza ²⁾ **Tezeusz.** donosi Plutarch, co następuje: ἐτι δὲ μάλλον ἀυξῆσαι τὴν πόλιν βουλόμενος (sc. Tezeusz) ἐκάλει πάντας ἐπὶ τοῖς ἴσοις, καὶ τὸ „δεῦρ' ἴτε, πάντες λεῶ,, κήρυγμα Θησεῶς γενέσθαι φασὶ πανδημίαν τινὰ καθιστάντος. οὐ μὴν ἀτακτον οὐδὲ μεμιγμένην περιεῖδεν ὑπὸ πλήθους ἐπιχυθέντος ἀκρίτου γενομένην τὴν δημοκρατίαν, ἀλλὰ πρῶτος ἀποκρίνας χωρὶς εὐπατρίδας καὶ γεωμόρους καὶ δημιουργούς, εὐπατρίδαὶς δὲ τὸ γινώσκειν τὰ θεῖα καὶ παρέχειν τοὺς ἀρχοντας ἀποδοὺς καὶ νόμων διδασκάλους εἶναι καὶ ὀσίων καὶ ἱερῶν ἐξηγητάς, τοῖς ἄλλοις πολίταις ὡσπερ εἰς ἴσον κατέστησε δόξῃ μὲν εὐπατριδῶν, χρεῖα δὲ γεωμόρων, πλήθει δὲ δημιουργῶν ὑπερέχειν δοκούντων. ὅτι δὲ πρῶτος ἀπέκλινε πρὸς τὸν ὄχλον, ὡς Ἀριστοτέλης φησί, καὶ ἀφῆκε τὸ μοναρχεῖν, εἶοικε μαρτυρεῖν καὶ Ὅμηρος ἐν νεῶν καταλόγῳ μόνους Ἀθηναίους δῆμον προσαγορευσας. Chociaż odnośny ustęp dzieła Arystotelesa jest nieznanym, początek bowiem Ἀθηναίων πολιτεία zaginał, przecież możemy przyjąć za rzecz pewną, że cały dwudziesty piąty rozdział w żywocie Tezeusza nie jest napisany pod wpływem Arystotelesa; jest on raczej kompilacją różnych

¹⁾ W żywocie Nicyasza r. 11. Plutarch wspominając o ostracyzmie Hyperbola dodaje te słowa: καὶ τὸ πέρας οὐδεὶς ἔτι τὸ παράπαν ἐξωστρακίσθη μετὰ Ὑπέρβολον, ἀλλ' ἔσχατος ἐκείνος, πρῶτος δ' Ἰππαρχος ὁ Χολαργεὺς συγγενῆς τις ἂν τοῦ τυράννου. O Hipparchu wspomina też i Arystoteles w r. 22. καὶ πρῶτος ὡστρακίσθη τῶν ἐκείνου συγγενῶν Ἰππαρχος Χάρμου Κολλυτεὺς, δι' ὃν καὶ μάλιστα τὸν νόμον ἔστηκεν ὁ Κλεισθένης, ἐξέλασαι βουλόμενος αὐτόν. Plutarch w przeciwieństwie do Arystotelesa podaje, że Ἰππαρχος miał przydomek Χολαργεὺς, podczas gdy Arystoteles donosi o przydomku Κολλατεὺς.

W r. 28, 3. podaje Arystoteles wiadomość o Kleonie, że περιζωσάμενος ἐδημηγόρησε; Plutarch Nic. 8.: περισπάσας τὸ ἱμάτιον zawiera wiadomość podobną, w rzeczywistości donosi jednak co innego niż Arystoteles. Wiadomość cała opiera się na Filochorze i Arystofanesie, z których Plutarch w r. 8. korzystał pośrednio. Por. schol. in Luciani Timonem. 30. (I. p. 100 ed. Bipontinae, p. 47. ed. Jacobitz.) Schol. Aeschin. 1. 25.)

²⁾ Wilamowitz-M. I. 301.

cytatów, jak to wykazał już Gilbert ¹⁾, wskazuje zaś na to: zestawienie świadectw, zaczerpniętych z Arystotelesa i z Homera, które Plutarch znalazł już zebrane w swoim głównym źródle, to jest Istrosie. Zwrot nadto Plutarcha: „καὶ ἀφῆκε τὸ μοναρχεῖν“ jest wprost przeciwnym zapatrywaniem Arystotelesa; Plutarch bowiem określa działalność Tezeusza jako demokratyczną, o czym w dziełku Arystotelesa sprzyjającego arystokratycznym dążeniom nie mogło być najmniejszej wzmianki ²⁾.

Solon. W żywocie Solona ³⁾ powołuje się Plutarch na świadectwo Arystotelesa w rozdziale 25., w którym donosi o spisaniu praw na tak zwanych »axones«. Ponieważ Plutarch w tym samym rozdziale mówi o przysiędze złożonej przez senat i tesmotetów, o czym też pisze i Arystoteles, zestawiam doniesienia obu pisarzy obok siebie, przyczem nadmieniam, iż z Ἀθηναίων πολιτεία przytaczam dwa ustępy, gdyż Arystoteles w dwóch miejscach omawia ową przysięgę (w r. 7. i w r. 55, 5.).

Arystoteles c. 7. 1.

πολιτεῖαν δὲ κατέστησε καὶ νόμους ἔθηκεν ἄλλους, τοῖς δὲ Δράκοντος θεσμοῖς ἐπαύσαντο χρώμενοι: πλὴν τῶν φονικῶν. ἀναγράφαντες δὲ τοὺς νόμους εἰς τοὺς κύρβεις ἔστησαν ἐν τῇ στοᾷ τῇ βασιλείῳ καὶ ὤμοσαν χρήσεσθαι πάντες.

Plutarch c. 25.

ισχὺν δὲ τοῖς νόμοις πᾶσιν εἰς ἑκατὸν ἑνιαυτοὺς ἔδωκε καὶ κατεγράψαν πάντες εἰς ξυλίνους ἄξονας ἐν πλαίσιοις περιέχουσι στρεφομένους, ὧν ἔτι καθ' ἡμᾶς ἐν Πρυτανείῳ λείψανα μικρὰ διεσώζετο: καὶ προσηγορεύθησαν, ὡς Ἀριστοτέλης φησὶ, κύρβεις. Καὶ Κρατίνος ὁ κωμικὸς εἰρηκὲς πρὸς τοῦ Σόλωνος καὶ Δράκοντος οἷσι νῦν φερούσιν ἤδη τὰς κάχρους τοῖς κύρβεσιν. ἔνιοι δὲ φασιν ἰδίως ἐν οἷς ἱερὰ καὶ θυσιάαι περιέχονται, κύρβεις, ἄξονας δὲ τοὺς ἄλλους ὠνομάσθαι.

¹⁾ Die Quellen des plut. Theseus. Philol. 98, 57. *Schneider*: Eos I. 60.

²⁾ *Keil*: die solonische Verfassung in Aristoteles Verfassungsgeschichte Athens. Berlin. 1892. 199

³⁾ *Wilamowitz-M.* I. 301.

Aryst. c. 55, 5.

βαίλλουσι πρὸς τὸν λίθον ἐφ' ᾧ¹⁾ τὰ τόμια²⁾ ἐστίν, ἐφ' οὗ καὶ οἱ διαιτηταὶ ὁμόσαντες ἀποφαίνονται τὰς διαίτας, καὶ οἱ μάρτυρες ἐξόμνουνται τὰς μαρτυρίας, ἀναβάντες δ' ἐπὶ τοῦτον ὀμνύουσι δικαίως ἄρξειν καὶ κατὰ τοὺς νόμους, καὶ δῶρα μὴ λήψεται τῆς ἀρχῆς ἑνεκα, κἄν τι λάβωσι, ἀνδριάντα ἀναθήσειν χρυσόν.

Aryst. c. 7.

οἱ δ' ἑννέα ἄρχοντες ὀμνύντες πρὸς τῷ λίθῳ κατεφάτιζον, ἀναθήσειν ἀνδριάντα χρυσόν, εἴαν τινα παραβῶσι τῶν νόμων ὄψιν ἔτι καὶ νῦν οὕτως ὀμνύουσι.

Plut. Sol. c. 25.

κοινὸν μὲν οὖν ὤμνουν ἕρκον ἢ βουλή τοὺς Σόλωνος νόμους ἐμπεδώσειν, ἴδιον δ' ἕκαστος τῶν Δεσμῶν ἐν ἀγορᾷ πρὸς τῷ λίθῳ, καταφατίζων, εἰ τι παραβαίῃ τῶν Δεσμῶν, ἀνδριάντα χρυσόν ἰσομέτρητον ἀναθήσειν ἐν Δελφοῖς.

Mimo pozornego podobieństwa tych ustępów, zachodzą przecież w samym przedstawieniu rzeczy u obu autorów znaczne różnice, które nie pozostawiają żadnej wątpliwości, że Plutarch nie czerpał podanych wiadomości z Arystotelesa.

I tak przedewszystkiem wiadomość, którą Plutarch podaje o różnicy, jaka zachodzi między *ἄξονες*, a *κύρβεις*, nie znajduje się wcale u Arystotelesa, który zresztą nawet jednym słowem nie wspomina o *ἄξονες*. Wogóle w tym względzie daje Plutarch zupełnie inne szczegóły i daleko więcej od Arystotelesa. Według Plutarcha *ἄξονες* były to drewniane tablice, umieszczone w prytaneion, nazwane tak dlatego, ponieważ można je było obracać na podłużnych, czworobocznych rusztowaniach (*πλαισίους*), — o zewnętrznem urządzeniu *κύρβεις* Plutarch nic nie donosi.

¹⁾ Miejsce zepsute; jedni czytają ὄφ', drudzy ἐφ'; Wilamowitz-Kaibel utrzymuje, że można odczytać w rękopisie ΕΦ. Por. *Sandys, Blass* ad h. 1.

Wilamowitz - M. w dłuższym wywodzie wykazuje (I. 46, uw. 9.), że w tekście stało ὄφ' ᾧ, według niego bowiem τὰ τόμια są „ganz bestimmte fleischstücke, die einmal zur ewigen bekräftigung (des Eides) auf dem markt unter einem steine vergraben sind“; że tak jest, na to wskazywać ma rodzajnik τὰ; zwrot ὄφ' ᾧ ma oznaczać kamień, pod którym się znajdują ofiary. — Przeciwnego zdania jest *Kaibel*, *Stil u. Text der π. ἌA. Berlin, 1893. 230 n. uw. 1.*, który czyta ἐφ' ᾧ, twierdząc, iż τόμια oznacza „das zum einmaligen Gebrauch bereitgehaltenes Opfer“. I w tym razie może stać rodzajnik.

²⁾ Według *Busolta* l. l. 153. ¹⁰, opierającego się na wzmiance Eratostenesa (w *Schol. Apoll. 4. 280*), *kyrbais* oznaczały to samo, co *axones*.

Według Arystotelesa zaś umieszczone były prawa Solona na *κύρβεις* w stoa basileios.

Całe nadto miejsce, w którym Plutarch powołuje się nietylko na Arystotelesa, ale także na Kratinosa i innych pisarzy, wskazuje na to, że mamy tu znowu do czynienia z ustępem wypisanym z jakiegoś głównego źródła Plutarcha, którym w tem miejscu, jak to już dawno zresztą wykazano, jest Didymos ¹⁾.

Ważniejsze jeszcze różnice napotykaemy w doniesieniach obu pisarzy o składaniu przysięgi przez Ateńczyków. Według Arystotelesa *ᾠμοσαν χρήσεσθαι πάντες*, według Plutarcha tylko rada i areopag składali przysięgę: *κοινὸν μὲν οὖν ᾠμνευεν ὄρκον ἢ βουλή τοὺς Σόλωνος νόμους ἐμπεδώσειν* ²⁾. W rozdziale 55, 5. donosi Arystoteles o składaniu przysięgi na rynku i na zamku, Plutarch zaś nie wie wcale o ³⁾ tem, że archonci dwa razy składali przysięgę. Na oznaczenie wszystkich dziewięciu archontów używa Arystoteles zwykłego wyrażenia *ἄρχοντες* ⁴⁾, Plutarch natomiast mniej zwykłego *θεσμοθέται*.

Arystoteles w rozdziale siódmym niedokładnie oznacza miejsce przysięgi archontów słowami: *πρὸς τῷ λίθῳ*, Plutarch dodaje do *πρὸς τῷ λίθῳ* jeszcze słowa: „*ἐν ἀγορᾷ*“; wiadomości tej nie zaczerpnął Plutarch również z rozdziału 55. *Ἀθηναίων πολιτεία* Arystotelesa, gdzie czytamy:

Wilamowitz-Moellendorff l. I. I. 45. 7. twierdzi natomiast, że *ἄξονες* były to tablice drewniane, *σανίδες λελευκομέναι*, z obu stron zapisane, umieszczone na ruchomym belku drewnianym. Odczytywanie tych tablic było nadzwyczaj niewygodne, gdyż przy czytaniu trzeba je było koniecznie obracać. Na axones znajdowały się prawa spisane w oryginale. Kyrbeis określa W.-M. idąc za Kirchhoffem jako postumenta kamienne (Steingefüge) w kształcie czworobocznych (a nie trójbocznych) ostrosłupów, ściętych u góry. Na kyrbeis były umieszczone prawa tylko w odpisie.

¹⁾ *Begemann. Quaestiones Soloneae. I. 17. Keil. l. 1. 59 Busolt. G. A. 153. Wilamowitz-M. I. 301.*

²⁾ *Wilamowitz-M. I. 47. 10* zaznacza słusznie, że Arystoteles nie mógł podać tej wiadomości, gdyż wiedział dobrze, że rotę przysięgi rady sformułowano dopiero w r. 501. Por. *Busolt. G. A. 154, 2.*, gdzie jednak cytat ⁽²⁰⁾ jest fałszywy.

³⁾ *Wilamowitz-M. I. 46. 9.*

⁴⁾ *Οἱ ἐννέα ἄρχοντες = θεσμοθέται Dem. 57, 66, 70. Pollux. 8, 85. Lex Seguer. 311, 10. C. J. G. I. 440.*

πρὸς τὸν λίθον ἐφ' ᾧ τὰ τόμι' ἐστίν. Formuła przysięgi jest zachowaną u Plutarcha w całości, u Arystotelesa tylko w skróceniu, chociaż obaj czerpali ze wspólnego źródła, jak to można wnosić z podobnych wyrażen u obu pisarzy¹⁾. Ponadto formuła przysięgi u Plutarcha jest też dokładniejszą, gdyż dowiadujemy się z tej formuły, że archonci w razie przekroczenia ustaw składali w ofierze złoty posąg w Delfach i że posąg ten musiał być *ισομέτροτος*; Arystoteles mówi tylko o obowiązku ofiarowywania złotego posągu; o tem²⁾, że posąg ma być isometretos do wzrostu ustawę przekraczającego i że go należy złożyć w Delfach, nie wspomina Arystoteles ani słowem. Używa nadto Plutarch zwrotów *ἐμπεδώσειν*³⁾, *καταφατίζειν, τῶν θεσμῶν*⁴⁾ (u Arystotelesa: *τῶν νόμων*), które to wyrażenia nadają odrębny charakter całemu doniesieniu w porównaniu z omawianymi ustępami w dziele Arystotelesa, gdzie tych wyrazów nie znajdujemy.

II.

Oprócz wzmianki o *κέρβεις*, gdzie Plutarch powołuje się wyraźnie na świadectwo Arystotelesa — znajduje się w żywocie Solona kilka jeszcze wzmianek nadzwyczaj podobnych do wiadomości zachowanych w *Αθή-*

1) Ar. καταφατίζων, Plut. καταφατίζων; Ar. εἰάν τινα παραβῶσι τῶν νόμων Plut. εἴ τι παραβῆται τῶν θεσμῶν. Ze wspólnego też źródła wypłynęły wiadomości Arystotelesa i Plutarcha o nadaniu praw na sto lat, (Ar. 7, 2. κατακύρωσεν δὲ τοὺς νόμους εἰς ἑκατὸν ἔτη Plut. 25 ἰσθὺν δὲ τοῖς νόμοις πᾶσιν εἰς ἑκατὸν ἐνιαυτούς ἔδωκε), jakoteż szczegóły o zniesieniu wszystkich praw Drakonta z wyjątkiem tych, które się odnosiły do zabójstwa: (Ar. 7. 1. τοῖς δὲ Δράκοντος θεσμοῖς ἐπαύσαντο χροῶμενοι πλὴν τῶν φονικῶν. Plut. 17. τοὺς Δράκοντος νόμους ἀνείλε, πλὴν τῶν φονικῶν ἀπαντας. Por. Keil. l. 1. 55 nn. Gilbert. l. 1. I. 2. 246₂).

2) Wiadomość tę potwierdza Platon Phaedr. 235. d.: ὡσπερ οἱ ἐνένα ἀρχοντες ὑπισχνούμαι εἰκόνα ἰσομέτρητον εἰς Δελφοὺς ἀνασῆσειν. Zamiast *ἀνδριάς* używa Platon *εἰκόν*, tem samem Plutarch, który używa wyrazu *ἀνδριάς*, nie mógł korzystać z Platona. Ponieważ u Arystotelesa, Plutarcha i Polluxa (8, 86.) znajdują się wiadomości o przysiędze archontów mniej więcej do siebie podobne, wnosić można, że wszyscy trzej użyli jednego i tego samego źródła. Por. Wilamowitz-Mollendorff. l. 1. I. 47.₁₀ 48.₁₁.

3) CJA. 1V. 1. p. 10. nr. 14.

4) Keil. l. 1. 54. 56.

ναίων πολιτεία, w których przecież Plutarch nie cytuje wcale Arystotelesa.

Nie chcąc w dalszym toku rozrywać wiadomości należących do siebie, zestawiam poniżej dla uproszczenia rzeczy obok wiadomości podobnych do siebie także wzmianki u obu pisarzy wprost odmienne.

W rozdziale pierwszym *Ἀθηναίων πολιτεία*, zachowanym tylko częściowo, znajdujemy następującą wiadomość o oczyszczeniu miasta przez Epimenidesa po zamachu Kylona: „— — *Μύρωνος καθ' ἱερῶν ὁμόσαντες ἀριστίνδην καταγνωσθέντος δὲ τοῦ ἄγους αὐτοὶ μὲν ἐκ τῶν τάφων ἐξεβλήθησαν, τὸ δὲ γένος αὐτῶν ἐφηνγεν ἀειφνίαν. Ἐπιμενίδης δ' ὁ Κρής ἐπὶ τούτοις ἐκάθηρε τὴν πόλιν.* Z rozdziału trzeciego i czwartego wynika podług doniesienia Arystotelesa, że zamach Kylona miał miejsce przed wystąpieniem Drakonta.

Z przedstawienia natomiast Plutarcha, który opowiada mniej więcej w ten sposób o oczyszczeniu miasta przez Epimenidesa, wnosić należy, że zamach Kylona nastąpił po prawodawstwie Drakonta ¹⁾. Wynika to z rozdziału trzynastego u Plutarcha, gdzie czytamy; *οἱ δ' Ἀθηναῖοι τῆς Κυλωνείου πεπαιυμένης ταραχῆς καὶ μεθεστῶτων, ὥσπερ εἰρηται* (w rozdziale dwunastym) *τῶν ἐναγῶν τὴν παλαιὰν αὐθις στάσιν ὑπὲρ τῆς πολιτείας ἐστασίαζον, ὅσας ἢ χώρα διαφορὰς εἶχεν, εἰς τσαῦτα μέρη τῆς πόλεως διαστάσης.* Po opisaniu sporów stronnictw w rozdziale trzynastym przechodzi Plutarch w rozdziale następnym wprost do opowiadania o powierzeniu Solonowi władzy w państwie.

Jasnym jest więc z tego, że Plutarch uważał zamach Kylona za późniejszy wypadek, który miał miejsce dopiero po zaprowadzeniu prawodawstwa Drakonta. Wobec tego wiadomość Plutarcha nie zgadza się z wiadomością zachowaną nam u Arystotelesa, a tem samem Arystoteles w danym wypadku nie mógł być źródłem Plutarcha ²⁾.

¹⁾ Por. r. 12.

²⁾ *Cauer*: *Hat A. die Schrift vom Staat der Athener geschrieben?* etc. 1891. 61 nn. *Gilbert* l. 1. I. ². 130. *Busolt* G. A. ² 135₅ GG. I. 505.

W dalszem następstwie rzeczy wynika, że doniesienie Plutarcha o interwencyi Solona w sprawie zabójstwa Kylona ¹⁾ jest niezgodnem z prawdą, ponieważ Solon urodzony około r. 639, nie mógł jeszcze w tym czasie w żaden sposób występować publicznie; wiadomości tej nie mógł wreszcie Plutarch zaczerpnąć z Arystotelesa, gdyż tenże nie donosi wcale o interwencyi Solona.

Zrozumienie stosunków ludności ateńskiej przed prawodawstwem Drakonta nastęrcza w opisie Arystotelesa rozdz. 2. niemałe trudności ²⁾.

Nie wchodząc w bliższe wyjaśnienie tego rozdziału, który stał się powodem najrozmaitszych sporów i osobistych wycieczek niemieckich uczonych w ostatnich kilku latach ³⁾, muszę jednak wskazać na sprzeczności, jakie zachodzą między przedstawieniem Arystotelesa i Plutarcha.

Z rozdziału drugiego §. 2. w *Ἀθην. πολ.* Arystotelesa wynika, że nazwy *πελάται* i *ἐκτήμοροι* w Attyce są identycznymi ⁴⁾. Dziwnem więc jest, że Plutarch w żywocie Solona nie używa wcale nazwy *πελάται* i posługuje się jedynie nazwą *ἐκτημόριοι*.

W biografiach rzymskich posługuje się Plutarch nazwą *πελάται* w celu oznaczenia klientów rzymskich ⁵⁾.

W każdym razie wiadomość Arystotelesa o pelatai i hektomoroi jest bardzo ważną i jest wiarygodną w zupełności.

Ważniejszą daleko jeszcze różnicę znajdujemy u obu pisarzy w pojmovaniu wyrazu *ἐκτήμοροι* ⁶⁾. Wyrażenie Arystotelesa dało powód do najrozmaitszych wyjaśnień ⁷⁾; mojem

¹⁾ R. 12.

²⁾ *Gilbert* 1. 1. 128 nn.

³⁾ *Rühl*: Ueber die von Mr. Kenyon veröffentlichte Schrift vom Staate der Athener. Rh. Mus. 1891. 449. *Gomperz*: die Schrift vom Staate d. Athener u. ihr neuester Beurtheiler 1891. 11. 45 nn. *Rühl*: d. Staat d. Athener und kein Ende. J. J. Suppl. 18, 688 nn.

⁴⁾ Por. też podobną wiadomość u Polluxa: 4, 165. *ἐκτημόριοι δὲ οἱ πελάται παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς.*

⁵⁾ Rom. 13. Popl. 5. Coriol. 13. 21, 4. Marius. 5, 5. Crass. 21, 5. Cato min. 34, 3, T. Gracch. 13, 2. Agis 6, 5. Quaest. Conv. II 10.

⁶⁾ U Arystotelesa: *ἐκτήμοροι*, u Plutarcha: *ἐκτημόριοι*. (r. 13.)

⁷⁾ *Rühl*, *Gomperz*.

zdaniem przecież należy wyrazy: *καὶ ἐκαλοῦντο πελάται καὶ ἐκτῆμοροι κατὰ ταύτην γὰρ τὴν μίσθωσιν εἰργάζοντο τῶν πλουσίων τοὺς ἀγροὺς*, rozumieć tylko w ten sposób, że *ἐκτῆμοροι (πελάται)* muszą oddawać swym panom $\frac{5}{6}$, a zatrzymują jedynie $\frac{1}{6}$ część sprzętu. Jedynie bowiem w tym ostatnim wypadku można pojąć, jak ciężkiem było położenie pelatów, i jak uzasadnionemi były ich skargi, o których czytamy w rozdziale drugim Arystotelesa. (§. 2.) ¹⁾ Gdyby *ἐκτῆμοροι* podług mniemania niektórych uczonych oddawali jedynie $\frac{1}{6}$, a zatrzymywali $\frac{5}{6}$ sprzętu, położenie ich byłoby daleko znośniejszem, a skargi ich i wszelkie oznaki niezadowolenia byłyby niezrozumiałemi.

Tłumaczenie takie wydaje mi się tem słuszniejszym, jeżeli zważymy na wyrazy: *κατὰ ταύτην γὰρ τὴν μίσθωσιν* (§. 2.), których nie można odnieść do innej części zdania, jak tylko do wyrazu *ἐκτῆμοροι*. *Μίσθωσις*, jak o tem poucza zwrot niżej nieco zamieszczony: *τὰς μισθώσεις ἀποδιδόναι* (l. l.), oznacza czynsz dzierżawny, który dzierżawca musi płacić panu; słowa więc: *κατὰ ταύτην γὰρ τὴν μίσθωσιν* oznaczają: »za taki bowiem czynsz«. Łącząc razem słowa te z pojęciem *ἐκτῆμοροι*, przyjść musimy koniecznie do tego przekonania, że tylko o oddawaniu $\frac{5}{6}$ części sprzętu może tutaj być mowa; czynsz ten był rzeczywiście bardzo wielkim, stąd nie dziw, że go biedni po większej części dzierżawcy nigdy spłacić nie mogli: *καὶ εἰ μὴ τὰς μισθώσεις ἀποδιδοῖεν*, dodaje Arystoteles, *ἀγώγιμοι καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες ἐγίγνοντο*. (l. l.)

Przyznać jednak trzeba w każdym razie, że doniesienie Arystotelesa jest niejasne, tem też tylko można wytłumaczyć tę różnicę, że jedni autorowie w starożytności podają jako czynsz dzierżawny pelatów $\frac{5}{6}$ ²⁾, inni $\frac{1}{6}$ sprzętu. Do tych ³⁾ ostatnich należy Plutarch, który w ten sposób się wyraża: *ἅπας μὲν . . . ὁ δῆμος ἦν ὑπόχρεως τῶν πλουσίων. ἢ γὰρ ἐγεώργουν ἐκείνοις ἕκτα τῶν γινομένων τελοῦν-*

¹⁾ Tego samego zdania są: *Rühl*: l. l. *Gilbert*. l. l. 129. *Busolt*: G. A. 136. *Gomperz*. l. l. 11, tenże jednak na str. 45 nn. zmienia swoje zapatrywanie.

²⁾ Phot. *πελάται*. *Hesych* *ἐκτῆμόριοι*. *Plat. Eutyphr.* c. 4.

³⁾ *Plut. Sol.* 13. *Hesych*: *ἐπίμορτος*.

τες, ἐκτημόριοι προσαγορευόμενοι καὶ θῆτες, ἢ χρέα λαμβάνοντες ἐπὶ τοῖς σώμασιν ἀγώγμοι ¹⁾ τοῖς δανείζουσιν ἦσαν, οἱ μὲν αὐτοῦ δουλεύοντες, οἱ δ' ἐπὶ τὴν ξένην πιπρασκομένοι. (r. 13.) Stosownie do uwag moich powyżej zamieszczonych, zachodzi sprzeczność bardzo wielka między pojęciem wyrazu *ἐκτημόριοι* u Plutarcha i u Arystotelesa, a tem samym zdaniem mojem Plutarch i w tym względzie nie zaczerpnął wiadomości swej o *ἐκτημόριοι* z Arystotelesa.

Z wiadomości zachowanych w rozdziale trzecim u Arystotelesa o rozwoju władzy archontów nie znajdujemy żadnej wzmianki w biografii Solona skreślonej przez Plutarcha; Plutarch przecież opisując życie Solona nie potrzebował koniecznie wspominać o władzy archontów i jej powolnym rozwoju. W paragrafie jednak szóstym wspomnianego rozdziału podaje Arystoteles nadzwyczaj ważną wzmiankę o Areopagu, który istniał już przed prawodawstwem Drakonta, czytamy tam bowiem, co następuje: ἡ δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν βουλή τὴν μὲν τάξιν εἶχε τοῦ διατηρεῖν τοὺς νόμους, διώκει δὲ τὰ πλείστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν ἐν τῇ πόλει, καὶ κολάζουσα καὶ ζημιούσα πάντας τοὺς ἀκοσμοῦντας κυρίως. ἡ γὰρ αἵρεσις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ Ἀρεοπαγῖται καθίσταντο· διὸ καὶ μόνη τῶν ἀρχῶν αὕτη μεμένηκε διὰ βίου καὶ νῦν.

W najoczywistszej sprzeczności z Arystotelesem uważa natomiast Plutarch Solona za twórcę Areopagu, w rozdziale dziewiętnastym pisze bowiem te słowa: (r. 19.) συστησάμενος δὲ τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλήν ἐκ τῶν κατ' ἐνιαυτὸν ἀρχόντων, ἧς διὰ τὸ ἔρξαι καὶ αὐτὸς μετείχε. Plutarch wspomina wprawdzie o prawie amnestyi Solona, w którym znajduje się wzmianka o skazanych przez radę Areopagitów jeszcze przed Solonem (l. l.), sam jednak stara się wzmiankę tę o Areopagitach we wspomnianem prawie wyjaśnić na swój sposób: według zdania jego twórcą Areopagu jest Solon: l. l. r. 19. οἱ μὲν οὖν πλείστοι τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλήν, ὥσπερ εἴρηται, Σόλωνα συστήσασθαι

¹⁾ Por. Ar. Ἀῤ, π. 2, 2. καὶ εἰ μὴ τὰς μισθώσεις ἀποδίδοιεν, ἀγώγμοι καὶ αὐτοὶ καὶ οἱ παῖδες ἐγγίγνοντο. Heller: Quibus auctoribus Ar. in Rep. Ath. usus sit. 1893. 49 n. wykazuje w doniesieniach obu pisarzy pochodzenie z jednego i tego samego źródła.

φασι καὶ μαρτυρεῖν αὐτοῖς δοκεῖ μάλιστα τὸ μηδαμοῦ τὸν Δράκοντα λέγειν μηδ' ὀνομάζειν Ἀρεοπαγίτας, ἀλλὰ τοῖς Ἐφέταις αἰεὶ διαλέγεσθαι περὶ τῶν φονικῶν.

Ze słów tych jest widocznem, że Plutarch nie tylko nie wie nic o istnieniu Areopagu za czasów Drakonta, lecz także, że nie ma najmniejszej wiadomości o tem, że Areopag istniał już w czasach przed Drakontem. W dalszem następstwie nie wie też Plutarch nic o zmianach, jakie Solon zaprowadził w organizacyi Areopagitów, a które w znacznej mierze ograniczyły ich kompetencye. (Ar. 4, 4) ¹⁾.

W przedstawieniu prawodawstwa Drakonta zachodzą też bardzo wielkie różnice między oboma autorami. O podziale szacunkowym ludności na klasy, o sposobie wybierania urzędników ²⁾, o πολιτεία τῶν ὄπλα παρεχομένων (4, 2.) i o ustanowieniu βουλή za czasów Drakonta (4, 3.) nie wspomina Plutarch ³⁾ i jednym słowem, podczas gdy Arystoteles mówi o tem wszystkiem szczegółowo w rozdziale czwartym.

Większa jeszcze niezgodność zachodzi między ustępem w dziele Arystotelesa poświęconym ustawodawstwu Solona (r. 5 -12.), a wiadomościami Plutarcha w tym względzie.

W rozdziale piątym u Arystotelesa znajdujemy dwie wiadomości, które znacznie różnią się od doniesienia Plutarcha.

Po skreśleniu stosunków ludności ateńskiej pisze Arystoteles te słowa: (5, 2.) ἰσχυρὰς δὲ τῆς στάσεως οὐσης καὶ πολὺν χρόνον ἀντικαθημένων ἀλλήλοις εἰλοντο κοινῇ διαλλακτὴν καὶ ἄρχοντα Σόλωνα καὶ τὴν πολιτείαν ἐπέτρεψαν αὐτῶ. W rozdziale szóstym wspomina Arystoteles jeszcze raz o tem nadaniu władzy Solonowi w słowach: κύριος δὲ γενόμενος τῶν πραγμάτων. (6, 1.) Dalsze przedstawienie działalności Solona wykazuje, że zarówno seisach-

¹⁾ Busolt: G. A. 135 n. Schneider S.: Eos. I. 59 nn. Muzeum 1894. 121 n.

²⁾ L. I. 4, 3

³⁾ Cauer: I. I. 71 nn Rühl: J. J. S. 18. 683 nn. Gilbert: I. I. 131 nn.

Keil: I. I. 96 n. 114. 116. 202. Busolt: G. A. 135 nn.

teię, jakoteż ustawodawstwo przeprowadził Solon na mocy polecenia, udzielonego mu przez Ateńczyków.

Według Plutarcha cała sprawa przedstawia się w zupełnie innym świetle: w rozdziale bowiem czternastym w żywocie Solona czytamy: ἤρεθθη δὲ ἀρχῶν μετὰ Φιλόμβροτον ὁμοῦ καὶ διαλλακτῆς καὶ νομοθέτης

Na mocy tej władzy przeprowadza Solon jedynie tylko seisachteię, wskutek czego ściąga na siebie nienawiść obywateli; wnet jednak spostrzeżono, że niezadowolenie było niesłusznem: ταχὶ μέντοι τοῦ συμφέροντος αἰσθόμενοι καὶ τὰς ἰδίας αὐτῶν μέμψεις ἀφέντες ἐθυσάν τε κοινῇ, Σεισάχθειαν τὴν θυσίαν ὀνομάσαντες καὶ τὸν Σόλωνα τῆς πολιτείας διορθωτὴν καὶ νομοθέτην ἀπέδειξαν, οὐ τὰ μὲν, τὰ δ' οὐχί, πάντα δ' ὁμαλῶς ἐπιτρέψαντες, ἀρχάς, ἐκκλησίας, δικαστήρια, βουλὰς, καὶ τμήματα τούτων ἐκάστου καὶ ἀριθμὸν καὶ καιρὸν ὀρίσαι λύοντα καὶ φυλάττοντα τῶν ὑπαρχόντων καὶ καθεστώτων ὃ τι δοκοίη. (r. 16.)

W przytoczonych słowach zawiera się zasadnicza różnica między przedstawieniem Plutarcha, a przedstawieniem Arystotelesa; według Plutarcha bowiem nie przeprowadza Solon ustawodawstwa na podstawie tego samego polecenia, na mocy którego zaprowadził seisachteię, lecz na mocy drugiej, później wydanej uchwały, zupełnie odmiennej od pierwszej. — Według zaś Arystotelesa przeprowadza Solon zarówno seisachteię jakoteż zmianę ustawodawstwa ateńskiego na podstawie jednego i tego samego polecenia.

Zasadniczą tę różnicę w przedstawieniu obu autorów spostrzegamy i w dalszych wiadomościach obu pisarzy o Solonie. I tak według Arystotelesa jednym z powodów, które skłoniły Solona do opuszczenia ojczyzny, było niezadowolenie obywateli wskutek stosunków wywołanych seisachteią¹⁾; według Plutarcha Solon opuszcza kraj wskutek niezadowolenia Ateńczyków wywołanego ustawodawstwem²⁾. Przedstawienie rzeczy przez Arystotelesa jest daleko prawdo-

¹⁾ 11, 2 : ἀμα δὲ καὶ συνέβαινον αὐτῷ τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλοὺς διὰ τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπὰς

²⁾ Plut. Sol. 25.: ἐπεὶ δὲ τῶν νόμων εἰσενεχθέντων ἔνιοι τῷ Σόλωνι κατ' ἐκάστην προσήσαν ἡμέραν ἐπαινοῦντες ἢ ψέγοντες ἢ συμβουλευόντες ἐμβάλλειν τοῖς γεγραμμένοις ὃ τι τύχοιεν ἢ ἀφαιρεῖν πλεῖστοι δ' ἦσαν οἱ πυνθανόμενοι καὶ ἀνακρίνοντες

podobniejszym, trudno bowiem wyobrazić sobie, aby Ateńczycy powierzyli ułożenie praw Solonowi, po zawodzie, jakiego doznali wskutek ustawy o seisachtei, wydanej przez niego za czasów, kiedy był jeszcze archontem; należy raczej przyjąć, iż Solon na podstawie jednej i tej samej uchwały ludu, przeprowadził tak seisachteię, jakoteż i ustawodawstwo ¹⁾.

W tym samym rozdziale przytacza Arystoteles dwa wyjątki z elegii Solona (5. §. 2, 3.); według pierwszej elegii Solon jest mężem, który stoi po nad partyjami: *καὶ ὅλως αἰεὶ τὴν αἰτίαν τῆς στάσεως ἀνάπτει τοῖς πλουσίοις· διὸ καὶ ἐν ἄρχῃ τῆς ἐλευθείας δεδοικέναι φησὶ, τὴν τε φι[λαργ]υρίαν τὴν τε ὑπερηφανίαν* ²⁾, *ὡς διὰ ταῦτα τῆς ἐχθρας ἐνεστώσης.*

Natomiast pisze Plutarch w rozdziale czternastym: *Φανίας ὁ Λέσβιος αὐτὸν ἱστορεῖ τὸν Σόλωνα χρησάμενον ἀπάτην πρὸς ἀμφοτέρους (t. j. πλουσίους καὶ πένητας) ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς πόλεως ὑποσχέσθαι κρύφα τοῖς μὲν ὑπόροις τὴν νέμησιν, τοῖς δὲ χρηματικοῖς βεβαίωσιν τῶν συμβολαίων ἀλλ' αὐτὸς ὁ Σόλων ὀκνῶν φησὶ τὸ πρῶτον ἄψασθαι τῆς πολιτείας, καὶ δεδοικῶς τῶν μὲν τὴν φιλοχρηματίαν, τῶν δὲ τὴν ὑπερηφανίαν.*

Już na pierwszy rzut oka można zauważyć różnice obu autorów. Podczas kiedy Arystoteles oba rzeczowniki *φιλαργυρίαν* i *ὑπερηφανίαν* odnosił do *πλούσιοι*, przypisuje Plutarch *φιλοχρηματίαν* ubogim (*πένητες*), *ὑπερηφανίαν* bogatym (*πλούσιοι*).

καὶ κελεύοντες αὐτὸν ὅπως ἕκαστον ἔχει καὶ πρὸς ἣν κείται διάνοιαν ἐπεκτιδιάσκειν καὶ σαφηνίζειν, ὁρῶν, ὅτι ταῦτα καὶ τὸ πράττειν ἄτοπον καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐπιφθονον, ὅλως δὲ ταῖς ἀπορίαις ὑπεκστῆναι βουλόμενος καὶ διαφυγεῖν τὸ δυσάρεστον καὶ φιλαίτιον τῶν πολιτῶν· ἔργμασι γὰρ ἐν μεγάλοις πᾶσιν ἀεὶν χαλεπόν, ὡς αὐτὸς εἶρηκε.

¹⁾ Keil: l. l. 40 nn. Gilbert: l. l. 141, 2. Busolt: G. A. 145.

²⁾ Kaibel: Stil und Text der πολιτεία Ἀθηναίων des A. 183 n. obszernie omawia miejsce to w komentarzu. Blas² za Kontosem czyta *φι[λοχρημ]ατίαν*, przyznaje jednak, że miejsce dla ΠΙΜ jest za małe. Kaibel również przyznaje, że przed *ίαν* nie stało P, lecz raczej T lub E lub C; mimoto uzupełnienie *φιλοχρηματίαν* na podstawie Plut. Sol. 14 jest nieodpowiedniem, gdyż ze słów tekstu możemy rozpoznać nie tylko pentameter, ale i koniec hexametu: (ἀλλὰ) *δέδοικα τὴν τε . . . τὴν δ' ὑπερηφανίαν.* Czytając *φιλοχρηματίαν* nie uzyskujemy pentametu, a o zachowanie pentametu chodziło Arystotelesowi, jak to widać z zachowanego połączenia *τε-τε*, którego zresztą nigdzie w *Ἀθηναίων πολιτεία* nie znajdujemy. Kaibel przypuszcza, że Arystoteles napisał *τὴν τε φιλοχρηματίαν* lub jak tego chce Kenyon, *τὴν τε φιλαργυρίαν.* Diels odczytał *ίαν*, a przy

Oprócz pentametru przytoczonego u Arystotelesa dodaje Plutarch jeszcze inne wiersze Solona z tejże samej elegii; widać to ze słów: *αὐτὸς ὁ Σόλων ὀκνῶν φησι τὸ πρῶτον ἀψασθαι τῆς πολιτείας, καὶ δεδοικῶς κ. τ. λ.* Ponieważ słów tych nie ma u Arystotelesa, jest rzeczą naturalną, że Plutarch cytatu tego z Arystotelesa nie zaczerpnął.

W końcu zwracam uwagę i na to, że w rozdziale trzecim przytacza Plutarch zupełnie inne wiersze z poematów Solona na dowód, że tenże skłaniał się raczej ku ubogim, niż ku bogatym ¹⁾).

Plutarch więc w rozdziale czwartym przytacza nietylko dłuższy cytat, ale oprócz tego jeszcze cytat ten inaczej tłumaczy niż Arystoteles, w rozdziale zaś trzecim nadto przytacza na dowód swojego twierdzenia odmienne wiersze z elegii Solona, a tem samem nie mógł i w tym względzie czerpać wiadomości swoich z Arystotelesa ²⁾).

Od rozdziału szóstego począwszy aż do rozdziału dziewiątego włącznie przedstawia Arystoteles działalność Solona. W rozdziale szóstym zajmuje się Arystoteles pierwszym czynem Solona, to jest uwolnieniem ludu od ucisku możnych, a następnie seisachteią: *κύριος δὲ γενόμενος τῶν πραγμάτων ὁ Σόλων τὸν τε δῆμον ἠλευθέρωσε, καὶ ἐν τῷ παρόντι καὶ εἰς τὸ μέλλον, κωλύσας δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν, καὶ νόμους ἐθήκε, καὶ χρεῶν ἀποκοπᾶς ἐποίησε καὶ τῶν ἰδίων καὶ τῶν δημοσίων, ἄς σεισάχθειαν καλοῦσιν, ὡς ἀποσεισαμένων τὸ βάρος.*

W głównej rzeczy zgadza się Plutarch (r. 15.) z Arystotelesem (l. l.), to jest uważa razem z nim seisachteię jako zupełne umorzenie długów, w szczegółach jednak znacznie się różni od niego ³⁾ I tak: według Arystotelesa

dobrem światle także l'P przedtem. W istocie więc w tekście było φιλαργυρεῖαν, należy więc tylko poprawić błąd ortograficzny.

¹⁾ Plut. Sol. 3. πολλοὶ γὰρ πλουτεῦσι κακοί, ἀγαθοὶ δὲ πένονται, ἀλλ' ἡμεῖς αὐτοῖς οὐ διαμειφόμεθα. = frg. 15 (Bergk PLG. II. + 46); Ar. 5, 3. ὑμεῖς δὲ ἡσχάσαντες ἐν φρεσὶ κάρτερον ἦτορ, οἱ πολλῶν ἀγαθῶν εἰς κόρον ἠλάσατε, ἐν μετρίοισι τρέφεσθε μέγαν νόον· οὔτε γὰρ ἡμεῖς πείσομεθ', οὐδ' ὑμῶν ἄρτια πάντ' ἔσεται

²⁾ Keil: 1. l. 42 nn.

³⁾ Gilbert. 1. l. XXIV.; 141 n. Keil. 1. l. 45. Busolt. GA. 145. 9.

Solon wydał najpierw prawo zakazujące pożyczania pieniędzy na zastaw osobistej wolności, a potem dopiero przeprowadził seisachteię. Jest to naturalny porządek, w jakim musiały nastąpić po sobie wspomniane zarządzenia Solona. Nadto według opowiadania Arystotelesa (tworzy seisachsteia zupełnie odrębne rozporządzenie, wydane dopiero po pierwszej ustawie, zakazującej pożyczania pieniędzy na zastaw osobistej wolności ¹⁾).

Inaczej się ma rzecz cała u Plutarcha: Solon najpierw przeprowadza seisachteię, a potem dopiero wydaje prawo zakazujące zaciągania długów na zastaw osobistej wolności, a właściwie mówiąc: zakaz *ἐπὶ τοῖς σώμασιν μηδένα δανείζειν* (r. 15.) należy do *σεισάχθεια* i jest jej integralną częścią ²⁾).

Zarówno Arystoteles, jak i Plutarch donoszą o posądzeniu, jakie na siebie mimowoli ściągnął Solon z powodu przeprowadzenia seisachtei. Wiadomości obu pisarzy zestawiam obok siebie:

Arystoteles 6.

§. 2. ἐν οἷς πειρῶνται τινες διαβάλλειν αὐτόν· συνέβη γὰρ τῷ Σολωνι μέλλοντι ποιεῖν τὴν σείσάχθειαν προειπεῖν τισὶ τῶν γνωρίμων, ἔπειθ' ὡς μὲν οἱ δημοτικοὶ λέγουσι, παραστρατηγηθῆναι διὰ τῶν φίλων, ὡς δ' οἱ βουλόμενοι βλασφημεῖν, καὶ αὐτὸν κοινωνεῖν. δανεισάμενοι γὰρ οὗτοι συνεπρίαντο πολλὴν χώραν, καὶ μετ' οὐ πολὺ τῆς τῶν χρεῶν ἀποκοπῆς γιγνομένης ἐπλούτου· ὅθεν φασὶ γενέσθαι τοὺς ὕστερον δοκοῦντας εἶναι παλαιοπλοῦτους. (β.) οὐ μὴν ἀλλὰ πιθανώτερος ὁ τῶν δημοτικῶν λόγος· οὐ γὰρ εἰκὸς ἐν μὲν τοῖς ἄλλοις οὕτω μέτριον γενέσθαι καὶ κοινόν, ὥστ'

Plut. 15.

πράγμα δ' αὐτῷ συμπεσεῖν λέγεται πάντων ἀνιχρότατον ἀπὸ τῆς πράξεως ἐκείνης. ὡς γὰρ ὄρησεν ἀνιέναι τὰ χρεῖα καὶ λόγους ἀρμότιοντας ἐζητεῖ καὶ πρέπουσαν ἀρχήν, ἐκοινώσατο τῶν φίλων οἷς μάλιστα πιστεύων καὶ χρωμένος ἐτύγγανε, τοῖς περὶ Κόνωνα καὶ Κλειτίαν καὶ Ἰππόνικον, ὅτι γῆν μὲν οὐ μέλλει κινεῖν, χρεῶν δὲ ποιεῖν ἀποκοπὰς ἐγνώκεν. οἱ δὲ προλαβόντες εὐθὺς καὶ φθάσαντες ἐδανείσαντο συχὸν ἀργύριον παρὰ τῶν πλουσιῶν καὶ μεγάλας συνεωνήσαντο χώρας. εἶτα τοῦ δόγματος ἐξενεχθέντος τὰ μὲν κτήματα καρπούμενοι, τὰ δὲ χρήματα τοῖς δανείσασιν οὐκ ἀποδίδόντες εἰς

¹⁾ Według *Keila* 1 l. 45 nn. ustęp w A. π. o seisachtei zawiera utajoną polemikę z Androtyonem, który w seisachtei widział zmniejszenie procentów (pr. Plut. Sol. 15.)

²⁾ Inaczej sądzi *Keil*: 1. l. 45 n.

ἔξον αὐτῷ τοὺς ἐτέρους ὑποποιησά-
μενον τυραννεῖν τῆς πόλεως ἀμφοτέ-
ροις ἀπεχθέςθαι, καὶ περὶ πλείονος
ποιήσασθαι τὸ καλὸν καὶ τὴν τῆς πό-
λεως σωτηρίαν ἢ τὴν ἑαυτοῦ πλεο-
νεξίαν, ἐν οὗτω δὲ μικροῖς καὶ ἀνα-
ξίοις καταρρυπαίνειν ἑαυτόν. ὅτι δὲ
ταύτην ἔσχε τὴν ἐξουσίαν, τὰ τε πράγ-
ματα νοσοῦντα μαρτυρεῖ τοῦτο, καὶ ἐν
τοῖς ποιήμασιν αὐτὸς πολλαχού μέμνη-
ται, καὶ οἱ ἄλλοι συνομολογοῦσι πάν-
τες. ταύτην μὲν οὖν χρὴ νομίζειν
ψευδῆ τὴν αἰτίαν εἶναι.

αἰτίαν τὸν Σόλωνα μεγάλην καὶ
διαβολὴν, ὥσπερ οὐ συναδικούμενον,
ἀλλὰ συναδικούντα, κατέστησαν. ἀλλὰ
τοῦτο μὲν εὐθὺς ἐλύθη τὸ ἔγκλημα
τοῖς πέντε ταλάντοις· τσαῦτα γὰρ
εὐρέθη δανεῖζων καὶ ταῦτα πρῶ-
τος ἀφῆκε κατὰ τὸν νόμον. ἔνιοι δὲ
πεντεκαίδεκα λέγουσιν, ὧν καὶ Πο-
λύζηλος ὁ Ῥόδιός ἐστι. τοὺς μέντοι
φίλους αὐτοῦ χρεωκοπίδας καλοῦντες
διετέλεσαν.

Z obu miejsc zestawionych obok siebie widać wy-
raźnie różnice podanych wiadomości przez obu autorów.
Arystoteles donosi, że Solon powierzył całą tajemnicę
τισι τῶν γνωρίμων ¹⁾, Plutarch wspomina, że tajemnica
znaną była tylko przyjacielom Solona. Powtóre Ary-
stoteles donosi o dwóch pogłoskach: o wersyi rozsie-
wanej przez arystokratów i o wersyi szerzonej przez de-
mokratów; o wersjach tych nie wspomina nic Plutarch,
któremu wiadomem jest tylko, iż kilku przyjaciół Solona
pożycza pieniądze na zakupno posiadłości dla zysku wła-
snego; ponieważ byli to *φίλοι* Solona, pada więc podej-
rzenie na niego, że starał się wyzyskać ustawę dla siebie.
Po trzecie w inny zupełnie sposób broni Solona Plutarch,
aniżeli Arystoteles. Plutarch wysnuł jakieś opowiadanie
nieznane nam zresztą skądinąd o pięciu talentach, któremi
Solon pokrył szkody poniesione przez wierzycieli. Arystoteles,
wskazując na całą działalność i na charakter Solona, uważa
to doniesienie jako potwarz ²⁾. — Powołuje się nadto Plutarch
fałszywie na świadectwo Polyzelosa z Rodos, o którym na
pewno nie możemy powiedzieć, kiedy się urodził, wiemy
przecież z pewnością, że żył dopiero po Arystotelesie ³⁾.
Donosi wreszcie Plutarch, iż owych przyjaciół Solona na-

¹⁾ *Keil* tłumaczy fałszywie *γνωρίμοι* l. l. 47 nn.

²⁾ *Keil*: l. l. 46 nn.

³⁾ *Wilamowitz-M.* I. 301.

zwano *χρεωκοπίδαι*, o czym Arystoteles nic nie wie; natomiast nie wspomina Plutarch nic o tem, że Arystoteles zachował nazwę *παλαίοπλουτοι* na oznaczenie tych obywateli, którzy się szczycili, iż mają po przodkach odziedziczony dawny majątek ¹⁾.

Z uwag moich powyżej umieszczonych (str. 28) wynika, że doniesienie Plutarcha o podziale ludności w r. 18. na cztery klasy stoi w wielkiej bardzo sprzeczności z wiadomością zachowaną u Arystotelesa, według którego klasy te istnieją już za Drakonta (4, 3.), a jak można przypuszczać z wielkiem prawdopodobieństwem nawet przed Drakontem ²⁾. Nie wdaję się tutaj w wywody, jakie znaczenie miały nazwy owych czterech klas przed Solonem, zaznaczyć tylko pragnę, że według Arystotelesa użył Solon w celach politycznych nazw już istniejących na oznaczenie czterech klas podatkowych, przez siebie stworzonych ³⁾.

Wobec tego wiadomości obu pisarzy w szczegółach wprawdzie się zgadzają, w rzeczy jednak zasadniczej się różnią, jak to widać z następującego zestawienia:

Arystoteles 7.

§. 3. — — τιμήματι διεῖλεν εἰς τέτταρα τέλη, καθάπερ διήρητο καὶ πρότερον, εἰς πεντακοσιομέδιμον, καὶ ἵππεά καὶ ζευγίτην καὶ θήτη.....

§. 4. εἶδει δὲ τελεῖν πεντακοσιομέδιμον μὲν, ὅς ἂν ἐκ τῆς οἰκείας ποιῆ πενταχόσια μέτρα τὰ συνάμφω ξηρά καὶ ὕγρα, ἵππαδα δὲ τοὺς τριακόσια ποιούντας, ὡς δ' ἔνιοι φασὶν τοὺς ἵπποτροφεῖν δυναμένους....

Plutarch 18.

δεύτερον δὲ Σόλων τὰς μὲν ἀρχὰς ἀπάσας, ὡσπερ ἦσαν, τοῖς εὐκόροις ἀπολιπεῖν βουλόμενος, τὴν δ' ἄλλην μίξει πολιτεῖαν, ἧς ὁ δῆμος οὐ μετέχεν, ἔλαβε τὰ τιμήματα τῶν πολιτῶν, καὶ τοὺς μὲν ἐν ξηροῖς ὁμοῦ καὶ ὕγραῖς μέτρα πενταχόσια ποιούντας πρώτους ἔταξε καὶ πεντακοσιομέδιμους προσηγόρευσε ⁴⁾. δευτέρους δὲ τοὺς ἵππον τρέφειν δυναμένους ἢ μέτρα ποιεῖν τριακόσια καὶ τούτους ἵππαδα τελούντας ἐκάλουν ζευγίται δ' οἱ τοῦ τρί-

¹⁾ Por. *Heller*: l. 1. 52 nn.

²⁾ *Gilbert*: I. ² 126 nn. 134 144. *Cauer*: l. 1. 70. *Keil*. l. 1. 68.

³⁾ *Gilbert*: I. ² 148. *Busolt* G. A. 146

⁴⁾ U Plutarcha Solon pierwszy nadaje nazwy klasom, według Arystotelesa nazwy czterech klas istniały już przed Solonem.

Ζευγίσιον δὲ τελεῖν τοὺς διακόσια τὰ συνάμωφ ποιοῦντας· τοὺς δ' ἄλλους Σητικόν, οὐδεμίας μετέχοντας ἀρχῆς.

του τιμήματος ὠνομάσθησαν, οἷς μέτρον ἦν συναμφοτέρων δικκοσίων. οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐκαλοῦντο Θήτες, οἷς οὐδεμίαν ἀρχεῖν ἐδωκεν ἀρχήν, ἀλλὰ τῷ συνεκκλησιάζειν καὶ δικάζειν μόνον μετεῖχον τῆς πολιτείας.

Mimo podobieństwa w szczegółach wnosić można, że Plutarch nie zna odpowiedniego miejsca z Arystotelesa; pisząc bowiem o *ἵππεις* zamieszcza następującą uwagę: δευτέρους δὲ τοὺς ἵππον τρέφειν δυναμένους ἢ μέτρα ποιεῖν τριακόσια, a tem samem widocznem jest, że przychyła się do zdania tych, którzy za warunek należenia do *ἵππεις* uważają utrzymanie konia; Plutarch wywodzi nazwę *ἵππεις* od *ἵππος* i dodaje, że warunek utrzymywania konia może też być zastąpionym złożeniem odpowiedniej ilości sprzętu,

Zupełnie inaczej ma się rzecz w „*Ἀθηναίων πολιτεία*“; w r. 7, 4. występuje bowiem Arystoteles przeciwko przypuszczeniu i zdaniu tych pisarzy, którzy za warunek należenia do *ἵππεις* uważają utrzymanie konia i zbija ich zapatrywanie ¹⁾. Według niego jedynym warunkiem należenia do *ἵππεις* jest złożenie 300 miar sprzętu. Zapatrywanie Arystotelesa jest podobnem do prawdy; z przedstawienia Plutarcha należy wnosić, że nie znał odnośnego ustępu z dziełka Arystotelesa.

Nie donosi dalej Plutarch nic o przywilejach pierwszych trzech klas ²⁾, wspomina tylko o tetach (r. 18.), przeciwnie Arystoteles nie tylko mówi o tetach, lecz też omawia prawa trzech pierwszych klas (7, 3.); wzmianka o tetach u Plutarcha (r. 18.) brzmi wprawdzie ³⁾ podobnie jak u Arystotelesa ⁴⁾, Plutarch dodaje jednak o tej klasie inne jeszcze szczegóły (r. 18.), których niema u Arystotelesa.

W rozdziale ósmym zastanawia się Arystoteles szcze-

¹⁾ R. 7. §. 4. ὡς ὅς δ' ἐνίοι φασι τοὺς ἵπποτροφεῖν δυναμένους σημεῖον δὲ φέρουσι τὸ τε ὄνομα τοῦ τέλους, ὡς ἂν ἀπὸ τοῦ πράγματος κείμενον, καὶ τὰ ἀναθήματα τῶν ἀρχαίων, ἀνάκειται γὰρ ἐν ἀκροπόλει εἰκῶν, ἐφ' ἣ ἐπιγράφονται τὰδε Διφίλου Ἀνθεμίων τήνδ' ἀνέθηκε θεοῖς, Σητικῷ ἀντὶ τέλους ἵππῶδ' ἀμειψάμενος.

²⁾ Gilbert: l. 144.

³⁾ Por. wyżej str. 35.

⁴⁾ 7, 3: τοῖς δὲ τὸ Σητικόν τελοῦσιν ἐκκλησίας καὶ δικαστηρίων μετέδωκε μόνον.

gólowo nad urzędami. W pierwszym zdaniu donosi o ogólnej normie zachowywanej podczas wyboru urzędników (8, 1.), u Plutarcha nie znajdujemy nic podobnego. Również i o sposobie wybierania archontów nic nie donosi Plutarch, podczas gdy Arystoteles, poświęca dłuższy ustęp tej bardzo ważnej kwestyi. (8, 2.) Podobnie i o naukrariach nie napotykamy żadnej wzmianki u Plutarcha, chociaż i nad tem urządzeniem Arystoteles zastanawia się dłużej. (8, 3.)

W rozdziale dziewiętnastym podaje Plutarch wiadomość o ustanowieniu βουλή przez Solona w następujących słowach: συστησάμενος δὲ τὴν ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλήν . . . δευτέραν προσκατένευμε βουλήν ἀπὸ φυλῆς ἐκάστης, τετάρων οὐσῶν, ἑκατὸν ἀνδρας ἐπιλεξάμενος.

Ze słów tedy Plutarcha wynika jasno, że Solon pierwszy ustanowił βουλή.

Wiadomość ta sprzeciwia się doniesieniu Arystotelesa, który już za Drakonta wspomina o βουλή w następujących słowach: (4, 3.) βουλευεῖν δὲ τετρακοσίουσ και ἕνα τοὺσ λαχόντας ἐκ τῆσ πολιτείας. κληροῦσθαι δὲ και ταύτην και τὰσ ἄλλασ ἀρχὰσ τοὺσ ὑπὲρ τριάκοντ' ἔτη γεγονότας, και δις τὸν αὐτὸν μὴ ἀρχεῖν πρὸ τοῦ πάντας ἐξελεθεῖν τότε δὲ πάλιν ἐξ ὑπαρχῆσ κληροῦσν. εἰ δὲ τις τῶν βουλευτῶν, ὅταν ἔδρα βουλήσ ἢ ἐκκλησίασ ἧ, ἐκλείποι τὴν σύνοδον, ἀπέτινον ὁ μὲν πεντακοσιομέδιμνος τρεῖσ δραχμάσ, ὁ δὲ ἵππεὺσ δύο, ὁ ζευγίτης δὲ μίαν. Natomiast o βουλή za czasów Solona wspomina Arystoteles tylko w kilku słowach: (8, 4.) βουλήν δ' ἐποίησε τετρακοσίουσ, ἑκατὸν ἐξ ἐκάστησ φυλῆσ.

Przedstawienie więc tego faktu u Plutarcha różni się znów zasadniczo od doniesienia Arystotelesa, gdyż przenosi utworzenie βουλή, jak to wynika z przytoczonych słów jego, dopiero na czasy Solona.

Wszyscy zajmujący się tą sprawą zgadzają się na powyżej zaznaczoną różnicę bez żadnych zastrzeżeń¹⁾; jeden tylko Gilbert oświadcza się stanowczo przeciw takiemu pojmowaniu rzeczy, i to aż w dwóch miejscach swego dzieła²⁾, a mianowicie w jednym miejscu twierdzi co na-

¹⁾ Ruhl: J. J. Sp. 18. 687 nn. Busolt: G. A. 141, 149 3.

²⁾ L. I. I. 2 184 3.

stępuje: (134. 1.) »Rühl meint, Plutarch könne die Einrichtung einer βουλή durch Solon bei Arist. nicht gelesen haben, da er dem Solon die Einrichtung einer zweiten βουλή zuschreibe. Aber Plutarch schrieb keine athenische Verfassungsgeschichte, sondern eine Biographie Solons. Er berichtete lediglich das, was Solon gethan hatte, und konnte deshalb sehr wohl so schreiben, wie er gethan hat«. W ten sam sposób argumentuje Gilbert jeszcze raz niżej ¹⁾: »Wenn Plut. Sol. 19. mit den Worten δευτέραν κτλ. eine Neuschöpfung Solons zu bezeichnen scheint, so muss man bedenken, dass Plut. eine Biographie Solons, nicht eine Verfassungsgeschichte Athens schrieb und dass er dabei auf das, was Drakon gethan hatte, keine Rücksicht nahm«.

Sposób, w jaki Gilbert broni Plutarcha, wcale nie zadowala; czyż Plutarch opowiadając o Areopagu, nie rozszerza się w dłuższym ekskursie nad historią powstania tej instytucji? a przecież ustęp o Areopagu nie należy ściśle do żywotu Solona. Wszakże Plutarchowi zarzutu z tego zrobić nie można, że, chociaż nie pisał historii konstytucji ateńskiej, pomimo tego wspomina o urządzeniu Areopagu, — wzmianka też o βουλή wcale nie byłaby zbyteczną. Zwracam nadto uwagę na następujące słowa Plutarcha »w porównaniu żywotów Solona i Publikoli«: (r. 2.) καὶ βουλήν μὲν ἐπέραν οὐκ ἐποίησεν (sc. Publikola), ὡσπερ ὁ Σόλων. Słów tych przecież w żaden sposób inaczej tłumaczyć nie można, jak tylko w ten sposób, że dopiero Solon ustanowił drugą, nową βουλή.

Plutarch wreszcie niewątpliwie zwróciłby uwagę na to, że za Drakonta liczyła βουλή 401 członków, za Solona zaś 400, gdyby mu znaną była wiadomość przekazana przez Arystotelesa ²⁾.

Tak samo wiadomość Plutarcha o ustanowieniu Areopagu przez Solona jest niezgodną z doniesieniem Arystotelesa, o czem już wyżej wspomniałem (str. 27 n.). Tem samem nie wie Plutarch nic o wielkiem znaczeniu Areopagu przed Drakontem ³⁾, o ukróceniu władzy Areopagu

¹⁾ L. 1, 151. 2.

²⁾ Gilbert. 1. I. 1. 2. 134, 151. Keil. 1. 1. 95.

³⁾ Ar. 3, 6.

za Drakonta (4, 4.), a wreszcie o przywróceniu dawnych prerogatyw tej władzy za Solona. (8, 4.)¹⁾

W związku z wzmianką o władzy Areopagu wspominają obaj autorowie o prawie Solona orzekającym, że w sprawach politycznych nie wolno być neutralnym; — oba doniesienia zestawiam obok siebie²⁾:

Arystoteles 8, 4.

[ή ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλή] καὶ τοὺς ἐπὶ καταλύσει τοῦ δήμου συνισταμένους ἔκριεν, Σόλωνος θέντος νόμον περὶ αὐτῶν. ὄρων δὲ τὴν μὲν πόλιν πολλὰκις στασιάζουσαν, τῶν δὲ πολιτῶν ἐνίους διὰ τὴν ῥαθυμίαν ἀγαπῶντας τὸ αὐτόματον, νόμον ἔθηκεν πρὸς αὐτοὺς ἴδιον, ὃς ἂν στασιάζουσης τῆς πόλεως μὴ θῆται τὰ ὄπλα μηδὲ μεθ' ἑτέρων, ἄτιμον εἶναι καὶ τῆς πόλεως μὴ μετέχειν.

Plutarch r. 20.

τῶν δ' ἄλλων αὐτοῦ νόμων ἴδιος μὲν μάλιστα καὶ παράδοξος ὁ κελεύων ἄτιμον εἶναι τὸν ἐν στάσει μηδετέρας μερίδος γενόμενον. βούλεται δ', ὡς ἔοικε, μὴ ἀπαθῶς μηδ' ἀναισθητῶς ἔχειν πρὸς τὸ κοινόν, ἐν ἀσφαλεῖ θέμενον τὰ οἰκεία καὶ τῷ μὴ συναλγεῖν μηδὲ συννοσεῖν τῇ πατρίδι καλλωπιζόμενον, ἀλλ' αὐτόθεν τοῖς τὰ βελτίω καὶ δικαιοτέρα πράττουσιν προσθέμενον συγκινδυνεύειν καὶ βοηθεῖν μᾶλλον ἢ περιμένειν ἀκινδύνως τὰ τῶν χρατούντων.

Właściwa wiadomość Plutarcha o wspomnianem prawie zawartą jest jedynie w kilku słowach, dalsze uwagi nie należą do opowiadania samego, lecz są tylko rozumowaniem: w samym nadto przedstawieniu obu pisarzy zachodzą znaczne różnice, i tak: Arystoteles traktuje sprawę tę dość szczegółowo i podaje powody, które skłoniły Solona do wydania podobnego prawa. Plutarch rozumowaniem chce wytłómaczyć mało mu znany faktyczny stan rzeczy. Według Arystotelesa wreszcie brzmienie owego prawa jest dokładniejszym. Plutarch wspomina o tem prawie przytaczając szereg innych praw, Arystoteles mówi o niem zupełnie osobno w myśl zapatrywania swego wypowiedzianego w »polityce«: νόμοι δὲ κεχωρισμένοι τῶν δηλοῦντων τὴν πολιτείαν³⁾.

¹⁾ Słowa Plutarcha 19. τὴν δ' ἄνω βουλήν ἐπίσκοπον πάντων καὶ φύλακα τῶν νόμων ἐκάστῃσιν przypominają podobne wyrażenia u Arystotelesa 4, 4. 8, 4 *Keil* 1. 1. 97 nn. *Gilbert* 1. 1. I. 126, 135, 152.

²⁾ *Por. Ge* 1. N. A. 2, 12. *Keil*. 105, 126 n. *Busolt*. 150.

³⁾ *Keil*: 1. 1.

Pozorne jedynie tylko podobieństwo zachodzi w zwrotach następujących: u Arystotelesa: νόμον ἔθηκε πρὸς αὐτοὺς ἴδιον i Plutarcha: τῶν δ' ἄλλων αὐτοῦ νόμων ἴδιος μὲν μάλιστα καὶ παράδοξος; znaczenie jednak wyrazu ἴδιος jest odmiennem u obu pisarzy, Arystoteles użył go bowiem w znaczeniu »peculiaris«, Plutarch w znaczeniu »singularis«¹⁾.

W rozdziale dziewiątym zastanawia się Arystoteles nad trzema czynnikami demokratycznymi w prawodawstwie Solona: δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία ταῦτ' εἶναι τὰ δημοτικώτατα: πρῶτον μὲν καὶ μέγιστον τὸ μὴ δανεῖζειν ἐπὶ τοῖς σώμασιν.

O pierwszym czynniku, to jest o prawie zakazującym pożyczania pieniędzy na zastaw osobistej wolności, mówiłem już powyżej w innym związku. (str. 31 n.)

Krótko załatwia się Arystoteles z drugim czynnikiem: ἔπειτα τὸ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων. (2, 2.) O tym drugim czynniku wspomina też i Plutarch w następujących słowach²⁾: (r. 18.) οἰόμενος δεῖν ἐπαρκεῖν τῇ τῶν πολλῶν ἀσθενείᾳ, παντὶ λαβεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε· καὶ γὰρ πληγέντος ἑτέρου καὶ βιασθέντος ἢ βλαβέντος ἐξῆν τῷ δυναμένῳ καὶ βουλομένῳ γράφεσθαι τὸν ἀδικοῦντα καὶ διώκειν, ὀρθῶς ἐθίζοντος τοῦ νομοθέτου τοὺς πολίτας ὥσπερ ἐνὸς μέρους συναισθάνεσθαι καὶ συναλγεῖν ἀλλήλοις, τούτῳ δὲ τῷ νόμῳ συμφωνοῦντα λόγον αὐτοῦ διαμνημονεύουσι. ἐρωτηθεῖς γὰρ, ὡς εἰοικεν, ἦτις οἰκεῖται κάλλιστα τῶν πόλεων, „εἰκείνη“, εἶπεν, „ἐν ἣ τῶν ἀδικουμένων οὐχ ἦττον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλονται καὶ κολάζουσι τοὺς ἀδικοῦντας“.

Już sam ten rozwlekły sposób opowiadania Plutarcha wskazuje na to, że Arystoteles i w tym względzie nie był jego źródłem. Plutarch oprócz tego przytacza takie wzmianki, jakich napróżno szukamy u Arystotelesa. O trzecim czynniku demokratycznym, to jest o władzy sądowniczej ludu, mówi Arystoteles w następujący sposób: (9, 2.) τρίτον δ' ᾧ μάλιστα φασιν ἰσχυρέναι τὸ πλῆθος, ἢ εἰς τὸ δικαστήριον

¹⁾ *Begemann*: l. 1. 20. *Keil* l. 1. 126 n.

²⁾ *Busolt*: 150, 4.

ἔφεσις· κύριος γὰρ ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου, κύριος γίνεται τῆς πολιτείας. ἔτι δὲ καὶ διὰ τὸ μὴ γεγράφθαι τοὺς νόμους ἀπλῶς μηδὲ σαφῶς, ἀλλ' ὡσπερ ὁ περὶ τῶν κλήρων καὶ ἐπικλήρων, ἀνάγκη πολλὰς ἀμφισβητήσεις γίνεσθαι, καὶ πάντα βραβεύειν καὶ τὰ κοινὰ καὶ τὰ ἴδια τὸ δικαστήριον οἴονται μὲν οὖν τινες ἐπίτηδες ἀσαφεῖς αὐτὸν ποιῆσαι τοὺς νόμους, ὅπως ἢ τῆς κρίσεως ὁ δῆμος κύριος. οὐ μὴν εἰκῶς, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι καθόλου περιλαβεῖν τὸ βέλτιστον· οὐ γὰρ δίκαιον ἐκ τῶν νῦν γιγνομένων, ἀλλ' ἐκ τῆς ἄλλης πολιτείας θεωρεῖν τὴν ἐκείνου βούλησιν.

W innym zupełnie związku wspomina o tymże samym czynniku Plutarch w następujących słowach ¹⁾: (r. 18.) οἱ δὲ λοιποὶ πάντες ἐκαλοῦντο Θῆτες, οἷς οὐδεμίαν ἀρχὴν ἔδωκεν ἀρχήν, ἀλλὰ τῷ συνεκκλησιάζειν καὶ δικάζειν μόνον μετεῖχον τῆς πολιτείας. Ὁ κατ' ἀρχὰς μὲν οὐδὲν, ὕστερον δὲ παμμέγεθες ἐφάνη· τὰ γὰρ πλείστα τῶν διαφόρων ἐπέπιπτεν εἰς τοὺς δικαστάς. Καὶ γὰρ ὅσα ταῖς ἀρχαῖς ἔταξε κρίνειν, ὁμοίως καὶ περὶ ἐκείνων εἰς τὸ δικαστήριον ἐφέσεις ἔδωκε τοῖς βουλομένοις. Λέγεται δὲ καὶ τοὺς νόμους ἀσαφέστερον γράψας καὶ πολλὰς ἀντιλήψεις ἔχοντας αὐξῆσαι τὴν τῶν δικαστηρίων ἰσχύν· μὴ δυναμένους γὰρ ὑπὸ τῶν νόμων διαλυθῆναι περὶ ὧν διεφέροντο συνέβαινε ἀεὶ δεῖσθαι δικαστῶν καὶ πᾶν ἄγειν ἀμφισβήτημα πρὸς ἐκείνους, τρόπον τινὰ τῶν νόμων κυρίουσ ὄντας.

W jednym tylko względzie doniesienie Plutarcha zgadza się z doniesieniem Arystotelesa, a mianowicie w tem, że za Solona władza sądownicza ludu nie miała wielkiego znaczenia; w innych jednak szczegółach zachodzi znowu zasadnicza różnica, i tak: według Arystotelesa rozwój władzy sądowniczej ludu ateńskiego był wynikiem wypadków historycznych; według Plutarcha zaś rozwój wspomnianej władzy był przez Solona już z góry obmyślany i ustawą przygotowany ²⁾.

Na całą sprawę zapatruje się Plutarch z praktycznego stanowiska, καὶ γὰρ ὅσα ταῖς ἀρχαῖς ἔταξε κρίνειν, ὁμοίως καὶ περὶ ἐκείνων εἰς τὸ δικαστήριον ἐφέσεις ἔδωκε τοῖς βου-

¹⁾ Busolt. 1. 1. 150.

²⁾ Keil: 1. 1. 155.

λομένοις, z filozoficznego więcej punktu widzenia Arystoteles: κύριος γὰρ ὢν ὁ δῆμος τῆς ψήφου, κύριος γίνεται τῆς πολιτείας¹⁾.

Plutarch wspomina podobnie jak i Arystoteles o niejasności ustaw Solona, przytaczając na to dowód następujący: (r. 18.) ἐπισημαίνεται δ' αὐτὸς αὐτῷ τὴν ἀξίωσιν οὕτως:

Δῆμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα τόσον κράτος, ὅσον ἐπαρκεῖ

τιμῆς οὐτ' ἀφελῶν, οὐτ' ἐπορεζάμενος.

οἱ δ' εἶχον δύναμιν καὶ χρήμασιν ἦσαν ἀργητοί,

καὶ τοῖς ἐφρατάμην μῆδεν ἀεικῆς εἶχιν.

ἔστιν δ' ἀμειβαλῶν κρατερόν σάκος ἀμφοτέροισι:

νικᾶν δ' οὐκ εἶας' οὐδετέρους ἀδίκως. = (frg. 5 B.)

ἐπι μέντοι καὶ μᾶλλον οἰόμενος δεῖν ἐπαρκεῖν τῇ τῶν πολλῶν ἀσφηνείᾳ παντὶ λαβεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πεπονθότος ἔδωκε.

Jeżeli się przeczyta przytoczone miejsce w całości, mimowoli nasuwa się pytanie, czego właściwie chce Plutarch dowieść tymi wierszami? Słusznie też pisze Wilamowitz-M.²⁾: »Plutarch (18, 4.) schiebt von sich aus recht ungeschickt die Verse δῆμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα hier ein, gleich als ob in ihnen Solon die Demokratie als sein Werk bezeichnete. Er hat zweierlei zusammengeworfen, dass Solon durch die Gedichte Stifter der Demokratie geworden ist, das ist das Urteil der Nachwelt, und dass er der Demokratie nur das Unerlässliche hat geben wollen, das sagt sein Vers. Das liess sich höchstens zu einem Gegensatz verwerthen, wie es Aristoteles in der Politik getan hat: so wie es bei Plutarch steht, ist es ein hübsches Citat am falschen Flecke. So etwas hat er oft genug in allen Schriften gemacht«.

W istocie Plutarch wierszami owemi niczego nie dowodzi³⁾.

Inaczej rzecz się ma u Arystotelesa, który przytacza również wspomniane powyżej wiersze Solona, lecz w zupełnie innym związku i na udowodnienie zupełnie czego innego, w rozdziale bowiem jedenastym czytamy: (11, 2.)

¹⁾ Keil. 1. 1. 155.

²⁾ L. 1. I. 61, 31.

³⁾ Keil. 1. 1. 156.

ὁ δὲ συναμφοτέροις ἠναντιώθη, καὶ ἐξὸν αὐτῷ μεθ' ὀποτέρων ἠβούλετο συστάνα τυραννεῖν, εἶλετο πρὸς ἀμφοτέρους ἀπεχθέσθαι σώσας τὴν πατρίδα καὶ τὰ βέλτιστα νομοθετήσας. (12, 1.) ταῦτα δ' ὅτι τοῦτον τὸν τρόπον ἔσχεν οἱ τ' ἄλλοι συμφωνοῦσι πάντες, καὶ αὐτὸς ἐν τῇ ποιήσει μέμνηται περὶ αὐτῶν ἐν τοῖσδε, poczem następuje wspomniany powyżej cytat: δῆμῳ μὲν γὰρ ἔδωκα κτλ.

Że Arystoteles w jedynie tylko właściwy sposób zrozumiał wiersze Solona, i że je nadzwyczaj trafnie przytoczył w celu udowodnienia swego twierdzenia, jest widocznem ze słów powyższych¹⁾.

Zaznaczyć wreszcie wypada, że Plutarch nie wspomina za przykładem Arystotelesa na jednym i tem samym miejscu o owych trzech czynnikach demokratycznych, lecz na różnych miejscach. Podobnego poglądu, jak u Arystotelesa, na całą demokratyczną działalność Solona na próżno szukamy u Plutarcha.

W rozdziale dziesiątym *Ἀθηναίων πολιτεία* wspomina Arystoteles o reformach monet, miar i wag, dokonanych przez Solona; o reformie monet i miar mówi też Plutarch w żywocie Solona (r. 15.); doniesienia obu pisarzy zestawiam obok siebie²⁾:

Aryst. 10.

§. 1. ἐν μὲν οὖν τοῖς νόμοις ταῦτα δοκεῖ εἶναι δημοτικά, πρὸ δὲ τῆς νομοθεσίας ποιήσας τὴν τῶν χρεῶν ἀποκοπὴν, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν τε τῶν μέτρων καὶ σταδμῶν καὶ τὴν τοῦ νομίσματος αὐξήσιν. §. 2. ἐπ' ἐκείνου γὰρ ἐγένετο καὶ τὰ μέτρα μείζω τῶν Φειδωνείων, καὶ ἡ μνᾶ πρότερον ἄγουσα σταδμῶν ἑβδομήκοντα δραχμάς, ἀνεκκληρώθη ταῖς ἑκατόν. ἦν δ' ὁ ἀρχαῖος χαρακτήρ διδραχμον. ἐποίησε δὲ καὶ σταδμᾶ πρὸς τὸ νόμισμα,

Plut. 15.

καίτοι τινὲς ἔγραψαν, ὡν ἐστὶν Ἄνδροτιῶν, οὐκ ἀποκοπὴ χρεῶν, ἀλλὰ τόκων μετριότητι κουφισθέντας ἀγαπήσαι τοὺς πένητας καὶ σεισάχθειαν ὀνομάσαι τὸ φιλανδρώπευμα τοῦτο καὶ τὴν ἄμα τούτῳ γενομένην τῶν τε μέτρων ἐπαύξησην καὶ τοῦ νομίσματος τιμὴν' ἑκατόν γὰρ ἐποίησε δραχμῶν τὴν μνᾶν πρότερον ἑβδομήκοντα καὶ τριῶν οὖσαν, ὡστ' ἀριθμῶ μὲν ἴσον, δυνάμει δ' ἑλαττον ἀποδιδόντων, ὡφελίσθαι μὲν τοὺς ἑκτινοντάς μεγάλα,

¹⁾ Keil (l. 1. 156) przypuszcza, że Plutarch w pierwszym wierszu czytał κράτος zamiast γέρας, słowo ἐπαρκεῖν miał Plutarch wziąć w znaczeniu wyrazu „tueri“.

²⁾ Keil: l. 1. 70 nn. 164 nn.

τρεις καὶ ἐξήκοντα μνάς τὸ τάλαντον ἀγούτας, καὶ ἐπιδιενεμήθησαν αἱ τρεις μναὶ τῷ στατήρι καὶ τοῖς ἄλλοις σταθμοῖς.	μηδὲν δὲ βλάπτεσθαι τοὺς κομιζο- μένους.
--	---

Cały rozdział dziesiąty Arystotelesa jest bardzo trudny do zrozumienia. Jaśniej daleko przedstawia rzecz tę Plutarch. Różnice zachodzące w przedstawieniu u obu autorów są następujące :

Plutarch idąc za Androtionem twierdzi, że reformy monet i miar były integralną częścią seisachtei i że reformy te przeprowadził Solon równocześnie z seisachteią. Zupełnie przeciwnie przedstawia rzecz całą Arystoteles, mówi bowiem osobno o seisachtei (6, 1), a osobno dopiero po omówieniu całego ustawodawstwa Solonowego wspomina o rzeczonych reformach (10, 1.)¹⁾, zaznaczając nadto wyraźnie, że reformę monet i miar przeprowadził Solon jeszcze przed nadaniem ustawodawstwa: *πρὸ δὲ τῆς νομοθεσίας*.

Plutarch wspomina jedynie o *μέτρα* i *νομίματα*, Arystoteles o *σταθμά*, *μέτρα* i *νομίματα*: Plutarch podaje dalej, że Solon przeprowadził *ἐπαύξησιν* miar (*μέτρα*), i *τιμὴν* pieniędzy (*νόμισμα*), Arystoteles zaś donosi o *αὐξήσις* zarówno miar i monet, jakoteż i wag (*μέτρα*, *νομίματα* i *σταθμά*)²⁾.

Według Plutarcha wreszcie reforma monetarna Solona polegała na redukcji stopy monetarnej, według Arystotelesa zaś na podwyższeniu wartości tejże.

W głównych więc rzeczach różni się doniesienie Plutarcha opierającego swe wiadomości na Androtionie, od relacji Arystotelesa³⁾.

Rozdział jedenasty Arystotelesa stanowi zakończenie ustępu poświęconego ustawodawstwu Solona: wiadomości

¹⁾ Heller. I. I. 54.

²⁾ Arystoteles mówi obszernie o reformie *μέτρα*, Plutarch ledwie ją zaznacza. Keil. (I. I. 165.)

³⁾ Keil. I. I. 164 nn. Por. o całej kwestyi: Wilamowitz-M. I. 41 nn.; Lehmann C. F. Zur Ἀθην. πολ. Kap. 10. Hermes. XXVII. 530—560.; Nissen H. Münzreform Solons. Rh M. 49. (1894.) 1—20.; Weil R.: Attisches Münzwesen bei Aristoteles. Arch Anz. 1894. 75.

podane przez Arystotelesa zestawiam obok odnośnego doniesienia Plutarcha :

Aryst. 11.

§. 1. διατάξας δὲ τὴν πολιτείαν ὄνπερ εἴρηται τρόπον, ἐπειδὴ προσιόντες αὐτῷ περὶ τῶν νόμων ἐνώχλουν, τὰ μὲν ἐπιτιμῶντες

τὰ δὲ ἀνακρίνοντες,

βουλόμενος μήτε ταῦτα κινεῖν, μήτ' ἀπεχθάνεσθαι παρῶν,

ἀποδημίαν ἐποίησατο κατ' ἐμπορίαν ἅμα

καὶ θεωρίαν εἰς Αἴγυπτον, εἰπὼν ὡς οὐχ ἤξει δέκα ἐτῶν¹⁾. οὐ γὰρ οἴεσθαι δίκαιον εἶναι τοὺς νόμους ἐξηγεῖσθαι παρῶν, ἀλλ' ἕκαστον τὰ γεγραμμένα ποιεῖν.

§. 2. ἅμα δὲ καὶ συνέβαιναν αὐτῷ τῶν τε γνωρίμων διαφόρους γεγενῆσθαι πολλούς, διὰ τὰς τῶν χρεῶν ἀποκοπὰς, καὶ τὰς στάσεις ἀμφοτέρας

Plut. Sol. 25.

ἐπεὶ δὲ τῶν νόμων εἰσενεχθέντων ἔνιαι τῷ Σόλωνι κατ' ἑκάστην προσήσαν ἡμέραν

ἐπαινούντες ἢ ψέγοντες ἢ συμβουλευόντες ἐμβάλλειν τοῖς γεγραμμένοις ὁ τι τύχοιεν ἢ ἀφαιρεῖν,

πλείστοι δ' ἦσαν οἱ πυνθάνομενοι καὶ ἀνακρίνοντες καὶ κελεύοντες αὐτὸν ὅπως ἕκαστον ἔχει καὶ πρὸς ἤν κείται διάνοιαν ἐπεκιδιδάσκειν καὶ σαφηνίζειν,

ὁρῶν, ὅτι ταῦτα καὶ τὸ πράττειν ἄτοπον καὶ τὸ μὴ πράττειν ἐπίφθονον, ὅπως δὲ ταῖς ἀπορίαις ὑπεκστῆναι βουλόμενος καὶ διαφυγεῖν τὸ δυσάρεστον καὶ φιλαίτιον τῶν πολιτῶν, πρόσχημα τῆς πλάνης τὴν ναυκληρίαν ποιησάμενος ἐξέπλευσε

δεκαετῆ πρὸς τῶν Ἀθηναίων ἀποδημίαν αἰτησάμενος. ἤλπιζε γὰρ ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ καὶ τοῖς νόμοις αὐτοὺς ἔσεσθαι συνήθεις (r. 26.) πρῶτον μὲν οὖν εἰς Αἴγυπτον ἀφίκετο καὶ διέτριψεν, ὡς αὐτὸς φησι, Νείλου ἐπὶ προχοῆσι Κανωβίδος ἐγγύθεν ἄκτης. χρόνον δὲ τινα καὶ τοῖς περὶ Ψένωφιν τὸν Ἡλιουπολίτην καὶ Σῶγχιν τὸν Σαίτην, λογιωτάτοις οὖσι τῶν ἱερέων, συναφιλοσόφησε.

r. 16. ἤρесе δ' οὐδετέροις, ἀλλ' ἐλύπησε καὶ τοὺς πλουσίους ἀνελὼν τὰ συμβόλαια καὶ μᾶλλον ἔτι τοὺς πένητας, ὅτι γῆς ἀναδασμὸν οὐκ ἐποί-

¹⁾ Por. eo do lekeyi: Keil, Sandys ad h. l.

μεταθέσθαι, διὰ τὸ παρὰ δόξαν αὐ-
τοῖς γενέσθαι τὴν κατάστασιν.

ὁ μὲν γὰρ δῆμος ᾔθετο πάντ' ἀνάδα-
στα ποιῆσειν αὐτόν, οἱ δὲ γνώριμοι
πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν τάξιν ἀποδώσειν,
ἢ μικρὸν παραλλάξειν.

ἦσεν ἐλπίσασιν αὐτοῖς, οὐδὲ παντά-
πασιν, ὡς περ ὁ Λυκούργος, ὁμαλοῦς
τοῖς βίοις καὶ ἴσους κατέστησεν.

(r. 14.) Φανίας ὁ Λέσβιος αὐτὸν
ἱστορεῖ τὸν Σόλωνα χρησάμενον ἀπτή
πρὸς ἀμφοτέρους ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς
πόλεως ὑπογέσθαι κρύφα τοῖς μὲν
ἀπόροις τὴν νέμησιν, τοῖς δὲ χρημα-
τικοῖς βεβαίωσιν τῶν συμβουλαίων.

Podana powyżej wiadomość Plutarcha jest zbyt roz-
wlekłą, przeciwnie całe doniesienie Arystotelesa składające
się z dwóch części (pierwsza część: *διατάξας-ποιεῖν*, druga
część: *ἅμα-παραλλάξειν*) jest znacznie krótsze i jaśniej
przedstawione.

Według pierwszej części opowiadania Arystotelesa
udał się Solon w podróż *κατ' ἐμπορίαν ἅμα καὶ θεωρίαν*,
Plutarch wie tylko o celach handlowych¹⁾. O tem, że Plu-
tarch nie znał części drugiej rozdziału jedenastego, wspo-
mniałem już w innym związku powyżej (str. 29 n.).

W tem miejscu dodać jeszcze trzeba, co następuje:
W drugiej części opowiadania Arystotelesa znajdujemy wi-
adomość, że partya ludowa była oburzona na Solona dla-
tego, iż się nie spełniły jej zamysły komunistyczne; Plu-
tarch natomiast donosi, że lud był niezadowolony, ponie-
waż nie uzyskał politycznego równouprawnienia z *γνώριμοι*²⁾.

We wspomnianej części drugiej r. 11. opowiada Ary-
stoteles o dwóch rodzajach niechęci przeciw Solonowi.
Jedną klasę tych przeciwników stanowili ludzie zamożni,
γνώριμοι, którzy uczuwali niechęć ku Solonowi *διὰ τὰς τῶν
χρεῶν ἀποκοπὰς*; do drugiej zaś klasy przeciwników należą
oba polityczne stronnictwa ateńskie: (*ὁ δῆμος* i *οἱ γνώριμοι*,)
niezadowolone z powodu nadanej konstytucyi. O tej dwo-
jakiej niechęci Plutarch nic nie wspomina, wie on tylko
o niezadowoleniu bogatych (*πλούσιοι*) i biednych (*πενήτεες*)

¹⁾ W doniesieniu Plutarcha widać wpływ Didymosa. *Begemann* l. 1. 17.
Busolt. l. 1. 154. 6.

²⁾ *Keil* 174 nn.

z powodu ustawodawstwa Solona, natomiast o niezadowoleniu *γνώριμοι* nic nie mówi.

Wbrew Arystotelesowi, który jako powód opuszczenia ojczyzny przez Solona podaje ogólne niezadowolenie obu partii z całego ustawodawstwa, twierdzi Plutarch przy innej zupełnie sposobności, że niezadowolenie miało powstać jedynie wskutek przeprowadzenia *seisachtei*.

W końcu wprost niemożliwym wydaje się, aby Plutarch, przytoczywszy w tym samym celu, co Arystoteles, pierwszą część z opowiadania tegoż na umotywowanie podróży Solona, drugą część tego rozdziału, służącą u Arystotelesa również do umotywowania tejże podróży, wyrwał z jej pierwotnego związku i użył jej na stwierdzenie zupełnie innego faktu, tj. niezadowolenia z powodu wydania *seisachtei*.

W r. 12. przytacza Arystoteles wyjątki z poematów Solona na poparcie swego sądu o całej działalności Solona. Plutarch cytuje wprawdzie te same wiersze, stąd przecież w żaden sposób wnosić nie można, że Plutarch był zależnym od Arystotelesa, a to tem mniej, że przytacza te wiersze dla udowodnienia zupełnie innych rzeczy.

Plutarch oprócz tego cytuje w biografii Solona więcej daleko wierszy, aniżeli to czyni Arystoteles (por. r. 2, 2. 8, 2. 26., 30.); wszystkie te jednak cytaty znalazł już zebrane w swoim źródle Hermipposie, jak to już dzisiaj nie ulega żadnej wątpliwości. Słusznie też wnioskuje Wilamowitz-Moellendorff, że Plutarch znał zapewne z własnej lektury poematy Solona ¹⁾; świadczyć o tem mogą takie szczegóły, jak wiadomość o ilości wierszy elegii »Salaminy«, przytoczenie początkowych wierszy tejże elegii, wraz z dodaniem oceny poetycznego stylu wspomnianego poematu Solona (r. 8.) i zacytowanie tytułu elegii do Fokosa. (r. 14.)

W rozdziale trzynastym i czternastym u Arystotelesa znajdujemy wreszcie kilka wzmianek, które należy porównać z podobnymi wiadomościami przechowanymi w życiorysie Solona u Plutarcha.

¹⁾ L. I. I. 40. 302 n. 22. II. 304—315.

W rozdziale trzynastym opowiada Arystoteles o trzech stronnictwach, które powstały w Attyce po opuszczeniu kraju przez Solona; o tej samej kwestyi wspomina i Plutarch:

Aryst. 13, 4.

ἦσαν δ' αἱ στάσεις τρεῖς· μία μὲν τῶν παραλίων, ὧν προειστήκει Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμέωνος, ὅπερ ἐδόκειν μάλιστα διώκειν τὴν μέσῃν πολιτείαν. ἄλλη δὲ τῶν πεδιακῶν, οἱ τὴν ὀλιγαρχίαν ἐζητοῦν ἠγεῖτο δ' αὐτῶν Λυκούργος. τρίτη δ' ἡ τῶν διακριῶν, ἐφ' ἣ τέταγμένος ἦν Πεισίστρατος, δημοτικώτατος εἶναι δοκῶν....

§. 5. ... εἶχον δ' ἕκαστοι τὰς ἐπωνυμίας ἀπὸ τῶν τόπων, ἐν οἷς ἐγεώργουν.

Plut. Sol. 13.

οἱ δ' Ἀθηναῖοι τῆς Κυλωνείου πεπαυμένης ταρχῆς καὶ μεθυστώτων, ὡσπερ εἴρηται, τῶν ἐναγῶν τὴν παλαιὰν αὐτῆς στάσιν ὑπὲρ τῆς πολιτείας ἐπτασιαζον, ὅσας ἡ χώρα διαφοράς εἶχεν, εἰς τοσαῦτα μέρη τῆς πόλεως διαστάσης. ἦν γὰρ τὸ μὲν τῶν Διακριῶν γένος δημοκρατικώτατον, ὀλιγαρχικώτατον δὲ τὸ τῶν Πεδιακῶν τρίτοι δ' οἱ Παράλιοι μέσον τινα καὶ μεμιγμένον αἰρούμενοι πολιτείας τρόπον ἐμποδῶν ἦσαν καὶ διεκώλυον τοὺς ἐτέρους κρατῆσαι.

Wspomina nadto Plutarch i w rozdziale dwudziestym dziewiątym o owych trzech stronnictwach w następujących słowach: οἱ δὲ ἐν ἄστει πάλιν ἐστασιαζον ἀποδημούντος τοῦ Σόλωνος, καὶ προειστήκει τῶν μὲν Πεδιακῶν Λυκούργος, τῶν δὲ Παραλίων Μεγακλῆς ὁ Ἀλκμαίωνος, Πεισίστρατος δὲ τῶν Διακριῶν, ἐν οἷς ἦν ὁ θητικὸς ὄχλος καὶ μάλιστα τοῖς πλουσίοις ἀχθόμενος.

Różnica w przedstawieniu Arystotelesa i Plutarcha nasuwa się na pierwszy rzut oka: Arystoteles donosi o powstaniu wymienionych trzech stronnictw dopiero po opuszczeniu kraju przez Solona, Plutarch wie już o istnieniu ich jeszcze przed wystąpieniem Solona na widownię publiczną. Plutarch więc absolutnie i w tym względzie nie mógł zaczerpnąć wiadomości swej z Arystotelesa ¹⁾.

W rozdziale czternastym opowiada Arystoteles o podstepie, jakiego użył Pizystrat, aby uzyskać straż przyboczną: (14, 1.) δημοτικώτατος δ' εἶναι δοκῶν ὁ Πεισίστρατος, καὶ σφόδρ' εὐδοκιμηκῶς ἐν τῷ πρὸς Μεγαρέας πολέμῳ, κατα-

¹⁾ Diels, Abh. d. Berl. Akad. 1885, 19 nn. przypuszcza, że wiadomość zawarta w r. 13. Plutarcha jest dittografią, powstałą z rozdziału 29; przypuszczenie jednak Dielsa nie wydaje mi się słusznem. For. Busolt. G. A. 156 2.

τραυματίσας ἑαυτὸν συνέπεισε τὸν δῆμον, ὡς ὑπὸ τῶν ἀντιστασιωτῶν ταῦτα πεπονθώς, φυλακὴν ἑαυτῷ δοῦναι τοῦ σώματος, Ἀριστίωνος γράψαντος τὴν γνώμην. λαβὼν δὲ τοὺς κορυνηφόρους καλουμένους, ἐπαναστὰς μετὰ τούτων τῷ δήμῳ, κατέσχε τὴν ἀκρόπολιν.

Podobną wiadomość zachował Plutarch, który pisze, że Pizystrat sam siebie zranił, (κατατρώσας αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ Πεισίστρατος), donosi o zajęciu akropolis (τὴν ἀκρόπολιν κατέσχε, 30, 4.), o udziale Pizystrata w wojnie z Megarami (wprawdzie na innym miejscu i w innym związku) (r. 8.) i o wniosku postawionym w celu nadania Pizystratowi straży przybocznej — nazwiska jednak wnioskodawcy nie przejął z Arystotelesa ¹⁾).

Arystoteles stara się oznaczyć dokładnie czas, w którym, Pizystrat zajął akropolis: ἔτει δ' καὶ τριακοστῷ μετὰ τὴν τῶν νόμων θέσιν ἐπὶ Κωμίου ἀρχοντος. W innym zupełnie związku podaje wiadomość Plutarch o tem w następujących słowach: (r. 32.) ἐπεβίωσε δ' οὖν ὁ Σόλων ἀρξάμενου τοῦ Πεισιστράτου τυραννεῖν, ὡς μὲν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἱστορεῖ, συχνὸν χρόνον, ὡς δὲ Φανίας ὁ Ἐρέσιος ἐλάττονα δυοῖν ἔτων. ἐπὶ Κωμίου μὲν γὰρ ἤρξατο τυραννεῖν Πεισίστρατος, ἐφ' Ἠγεστράτου δὲ Σόλωνά φησιν ὁ Φανίας ἀποθανεῖν τοῦ μετὰ Κωμίου ἀρχαντος.

W doniesieniu swoim Plutarch ma daleko więcej niż Arystoteles, czerpać więc z niego i tych wiadomości nie mógł, świadczy też o tem odmienna nieco nazwa archonta: Komiasza u Plutarcha, Komeasza u Arystotelesa ²⁾).

W paragrafie drugim rozdziału czternastego opowiada Arystoteles następującą anegdotę z życia Solona, którą zna również i Plutarch; oba doniesienia zestawiam obok siebie ³⁾):

Aryst. 14, 2.

λέγεται δὲ Σόλωνα Πεισιστράτου τὴν φυλακὴν αἰτουντος, ἀντιλέξαι καὶ εἰπεῖν ὅτι τῶν μὲν εἴη σοφώτερος, τῶν

Plut. Sol. 30.

ὄρων δὲ τοὺς μὲν πένητας ὠρμημένους χαρίζεσθαι τῷ Πεισιστράτῳ καὶ δορυβούντας, τοὺς δὲ πλουσίους ἀπο-

¹⁾ *Plut. 30, 2.* Ἀριστίωνος δὲ γράψαντος, ὅπως δοῦναι πενήτηντα κορυνηφόροι τῷ Πεισιστράτῳ φυλακὴ τοῦ σώματος. *Aryst. Ἀριστίωνος 1. 1.*

²⁾ *Wilamowitz - M. I. 260.*

³⁾ *Tamże: 261 nn.*

δ' ἀνδρειότερος· ὅσοι μὲν γὰρ ἀγνοοῦσι Πεισιστρατὸν ἐπιτιθέμενον τυραννίδι, σοφώτερος εἶναι τούτων, ὅσοι δ' εἰδότες κατασιωπῶσιν ἀνδρειότερος. ἐπεὶ δὲ λέγων οὕκ ἔπειθεν, ἐξοχράμενος τὰ ὄπλα πρὸ τῶν θυρῶν, αὐτὸς μὲν ἔφη βεβοηθηκέναι τῇ πατρίδι, καὶ ὅσον τὴν δυνατὸς (ἦδη γὰρ σφόδρα προσβύτης ἦν), ἀξιοῦν δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ταῦτό τούτο ποιεῖν.

διδράσκοντας καὶ ἀποδειλιώντας, ἀπῆλθεν εἰπὼν, ὅτι τῶν μὲν ἐστὶ σοφώτερος, τῶν δὲ ἀνδρειότερος· σοφώτερος μὲν τῶν μὴ συνιέντων τὸ πραττόμενον, ἀνδρειότερος δὲ τῶν συνιέντων μὲν, ἐναντιοῦσθαι δὲ τῇ τυραννίδι φοβουμένων οὐδενὸς δὲ προσέχοντος αὐτῷ διὰ τὸν φόβον ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ καὶ λαβὼν τὰ ὄπλα καὶ πρὸ τῶν θυρῶν θέμενος εἰς τὸν στενωπὸν »ἐμοὶ μὲν«, εἶπεν, »ὡς δυνατὸν ἦν βεβοηθηται τῇ πατρίδι καὶ τοῖς νόμοις.«

Jak z przytoczonych ustępów widać, Plutarch opowiada całą rzecz tak szczegółowo, że nie ulega żadnej wątpliwości, iż i tej wiadomości nie przejął z Arystotelesa. Plutarch donosi, że straż przyboczna liczyła 50 koryneforów, szczegółu tego nie ma u Arystotelesa ¹⁾.

Według Plutarcha Solon stara się na zgromadzeniu ludu przedstawić niebezpieczeństwo wniosku Aristiona i sprzeciwia się jego uchwaleniu; mimo to wniosek przechodzi, a Solon po zapadłej uchwale nie stara się nawet o to, aby liczbę koryneforów ograniczyć. Tymczasem Pizystrat zajmuje akropolis. Wśród przerażenia wszystkich Solon śpieszy na rynek i wzywa obywateli do obrony zagrożonej wolności; nikt jednak nie słuca wezwania; wtedy Solon powróciwszy do domu, wynosi broń i wypowiada przytoczone powyżej słowa: »o ile mogłem, broniłem ojczyzny i praw«. Inaczej przedstawia rzecz całą Arystoteles: Solon sprzeciwia się na zgromadzeniu ludu wnioskowi; nie wskórawszy jednak nic swoim przemówieniem powraca do domu i wynosi broń swoją, wypowiadając te same słowa, jakie znajdujemy u Plutarcha. W tym miejscu nie wspomina Arystoteles ani słowem o zajęciu akropolis przez Pizystrata i dlatego też wystąpienie Solona, który wynosi broń przed dom, nie jest dostatecznie umotywowane. Rühl dodaje słuszną uwagę: »Er richtet aber damit nichts

¹⁾ Wilamowitz-M. I 260 <http://rcin.org.pl>

aus. Und zwar, wenn die Dinge so verliefen, wie sie hier erzählt werden, mit Recht, denn er hätte mit Gewalt die Ausführung eines verfassungsmässig zu Stande gekommenen Volksbeschlusses hindern wollen«¹⁾).

Jasnym jest więc, że opowiadanie Plutarcha jest dokładniejszym, więcej szczegółowym i w porównaniu z doniesieniem Arystotelesa jaśniejszym i zrozumialszym; tem samem Arystoteles i w tym względzie nie może być źródłem Plutarcha. Wielkie jednak podobieństwo przytoczonych wyżej ustępów wskazuje na to, że obaj autorowie musieli korzystać ze wspólnego źródła²⁾).

Do rzędu podobnych wiadomości mających wspólne źródło, należy anegdota o zjawieniu się Pizystrata przed sądem Areopagu, opowiedziana przez obu pisarzy:

Aryst. 16, 8.

ἐν τε γὰρ τοῖς ἄλλοις ἐβούλετο πάντα διοικεῖν κατὰ τοὺς νόμους, οὐδεμίαν ἑαυτῷ πλεονεξίαν διδοῦς, καὶ ποτε προσκληθεὶς φόνου δίκην εἰς Ἄρειον πάγον αὐτὸς μὲν ἀπήντησεν ὡς ἀπολογησόμενος, ὁ δὲ προσκαλεσάμενος ῥοβηθεὶς ἔλιπεν.

Plut. Sol. 31.

καὶ γὰρ ἐθύλαττε τοὺς πλείστους νόμους τοῦ Σόλωνος ἐμμένων πρώτος αὐτὸς καὶ τοὺς φίλους ἀναγκάζων· ὃς γε καὶ φόνου προσκληθεὶς εἰς Ἄρειον πάγον ἤδη τυραννῶν ἀπήντησε κοσμίως ἀπολογησόμενος, ὁ δὲ κατήγορος οὐχ ὑπήκουσε.

W rozdziale siedemnastym zaprzecza Arystoteles stanowczo pogłoskom, jakoby Solon pozostawał był z Pizystratem w stosunku pederastyi: (17, 2.) *φανερῶς ληροῦσιν οἱ φάσκοντες, ἐρώμενον εἶναι Πεισιστρατον Σόλωνος, καὶ στρατηγεῖν ἐν τῷ πρὸς Μεγαρέας πολέμῳ περὶ Σαλαμίνοσ· οὐ γὰρ ἐνδέχεται ταῖς ἡλικίαισ, εἰάν τις ἀναλογίζηται τὸν ἑκατέρου βίον καὶ ἐφ' οὗ ἀπέθανεν ἄρχοντοσ.*

Plutarch w rozdziale pierwszym rozwodzi się dłużej nad tym stosunkiem i wierzy tym pogłoskom. O tem, że Arystoteles wykazał nieprawdopodobność i niemożebność tego stosunku, nie wspomina Plutarch ani słowem³⁾).

Arystoteles wykazuje dalej niemożebność udziału Pizystrata w pierwszej wojnie megarejskiej i twierdzi (w r.

¹⁾ J. J. S. 18. 692. Keil: 188.

²⁾ Heller: l. i. 7. 11. 2. Keil 187 n.

³⁾ Keil: 187.

17.), że całą tę wiadomość należy odnieść do zdarzenia znacznie późniejszego tj. do tzw. drugiej wojny megarejskiej¹⁾, (por. r. 14.) Plutarch zaś z całą stanowczością donosi, że Pizystrat brał udział w pierwszej wyprawie (r. 8.)²⁾.

Z porównania doniesień Plutarcha w żywocie Solona z wiadomościami Arystotelesa wynika, że Plutarch podczas pisania wspomnianej biografii nie znał *Ἀθηναίων πολιτεία*, wiadomości jego bowiem nie zgadzają się ze wzmiankami Arystotelesa w następujących punktach:

1. w przedstawieniu stosunków przed Drakontem;
2. w przedstawieniu ustawodawstwa Drakonta;
3. w skreśleniu działalności Solona;
4. w zmianach o stosunkach ateńskich zaszytych po ustawodawstwie Solona.

W przedstawieniu obu autorów znajdujemy jednak nieraz miejsca nadzwyczaj podobne; podobieństwa te starałem się wytlómaczyć po większej części tem, że obaj pisarze czerpali ze źródła wspólnego tj. z attydografów³⁾. Podobieństwa takie zachodzą najczęściej w rysach anegdotycznych i w pewnych zwrotach stylistycznych, gdyż w takich opowiadaniach chodzi właśnie o to, by zachować o ile możności te same wyrażenia⁴⁾.

¹⁾ O tej wojnie mówi Her. I. 59 (r. 570.) por. *Busolt*: 1. 521 n. *Cur-tius*: G. G. I. 672 n. 195. *Holm*: I. 481.

²⁾ *Heller*: 1. I. 16₃.

³⁾ Głównem źródłem Plutarcha w żywocie Solona był Hermippos, czerpiący z jakiejś attydy, co już dzisiaj nie ulega żadnej wątpliwości. Por. *Prinz*: de Solonis Plutarchei fontibus. Bonn. 1867. p. 34 nn. *Begemann*: Quaestiones Soloneae. Göttingen. 1875. *Keil*: 1. I. 44, 49 n. 60, 99, 101, 172 n. 177, 188 nn. 198. Z attyd czerpał również Arystoteles, korzystając z nich jednak swobodnie. *Wilamowitz-M.* 1. I. I. 260 nn („die Atthis“). *Keil*: 1. I. 93, 154, 172, 185, 200.

⁴⁾ Jest rzeczą niewątpliwie pewną, że i w żywocie Arystydesa nie jest Plutarch zależnym od Arystotelesa. Według przedstawienia bowiem Arystotelesa Arystydes okazuje nam się w zupełnie nowem świetle, jako przywódca den okratycznej partji narodu ateńskiego; on pierwszy podaje początek do

Arystydes.

III.

Pozostaje mi jeszcze do omówienia kilka wzmianek, których, mimo powoływania się Plutarcha na Arystotelesa, nie znajdujemy w *Ἀθηναίων πολιτεία*.

W rozdziale czwartym w żywocie Peryklesa wspominając o nauczycielach Peryklesa pisze Plutarch, co następuje¹⁾: διδάσκαλον δ' αὐτοῦ τῶν μουσικῶν οἱ πλείστοι Δάμωνα γενέσθαι λέγουσιν, οὗ φασι δεῖν τοῦνομα βραχύνοντας τὴν προτέραν συλλαβὴν ἐκφέρειν Ἀριστοτέλης δὲ παρὰ Πυθοκλείδῃ μουσικὴν διαπονηθῆναι τὸν ἄνδρα φησίν.

Jeszcze przed odkryciem *Ἀθηναίων πολιτεία* przypuszczali niektórzy uczeni, że dwa początkowe paragrafy tego rozdziału mają swe źródło w doniesieniu nieznanego nam scholiasty²⁾. W dziełku Arystotelesa podobnej wzmianki nie znajdujemy wcale, a powoływanie się Plutarcha w tem miejscu na Arystotelesa wytłumaczyć można jedynie w ten sposób, iż Plutarch wyczytawszy w swoim źródle wzmiankę o tem, że według Arystotelesa Damon był nauczycielem Peryklesa, przypisał też Arystotelesowi mylnie wzmiankę o Pytokleidesie, znajdującą się również w doniesieniu tego samego scholiasty³⁾. Podobnie ma się rzecz i z cytatem Plutarcha w rozdziale dwudziestym szóstym w żywocie Peryklesa. Opowiadając o wyprawie samijskiej, donosi Plutarch, że Perykles przed wypłynięciem floty ateńskiej na przeciw floty fenickiej doznał od Melissosa porażki na

zmniejszenia władzy Areopagu, a tem samem przygotowuje tak ważny przewrót, jakim w państwie ateńskim było obalenie rządów Areopagu. (r. 23, 24, 41, 2.) Jest więc rzeczą wprost niemożliwą, aby Plutarch, przedstawiający Arystydesa jako stronnika partyi konserwatywnej, znał Arystotelesa. W r. 23. nieco zbliżonym do wiadomości przekazanych przez Arystotelesa wymienia Plutarch Teofrasta jako główne swoje źródło. (*Wilamowitz-M.* 1. 1. I. 299.) Twierdzenie niektórych badaczy, jakoby rozdział 22 żywotu Arystydesa zasadniczo się różnił od r. 26, 2. *Ἀθηναίων πολιτεία* (por. *Cauer* 59 n. *Gilbert* I. 2° 169. *Keil* 1. 1. 189., *Busolt* 1. 1. 169.) zbija *S. Schneider*: *Kwartalnik hist.* 1894. 452. *Eos* II. 96.

¹⁾ *Wilamowitz-M.* 1. 1. I. 300.

²⁾ Por. wydanie Peryklesa *Blass*: III. 2° 62. i ad h. 1. *Sintenis-Fuhr*: III 4, ad h. 1. *Schmidt*: 1. 1. I. 208.

³⁾ Schol. ad *Alcib.* I. 118. *Kaibel* i *Wilamowitz-M.* umieszczają cytat Plutarcha między fragmenta falso ad hunc librum (*Α. π.*) relata str. 92.

morzu. Powołuje się przytem Plutarch na Arystotelesa: *ὕπὸ δὲ τοῦ Μελίσσου καὶ Περικλέα φησὶν αὐτὸν Ἀριστοτέλης ἤττηθῆναι ναυμαχοῦντα πρότερον.*

Już przed odkryciem *Ἀθηναίων πολιτεία* przypuszczano, że całe to doniesienie polega na pomyłce Plutarcha ¹⁾, opierano się zaś głównie na tem, że Tucydides, który opisywał te czasy, musiałby koniecznie wspomnieć o wypadku tym w każdym razie ważnym. Dzisiaj można na pewno twierdzić, że Plutarch podobnie jak w rozdziale czwartym fałszywie zacytował Arystotelesa, nie znając jego dziełka ²⁾.

Podobnież cytatu znajdujacego się w rozdziale 32-gim w biografii Solona, w którym Plutarch zbija twierdzenie Arystotelesa, donoszącego o rzekomem spaleniu ciała Solona po śmierci i o rozsypaniu jego popiołów na Salaminie, nie znajdujemy w *Ἀθηναίων πολιτεία* ³⁾.

W końcu można na pewno twierdzić, że i cytat w rozdziale trzecim w żywocie Tezeusza nie pochodzi z dziełka Arystotelesa. Cytat ten jest następujący:

μίαν.. τούτων (sc. γνωμολογιῶν) ἐκείνην λέγουσι Πιθεύς εἶναι μισθός δ' ἀνδρὶ φίλῳ εἰρημένος ἀρχιός ἐστω.

τοῦτο μὲν οὖν καὶ Ἀριστοτέλης ὁ φιλόσοφος εἶρηκεν.

Chociaż ustęp odnośny o Tezeuszu w *Ἀθηναίων πολιτεία* zaginął, możemy z wszelką pewnością utrzymywać, że w dziełku swem Arystoteles nie miał nawet sposobności do przytoczenia owego wiersza; wiadomości zaś Plutarcha o Pitteuszu w owym rozdziale zawarte znajdujemy w scholiach do Hippolyta Eurypidesowego. (w. 11.) Rose przypuszcza ⁴⁾, że cytat ten z Arystotelesa znajdował się w *Τροϊζηνίων πολιτεία* (fr. 598³⁾; Plutarch jednak zaczer-

¹⁾ Blass ad h. l. *Sintenis-Fuhr* ad h. l. *Schmidt* l. l. II. 256. Por. *Wilamowitz-M.* l. l. I. 300 n.

²⁾ W rozdziale 28 w żywocie Peryklesa mówiąc o ostatecznem pokonaniu wyspy Samos donosi Plutarch, co następuje: *Δούρις δ' ὁ Σάμιος τούτοις ἐπιτραγοῦσθεὶ πολλὴν ὀμότητα τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Περικλέους κατηγορῶν, τὴν οὕτε Θεουκιδίδης ἱστορήκεν οὕτ' Ἐφορος οὕτ' Ἀριστοτέλης.* W *Ἀθηναίων πολιτεία* nie znajdujemy w istocie podobnej wzmianki.

³⁾ *Keil*: 189.

⁴⁾ W r. 11. w żywocie Solona przytacza Plutarch cytat zaczerpnięty z Arystotelesa *Πυθιονικῶν ἀναγραφῆς*. Por. *Keil* 189. Cytat w r. 16. w żywocie Tezeusza zawarty jest według twierdzenia Plutarcha ἐν τῇ Βοττιαίων πολιτεία.

pnął go z pewnością skądinąd. Na wszelki sposób cytat ten nie pochodzi z *Ἀθηναίων πολιτεία* ¹⁾).

Na podstawie powyższych wywodów uważam za rzecz pewną, że Plutarch w żywotach Tezeusza, Solona, Temistoklesa, Arystydesa, Cymona, Peryklesa i Nicyasza nie korzystał z *Ἀθηναίων πολιτεία* bezpośrednio, lecz że wszystkie jego wzmianki, opierające się rzekomo na świadectwie Arystotelesa pochodzą skądinąd, tj. z drugiej ręki. Wiadomości te, na pozór zgodne ze wzmiankami Arystotelesa, wykazały przy bliższem zbadaniu bardzo ważne różnice, zaczerpnął je bowiem Plutarch nie z Arystotelesa wprost, lecz z innych pisarzy, którzy je odmiennie pojęli i przerobili. Obaj pisarze, jak wykazałem, czerpali albo z jednego i tego samego źródła, po większej części różnie pojętego i przedstawionego, albo też z rozmaitych źródeł, przedstawiających jeden i ten sam fakt zupełnie odmiennie. Oprócz głównej kwestyi: niezależności Plutarcha od Arystotelesa, starałem się wykazać wartość historyczną żywotów Plutarcha, jakoteż zaznaczyć metodę jego w kreśleniu żywotów.

Jakkolwiek w tym względzie nie doszedłem do rezultatów ostatecznych, co było niemożliwem ze względu na to, że zestawilem tylko kilka żywotów Plutarcha z jednym i to ściśle rzecz biorąc niehistorycznem dziełem Arystotelesa, — to przecież o tyle starałem się wywiązać z mego zadania, iż w rozprawie mej wykazałem, o ile i w jaki sposób Plutarch korzystał ze znanych mu źródeł. Na podstawie rozlicznych różnic żywotów Plutarcha i *Ἀθηναίων πολιτεία* doszedłem też do tego przekonania, że wpływ historyków greckich na układ żywotów Plutarcha ograniczyć należy do bardzo nieznacznych rozmiarów, w istocie też korzystał Plutarch z niewielu tylko źródeł. Głównem źródłem Arystotelesa, pośrednio także Plutarcha, były dzieła attydografów. Obaj jednak pisarze różnią się głównie tem, że Arystoteles ze źródeł swoich korzystał w ogóle kryty-

¹⁾ W reszcie żywotów nieprzytoczonych i nie objętych pracą niniejszą, powołuje się Plutarch nieraz na Arystotelesa (por. indeks w wydaniu *Sintensis*), w żadnej jednak z tych biografii nie korzystał z *Ἀθηναίων πολιτεία*.

cznie, której to zalety w przeważnej części zupełnie odmówić należy Plutarchowi. Fakt, że Plutarch nie korzystał z *Ἀθηναίων πολιτεία*, dowodzi, że dziełko to już w drugim wieku po Chr. nie miało wielkiego znaczenia; zwrócił na to już uwagę Wilamowitz-Moellendorff, wykazując, iż od czasów Cycerona począwszy dziełko Arystotelesa nie cieszyło się wielką wziętością ¹⁾.

Łatwo zresztą wytłumaczyć, dlaczego Plutarch nie znał Arystotelesa z własnej lektury. *Ἀθηναίων πολιτεία* nie nadawała się wcale do tej pracy, jaką sobie w żywotach zamierzył, zależało mu bowiem zawsze głównie na szczegółach, tyjących się życia i charakteru poszczególnych osobistości, a wzmianek takich dziełko Arystotelesa zawiera bardzo mało. Nie dziw więc, że korzystał w pracy swej ze źródeł innych, odpowiadających więcej wytkniętemu celowi, w których znalazł dla siebie materiał już gotowy. Nie potrzebował więc wcale czerpać z *Ἀθηναίων πολιτεία*, bo wszystkie ważniejsze wiadomości, podane przez Arystotelesa, znalazł już zebrane w swoim głównym źródle. W każdym razie dziwnem jest, że Plutarch cytując siedm razy Arystotelesa ²⁾ ani razu nie wymienił, że wiadomość podana przez niego pochodzi z *Ἀθηναίων πολιτεία*; jest to jednym jeszcze więcej dowodem, stwierdzającym moje powyższe twierdzenia. Niedokładność ta mimowoli może podsunąć na myśl przypuszczenie, że Plutarch cytując Arystotelesa nie wiedział, w jakim dziele znajdowały się owe wzmianki. Na obronę jednak Plutarcha trzeba przytoczyć, że i przy cytatach z innych pisarzy nie wymienia po większej części dzieł, z których czerpie swe wiadomości.

Lwów, kwiecień 1896.

Dr. Wiktor Hahn.

Uwaga. Rozprawkę tę miałem już wykończoną w głównych zarysach jeszcze w lipcu 1893 r., a więc przed ukazaniem się dzieła Wilamowitza-Moellendorffa.

¹⁾ L. I. I. 291—307. Die Geltung des Buches (tj. *Ἀθηναίων πολιτεία*) in der späteren Zeit. Por. przedewszystkiem str. 303 n. „Geringe Benutzung in älterer Zeit.“

²⁾ Tez. 25. Sol. 25. Tom. 10. Cym. 10. Per. 9. 10. Nic. 2.

Spis omyłek.

- Strona : 3., wiersz : 5. z dołu, w tekście, czytaj : Nicyasza.
" 12. " 13. z góry, " " " : ἀπορίζωνται.
" 15. " 3. z dołu, w uwadze 3., " : zamiast l. l. 1891.
" 21. " 1. z dołu, w tekście przy słowie donosi dodaj od-
syłacz 2).

CZEŚĆ URZĘDOWA.

I.

SKŁAD GRONA NAUCZYCIELSKIEGO

przy końcu roku szkolnego 1895/6.

Liczba	Imię, nazwisko i godność	uczyl w klasie	tygodn. godzin
1	Biesiadzki Wojciech, c. k. dyrektor,	jęz. greck. VII ₄	4
2	Służewski Michał, c. k. profesor w VIII. randze, zawiodowca gabinetu fi- zykalnego,	matem. VII ₃ VIII a ₂ VIII b ₂ fizyki VII ₃ VIII a ₃ VIII b ₃	16
3	Ks. Łepki Onufry, c. k. profesor w VIII. randze, radca i referent gr. kat. konsystorza,	rel. grec. kat. I – VIII	16
4	Fiderer Edward, c. k. pro- fesor w VIII. randze, go- spodarz klasy IV b,	jęz. łac. IVb ₆ Va ₆ " greck. V b ₅	17
5	Kubala Ludwik, doktor filozofii, c. k. profesor w VIII. randze, kawaler orderu Franciszka Jó- zefa, członek koresp. kra- kowskiej Akademii U- miejętności,	hist. i geogr. IV a ₄ V b ₃ VIII b ₃ proped. filoz. VII ₂ VIIla ₂ VIII b ₂ (a od 13. kwietnia 1896 także jęz. pol. IVa ₃)	16
6	Klak Wiktor, c. k. pro- fesor w VIII. randze, gospodarz klasy VIII b,	jęz. łac. VII ₅ VIII b ₅ " grec. VIII b ₂ (a od 13. kwietnia 1895 także jęz. grec. IV b ₄)	15
7	Czernecki Józef, c. k. pro- fesor w VIII. randze,	jęz. niem. IV a ₄ VI ₄ VII ₄ VIII b ₄	16

Liczba	Imię, nazwisko i godność	uczyl w klasie	tygodn. godzin
8	Kilarski Tadeusz , c. k. profesor w VIII. randze, gospodarz klasy V b,	jęz. niem. IVb ₄ Va ₄ Vb ₄ VIIIa ₄	16
9	Terlikowski Franciszek , c. k. profesor w VIII. randze, gospodarz VI klasy, zawiadowca biblioteki nauczycielskiej,	jęz. łac. Vb ₆ VI ₆ " grec. VI ₅	17
10	Danysz Antoni , doktor fil., c. k. profesor, gospodarz klasy VIIIa, docent c. k. uniwersytetu lwowsk.,	jęz. łac. III b ₆ VIII a ₅ " grec. VIII a ₅	16
11	Rawer Karol , c. k. profesor, gospodarz klasy VII; członek Rady miejskiej,	jęz. pol. VII ₃ hist. geogr. V a ₃ VI ₄ VII ₃ VIII a ₃	16
12	Majchrowicz Franciszek , doktor filozofii, gospodarz klasy IV a,	jęz. łac. II a ₈ IV a ₆ " grec. IV a ₄ (a od 13. kwietnia 1895 tylko jęz. łac. i gr. IVa ₁₀)	18
13	Ks. Jougan Alojzy , doktor teologii, c. k. profesor,	rel. rz. kat. II b ₂ III b ₂ IV b ₂ V b ₂ VI ₂ VII ₂ VIII a ₂ VIII b ₂	16
14	Limbach Józef , doktor filozofii, c. k. profesor, zawiadowca gabinetu przyrodniczego,	matem. II b ₃ III b ₃ IV b ₃ hist. nat. II b ₂ III b ₂ Va ₂ V b ₂ VI ₂	19
15	Szomek Bolesław , c. k. profesor, gospodarz klasy Va, zawiadowca polskiej i ruskiej czytelnicy dla młodzieży,	jęz. greck. Va ₅ " polsk. Va ₃ VI ₃ VIII a ₃ VIII b ₃	17
16	Hahn Wiktor , doktor filozofii, egzam. zastępca nauczyciela, gospodarz klasy III a,	jęz. łac. III a ₆ " grec. III a ₅ " polsk. III a ₃ V b ₃	17

Liczba	Imię, nazwisko i godność	uczył w klasie	tygodn. godzin
17	Czechowicz Łucyusz, zastępca nauczyciela, gospodarz klasy II a,	jęz. niem. II a ₅ matem. I a ₃ II a ₃ II b ₃ hist. nat. II a ₂ II b ₂ (od 1. maja 1895 tylko jęz. niem. w II a ₅)	18
18	Kryczyński Władysław, zastępca nauczyciela, gospodarz klasy III b,	jęz. łac. II a ₈ " grec. III b ₅ " polsk. III b ₃ IV b ₃	19
19	Ks. Lehmann Józef, pomocnik katechety rzym. kat.	rel. I ₂ II a ₂ III a ₂ IV a ₂ V a ₂ jęz. pol. w II a ₃ II b ₃	16
20	Jakiel Kazimierz, zast. nauczyciela, zawiadowca niemieckiej czytelnicy uczniów,	jęz. łac. I ₈ " niem. III a ₄ III b ₄	16
21	Bieganowski Eugeniusz, zastępca nauczyciela, gospodarz klasy II b,	jęz. łac. II b ₈	8
22	Wiśmierski Józef, zastępca nauczyciela, gospodarz klasy I., zawiadowca zbiorów geogr. hist.,	jęz. niem. I ₆ II b ₅ geogr. i hist. III a ₃ III b ₃	17
23	Studziński Cyryl, doktor filozofii, zastępca nauczyciela,	jęz. rusk. I—VIII. (oraz w gimn. V. i w szkole realnej)	4
24	Srokowski Stanisław, zastępca nauczyciela,	jęz. pol. I ₃ geogr. I ³ , hist. i geogr. II a ₄ II b ₄ IV b ₄ hist. natur. I ₂	20
25	Snopek Emil, zastępca nauczyciela	matem. IV a ₃ V a ₄ V b ₄ VI ₃ fyzyk. IV a ₃ IV b ₃	20
26	Koczyndyk Jan, aplikant,	mat. I ₂ II a ₃ III a ₃ } od 1/5 hist. nat. II a ₂ III a ₂ } 1896	13

Nauczyciele poboczni.

1. Planer Izaak, nauczyciel religii mojżeszowej w lwowskich szkołach ludowych, uczył religii mojżeszowej w kl. I—VIII, tygodniowo godzin 7

Nauczyciele przedmiotów nadobowiązkowych.

1. Cyryl Studziński, j. w., uczył języka ruskiego w 2 oddziałach, tygodniowo godzin 4
2. Edward Lach Szyrma, uczył języka francuskiego w 3 oddziałach, tygodniowo godzin 6
3. Dr. Ludwik Kubala, j. w., uczył historii kraju rodzinnego w klasie IV a i IV b, tygodniowo godzin 2
4. Karol Rawer, j. w., uczył historii kraju rodzinnego, w klasie VI i VII, tygodniowo godzin 2
5. Józef Wiśmierski, j. w., uczył historii kraju rodzinnego w klasie III a i III b, tygodniowo godzin 2
6. Edward Fiderer, j. w., uczył kaligrafii w 2 oddziałach, tygodniowo godzin 2
7. Karol Młodnicki, nauczyciel c. k. seminaryum nauczycielskiego, uczył rysunków odręcznych w 3 oddziałach, tygodniowo godzin 6
8. Włodzimierz Resl, profesor c. k. gimnazyum II., uczył stenografii w 2 oddziałach, tygodniowo godzin 2
9. Romuald Kwiatkowski, nauczyciel szkoły miejskiej im. św. Antoniego, uczył gimnastyki w 4 oddziałach, tygodniowo godzin 6
10. Emil Lewicki, nauczyciel szkoły miejskiej im. św. Anny, uczył śpiewu w 2 oddziałach, tygodniowo godzin 4

Zmiany w gronie nauczycieli

na początku i w ciągu roku szkolnego 1895/6.

1. Reskr. z d. 5. lipca 1895. l. 14326. przeniosła Wys. c. k. Rada szk. kr. zastępcę nauczyciela Kazimierza Jakła z gimnazyum rzeszowskiego do tutejszego, a zastępcę nauczyciela Kazimierza Strzeleckiego z tutejszego gimnazyum do jarosławskiego.

2. Reskr. z d. 5. lipca 1895. l. 11623. mianowała Wys. c. k. Rada szk. kr. aplikanta tutejszego zakładu, Andrzeja Aliśkie-

wicza, zastępcą nauczyciela dla c. k. II. gimnazjum lwowskiego.

3. Reskr. z d. 23. sierpnia 1895. l. 341. mianowało Wys. Prezydium c. k. Rady szk. kr. kandydata stanu nauczycielskiego Stanisława Srokowskiego zastępcą nauczyciela dla tutejszego gimnazjum.

4. Reskr. z d. 26. sierpnia 1895. l. 17061. przeniosła Wys. c. k. Rada szk. kr. zastępcę nauczyciela Eugeniusza Bieganskiewicza z krakowskiego gimnazjum św. Anny do tutejszego.

5. Reskr. z d. 22. czerwca 1895 l. 12619. mianował JE. P. Minister Wyzn. i Ośw. przedzielonego do tutejszego zakładu nauczyciela brodzkiego gimnazjum, Ferdynanda Bostla, nauczycielem c. k. V. gimnazjum lwowskiego.

6. Reskr. z d. 26. sierpnia 1895. l. 17061. przeniosła Wys. c. k. Rada szk. kr. zastępcę nauczyciela, Stanisława Bielańskiego, do c. k. gimnazjum kołomyjskiego.

7. Reskr. z d. 13. sierpnia 1895. l. 15633. mianowała Wys. c. k. Rada szk. kr. kandydata stanu nauczycielskiego, Dr. Cyryła Studzińskiego, zastępcą nauczyciela z obowiązkiem uczenia języka ruskiego w gimnazjum tutejszem, w V. i w szkole realnej.

8. Reskr. z d. 11. sierpnia 1895. l. 19037. udzielił JE. P. Minister Wyzn. i Ośw. zastępcy nauczyciela, Władysława Włocławskiego, zmniejszenie godzin na przeciąg pierwszego półrocza roku szkolnego 1895/6.

9. Najwyższem postanowieniem z d. 20. października 1895. mianowany został profesor Tomasz Sołtysik dyrektorem c. k. gimnazjum w Podgórzu; (reskr. JE. P. Ministra Wyzn. i Ośw. z d. 24. października 1895. l. 25011).

10. Reskr. z d. 5. grudnia 1895. l. 31191. mianowała Wys. c. k. Rada szk. kr. kandydata stanu nauczycielskiego, Emila Snopka, zastępcą nauczyciela dla tutejszego zakładu.

11. Reskr. z d. 24. października 1895. l. 22922. przeniósł JE. P. Minister Wyzn. i Ośw. prof. Dr. Antoniego Danysza z krakowskiego gimnazjum św. Anny do tutejszego gimnazjum na 2-gie półrocze roku szkolnego 1896.

12. Reskr. z d. 7. lutego 1896. l. 1780. przydzieliła Wys. c. k. Rada szk. kr. kandydata stanu nauczycielskiego, Jana Koczandyka, jako aplikanta do tutejszego gimnazjum.

13. Reskr. z d. 21. stycznia 1886. l. 675. udzielił JE. P. Minister Wyzn. i Ośw. zastępcy nauczyciela, Eugeniuszowi Bieganskiewiczowi, zmniejszenia liczby godzin na przeciąg 2-go półrocza 1896.

14. Reskr. z d. 24. sierpnia 1895. l. 20248. udzielił JE. P. Minister Wyzn. i Ośw. ks. Dr. Alojzemu Jouganowi, katechecie obrz. rz. kat. urlopu na czas od 1. września do 15. października 1895.

15. Reskr. z d. 11. września 1895. l. 22773. udzieliła Wys. c. k. Rada szk. kr. profesorowi Dr. Józefowi Limbachowi ośmiodniowego urlopu celem wzięcia udziału w zjeździe przyrodników w Lubece.

16. Reskr. z d. 26. kwietnia 1896. l. 9379. pozwoliła Wys. c. k. Rada szk. kr., aby aplikant Jan Koczyndyk objął 10 godzin nauki za chorego zastępcę nauczyciela, Łucyusza Czechowicza.

II.

PROGRAM NAUKI.

A. Przedmioty obowiązkowe.

Klasa I.

Religia 2 godziny tygodniowo. Zasady katolickiej wiary i obyczajów.

Język łaciński 8 godzin tygodniowo. Nauka o prawidłowych formach deklinacji i konjugacji w połączeniu z praktycznymi ćwiczeniami. Począwszy od listopada co tydzień zadanie szkolne, niekiedy domowe.

Język polski 3 godz. tyg. Elementarna nauka o zdaniu pojedynczym i składni zgody; najważniejsze zdania poboczne; w związku z tem poznanie najważniejszych znaków pisarskich. Elementarna nauka odmiany imienia i słowa, nadto przygodne poznawanie innych części mowy. Czytanie wzorów podług Wypisów: wyraźne i rozumne czytanie, gładkie i poprawne zdawanie sprawy z rzeczy, poprzednio przeczytanej i dokładnie objaśnionej. Uczenie się na pamięć i należyte wygłaszanie zawartych w Wypisach a poprzednio objaśnionych piękniejszych utworów poetycznych, niekiedy ustępów prozaicznych. Cztery zadania na miesiąc; w 1. półroczu wyłącznie dyktaty, systematycznie ułożone, a obejmujące ważniejsze zasady i prawa pisowni; w 2. półroczu naprzemian ćwiczenia ortograficzne i wypracowania stylistyczne, zrazu tylko szkolne, pod koniec roku także domowe; tematami do nich mają być krótkie opowiadania i łatwiejsze opisy, w szkole za nauczycielem przez uczniów powtórzone.

Język niemiecki 6 godzin tygodniowo. Czytanie, uczenie się na pamięć słów, zwrotów i całych ustępów; zdawanie spraw z treści czytanych ustępów na podstawie stosownych pytań; retrowersya, rozmówki. Znajomość odmian regularnych i zasad składni. Co tydzień zadanie szkolne. Tematy; dyktaty, ćwiczenia ortograficzne, zastosowane do potrzeby praktycznej, pisanie z pamięci ustępów memorowanych, retrowersye.

Geografia 3 godz. tyg. Nauka rozpoczyna się rozpatrywaniem dziennego łuku słonecznego i wynikającego stąd oświetlenia w różnych porach roku. Pojęcia wstępne z geografii fizycznej, rozpoczynając od poznania Lwowa i jego okolicy, oryentowanie się, pomiar, znaki graficzne map i nauka o globusie; orografia i hydrografia, półwyspy i wyspy; położenie najważniejszych państw i miast według długości i szerokości geograficznej, odczytywanie z mapy. Rysunek najprostszycy geograficznych przedmiotów.

Matematyka 3 godz. tyg. W 1. półroczu tylko arytmetyka: Dziesiątkowy układ liczb; liczby rzymskie; cztery działania liczbami niemianowanymi i mianowanymi, całkowitemi i dziesiętnymi, jedno- i wielokrotność liczb, ułamki zwyczajne; najmniejsza wielokrotność i największa miara. W 2. półroczu z geometrii: Pojęcia wstępne: nauka o liniach, kątach i trójkątach aż do §. 54. włącznie. Krótkie ćwiczenia domowe, a co miesiąc zadanie szkolne.

Historia naturalna 2 godz. tyg. Przez 6 pierwszych miesięcy opisanie ważniejszych, szczególnie krajowych, zwierząt ssących i owadów. Od połowy marca opisanie ważniejszych roślin krajowych, jawnokwiatowych.

Klasa II.

Religia 2 godziny tygodniowo. Historia starego zakonu.

Język łaciński 8 godzin tyg. Nauka odmian nieprawidłowych; przysłówki, przyimki, spójniki, coniugatio periphrastica, gerundium, gerundivum, nom. i acc. cum infin., participium appositivum, ablat. absol.

Zadania miesięcznie 3 szkolne, 1 domowe.

Język polski 3 godz. tyg. Czytanie wzorów według Wypisów i deklamacya jak w klasie I.

Gramatyka. Elementarna nauka o zdaniu złożonem; powtarzanie i uzupełnienie odmian. Nauka pisowni i interpunkcyi uzupełniona i rozszerzona. Ćwiczenia ortograficzne czyli dyktaty jak w klasie I., ale tylko w miarę potrzeby. Wypracowania stylistyczne 3 na miesiąc, naprzemian domowe i szkolne. (Opowiadania i opisy).

Język niemiecki 5 godz. tyg. Zdawanie sprawy z treści czytanych ustępów na podstawie stosownych pytań; retrowersya; dłuższe rozmówki; uczenie się na pamięć słów, zwrotów i całych ustępów.

Powtórzenie odmiany regularnej; poznanie najważniejszych wyjątków.

Co tydzień wypracowanie piśmienne (z tych co miesiąc jedno domowe). Tematy jak w klasie I.

Historia 2 godz. tyg. Historia starożytna.

Geografia 2 godz. tyg. Szczegółowa geografia Azji i Afryki; pionowy i poziomy układ i hydrografia Europy; szczegółowy opis południowej i zachodniej Europy.

Matematyka 3 godz. tyg. Arytmetyka: Uzupełnienie nauki o wielokrotności i mierze, dokładna nauka o ułamkach zwyczajnych, zamiana ułamków dziesiętnych na zwyczajne i odwrotnie; proporcye, reguła trzech pojedyncza z zastosowaniem proporcyi i wnioskowania; rachunek procentu prostego. Geometrya: Symetralna dłużni i kąta; przystawanie trójkątów wraz z zastosowaniami; najważniejsze własności koła i wieloboków. Zadania jak w klasie I.

Historya naturalna 2 godz. tyg. Przez pierwszych 6 miesięcy zoologia, mianowicie: ptaki, gady, płazy i ryby, w ten sposób przerabiane jak w kl. I.; niektóre formy bezkręgowych zwierząt. Od połowy marca botanika: dalszy ciąg opisanja roślin jawnokwiatowych, najważniejsze formy roślin skrytokwiatowych.

Klasa III.

Religia 2 godz. tyg. Historia nowego zakonu.

Język łaciński 6 godz. tyg. Z gramatyki: Składnia zgody i przypadków. Z Corneliusza Neposa czytano żywoty: Arystydesa, Cymona, Epaminondasa, Pelopidasa, Milytadesa, Temistoklesa i Hannibala. Co 14 dni kompozycya, co 3 tygodnie domowe wypracowanie.

Język grecki 5 godz. tyg. Odmiana imion i słów aż do słów na μ . Tłómaczenie z języka greckiego na polski i odwrotnie. Od połowy pierwszego półrocza 2 zadania miesięcznie, naprzemian domowe i szkolne.

Język polski 3 godz. tyg. Czytanie wzorów według Wypisów jak w kl. I. i II. Od tej klasy począwszy, krótkie wiadomości o życiu i pismach cenniejszych pisarzów, z których dzieł właśnie poznano wyjątki. Deklamacya jak w kl. I. Gramatyka: Składnia rządu. Systematyczna nauka deklinacyi. Części mowy nieodmienne. Wypracowania stylistyczne: 2 na miesiąc, naprzemian domowe i szkolne. Tematy: przeważnie streszczenia ustępów, w szkole poznanych, treści opowiadającej lub opisowej.

Język niemiecki 4 godz. tyg. Swobodniejsza reprodukcyja czytanych ustępów prozaicznych i poetycznych; uwzględnianie wyrażeń i zwrotów, podobną myśl wyrażających (synonimów) uczenie się na pamięć. Systematyczna gramatyka w zakresie nauki o formach i składni rządu. Zadania 2 miesięcznie (naprzemian szkolne i domowe). Tematy: retrowersye i reprodukcyje ustępów w szkole czytanych, streszczenia.

Historya 1 godz. tyg. Dzieje średniowieczne.

Geografia 2 godz. tyg. Szczegółowa geografia Europy środkowej, wschodniej i północnej z wykluczeniem monarchii Austryacko-Węgierskiej; geografia Ameryki i Australii. Ćwiczenia w rysowaniu szkiców map.

Matematyka 3 godz. tyg. Arytmetyka: Skrócone mnożenie i dzielenie; cztery działania liczbami ogólnemi; podnoszenie do drugiej potęgi całych liczb i ułamków, pierwiastkowanie; liczby nie-

zupelne. Geometrya: Przemiana i dzielenie figur; obliczenie powierzchni figur płaskich; twierdzenie Pitagorasa; podobieństwo trójkątów i wieloboków. Ćwiczenia domowe i szkolne jak w kl. I.

Nauki przyrodnicze 2 god. tyg. W 1. półroczu fizyka: Pojęcia wstępne, nauka o ciepłe i chemia. W 2. półroczu mineralogia: Opisanie i porównanie najważniejszych gatunków minerałów i skał ze szczególnem uwzględnieniem krajowych.

Klasa IV.

Religia 2 godz. tyg. Nauka o obrzędach kościoła katolickiego.

Język łaciński 6 godz. tyg. Gramatyka: Nauka o trybach i czasach, oratio obliqua, infinitivus, participium, gerundium i supinum. Ćwiczenia w tłumaczeniu z języka polskiego na łaciński. Czytanie z Caesara Comment. de bello Gallico ks. I. 1—29; IV.; VI. 1—40; Ovid. Metamorph. (wierszów 250). Zadania jak w kl. III.

Język grecki 4 godz. tyg. Słowa na $\mu\iota$, słowa nieprawidłowe i najważniejsze prawidła ze składni, tudzież powtórzenie całego materiału klasy III. Tłumaczenia z języka polskiego na grecki i odwrotnie; tłumaczenie ciągłych ustępów. Zadania miesięcznie dwa, naprzemian domowe i szkolne.

Język polski 3 godz. tyg. Czytanie wzorów według Wypisów jak w kl. III. Deklamacya jak w kl. I. Gramatyka: Systematyczna nauka konjugacyi i składni w obrębie czasownika; systematyczna nauka o zdaniach złożonych i okresach. Wierszowanie. W końcu roku powtórzenie całego już przerobionego materiału nauki gramatyki w ogólniejszym zarysie. Wypracowania stylistyczne jak w kl. III.

Język niemiecki 4 godz. tyg. Reprodukcyja jak w klasie III., uczenie się na pamięć. Systematyczna gramatyka w zakresie nauki o zdaniu i uzupełnienie składni rzędu. Miesięcznie 2 zadania, naprzemian domowe i szkolne, a tematy do nich są: reprodukcyja, re-trowersye, opowiadania, opisy i listy.

Historya i geografia 4 godz. tyg., mianowicie 2 godz. tyg. historia nowożytna aż do najnowszych czasów z szczególnem uwzględnieniem historyi monarchii Austryacko-Węgierskiej; 2 godz. tyg. szczegółowa geografia monarchii Austryacko-Węgierskiej. Ćwiczenia w rysowaniu szkiców map.

Matematyka 3 godz. tyg. Arytmetyka: Podnoszenie do sześciannu i pierwiastkowanie sześciennie; zrównania pierwszego stopnia o jednej i o kilku niewiadomych, zrównania drugiego i trzeciego stopnia, mające zastosowanie w geometryi; reguła trzech złożona. Geometrya: stereometrya, położenie linii i płaszczyzn względem siebie, obliczenie powierzchni i objętości brył z wyłączeniem stożka ściętego. Ćwiczenia domowe i szkolne jak w kl. I.

Fizyka 3 godz. tyg. w 1. półr.: magnetyzm, elektryczność, mechanika; najważniejsze wiadomości z geografii matematycznej i kosmografii. W 2. półr.: hydrostatyka, aerostatyka i optyka.

Klasa V.

Religia 2 godz. tyg. Dogmatyka ogólna.

Język łaciński 6 godz. tyg. Czytano Liv. ks. I. 1—20; III 1—7; 9—13; 23—32; XXI. 1—9; 11, 14, 16, 17, 21—24; 26—38. Ovid. *Metamorph.* Concilium deor., Diluvium, Deucalion et Pyrrha, Proserpina, Niobe, Daedalus et Icarus, Philemon et Baucis. Midas; Trist. I. 3, IV, 10; Fast. II. 1—52; II. 83—118; II., 167—234; IV. 809—862; Trist. I. 3, III. 9; III. 10; IV. 10. Piękniejszych ustępów uczono się na pamięć. Powtarzano składnię na podstawie przykładów wziętych z lektury. — W każdym półroczu 5 zadań szkolnych (z tych 4 z języka polskiego na łaciński, piąte z języka łaciń. na polski).

Język grecki 5 godz. tyg. Czytano z Chrestomatyi z pism Xenofonta: Anab. ustępy 1, 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 10, 11, 13. Homera Iliad. I. III. Piękniejsze ustępy na pamięć. — Z gramatyki składnia. Tłómaczenie zdań układanych na podstawie lektury. W każdym półroczu 4 zadania szkolne (3 z języka polskiego na grecki, 1 z języka greckiego na polski).

Język polski 3 godz. tyg. Czytanie wzorów. Poznanie na podstawie Wypisów zwykniejszych tropów i figur, jakoteż najważniejszych gatunków prozy i poezyi. Wiadomości historyczno-literackie o czytanych pisarzach — jak w kl. III. — Deklamacya. — Należyte ćwiczenie w układaniu dyspozycyi. Wypracowania stylistyczne: 7 na półroczu, naprzemian domowe i szkolne.

Język niemiecki 4 godz. tyg. Samodzielna reprodukcyja na podstawie obszernej lektury, przeważnie prozaicznej. Uczenie się na pamięć. Obowiązkowa lektura domowa. — Uzupełnienie wiadomości gramatycznych (ze składni rządu, zdania i szyku). — W każdym półroczu 7 zadań (2 szkolne, 4 domowe). Tematy: streszczanie ustępów czytanych, opowiadania, opisy, przekłady z innych języków (na zadania szkolne).

Historya i geografia 3 godz. tygod. Dzieje starożytne do r. 264 przed Chr.; z geografii odpowiednie działy.

Matematyka 4 godz. tyg. Arytmetyka: Cztery działania liczbami algebraicznymi, liczby odjemne, ułamki, układy liczbowe, proporcye, równania oznaczone pierwszego stopnia z jedną i z kilku niewiadomymi. Geometrya: Planimetrya. Ćwiczenia domowe, co miesiąc zadanie szkolne.

Historya naturalna 2 godz. tyg. W I. półr. mineralogia: krystalografia, fizyczne i chemiczne własności minerałów, krótki systematyczny przegląd ważniejszych minerałów, krótki pogląd na budowę ziemi. W 2. półroczu botanika. Najważniejsze wiadomości z anatomii, organografii, fizjologii i systematyki roślin.

Klasa VI.

Religia 2 godz. tygod. Dogmatyka szczegółowa.

Język łaciński 6 godz. tygod. Czytano: Sallust. Bellum Iugurth. 5—114; Vergil. Ecl. I. V; Georg. I. 1—42; II. 109—176; IV. 8—50; Aen. I. 1—220; II. Cic. in Catil. I. II. Z gramatyki powtórzono i uzupełniono naukę o słowie. Ćwiczenia stylistyczne na tle lektury. Zadania piśmienne jak w klasie V.

Język grecki 5 godz. tygod. Czytano Homeri Iliad. lib. VI., XVI., XXII, XXIV; Xenoph. Comm. I. 1, 2. Herodot. lib. VI; VII w skróceniu według wydania Hintnera. Z gramatyki nauka o czasach, trybach, infin. i particip. Ćwiczenia na tle lektury. Zadania piśmienne jak w klasie V.

Język polski 3 godz. tyg. Czytanie cenniejszych dzieł literatury narodowej od połowy XVI. do końca XVIII. wieku według Wypisów. Uzupełnienie nauki szkolnej czytaniem domowem. Obowiązkowa lektura domowa: J. Chr. Paska Pamiętniki i R. Heidensteina: Pamiętniki o wojnie moskiewskiej. Historia literatury (na podstawie lub przy sposobności czytanych wyjątków) on początku piśm. pol. do końca wieku XVIII. — Deklamacya jak w klasie V. — Wypracowania stylistyczne: 7 na półroczu, przeważnie domowe.

Język niemiecki 4 godz. tygod. — Stylistyka i poetyka, wyjaśniona na tle lektury. — Memorowanie. Obowiązkowa lektura domowa. — W półroczu 7 zadań (3 szkolne, 4 domowe). Tematy jak w klasie V.

Historya i geografia 4 godz. tygod. Dzieje starożytne od r. 264 przed Chr. aż do epoki odkryć.

Matematyka 3 godz. tyg. Algebra: Potęgi, pierwiastki, liczby niewymierne i urojone, logarytmy, równania drugiego stopnia. — Geometrya, Stereometrya i trygonometrya. Ćwiczenia domowe; co miesiąc zadanie szkolne.

Historya naturalna 2 godz. tygod. Pierwsze półroczu; somatologia człowieka i zwierzęta kręgowce; w 2. półroczu zwierzęta bezkręgowce.

Klasa VII.

Religia 2 godz. tyg. Etyka katolicko-chrześcijańska.

Język łaciński 5 godz. tygod. — Czytano mowę Cycerona: Pro S. Roscio Amer. i z dzieła: De officiis I. 1—18; III. w wyborze. Vergil. Aeneid. lib VI. O własnościach stylu łacińskiego na przykładach, wziętych z lektury. — Zadania jak w klasie V.

Język grecki 4 godz. tygod. Czytano Demost. Olint. I. II. III. Homera Odys. I, VI, XI, XII. Zadania jak w klasie V.

Język polski 3 godz. tyg. Czytanie cenniejszych dzieł literatury narodowej w dłuższych wyjątkach według Wypisów lub w całości; w 1 półroczu do Mickiewicza (włącznie), w 2 półroczu do Słowackiego

(włącznie). — Uzupełnienie nauki szkolnej czytaniem domowem. — *Historia literatury* (jak w klasie VI.) — ciąg dalszy do *Słowackiego* (włącznie). — *Deklamacya*. Ćwiczenia ustne. Na obowiązkową lekturę domową: *Niemcewicz*: „Powrót posła“, *Kalderona*: „Książę niezłomny“, i *Fredry*: „Śluby panięskie“. — *Wypracowania stylistyczne*: 5 na półrocze, przeważnie domowe.

Język niemiecki 4 godz. tyg. — Pogląd na dzieje piśmiennictwa niemieckiego aż do *Klopstocka*. Dokładniejsza na lekturze oparta znajomość epoki klasycznej od *Klopstocka* do r. 1794, ze szczególnem uwzględnieniem *Herdera* i *Lessinga*. *Memorowanie*. Obowiązkowa lektura domowa. W całości czytano: *Lessinga* *Minna von Barnhelm* i *Göthego* *Hermann und Dorothea*. — W półroczu 5 zadań (3 szk. 2 dom.). Tematy: charakterystyki, rozprawki, sprawozdania z lektury szkolnej lub domowej.

Historia i Geografia 3 godz. tyg. — Dzieje nowożytne.

Matematyka 3 godz. tygod. *Algebra*: Powtórzenie potęg i logarytmów, liczby urojone, zrównania, postępy arytmetyczne i geometryczne, rachunek procentu składanego, kombinacye, wzór Newtona. — *Geometrya*: Powtórzenie i dokończenie trygonometrii i analityka. — Ćwiczenia domowe; co miesiąc zadanie szkolne.

Fizyka 3 godz. tyg. Ogólne i szczególne własności ciał. *Mechanika* ciał stałych, ciekłych i lotnych. *Nauka o cieple*. *Chemia*.

Propedeutyka filozofii 2 godz. tyg. *Logika* elementarna i zastosowana.

Klasa VIII.

Religiu 2 godz. tyg. — *Historia kościoła katolickiego*.

Język łaciński 5 godz. tyg. — Czytano w 1 półroczu *Horatii* *Carm.* I. 1, 3, 10, 14, 18, 20, 21, 22, 24; II. 3, 6, 7, 10, 13, 14, 18; III. 2, 3, 8, 9, 30; IV. 3, 5, 7, 12. — *Epod* 2; *Satir.* I. 1, 9; II. 6; *Epistol.* I. 2; Uczono się na pamięć 8 ód. W 2 półr. *Tacit.* w oddziale A: *Annales*, w oddziale B: *Hist.* I, *Annal.* I. 1—16; 72—81; II. 27—43; 69—83. Ćwiczenia stylistyczne na tle *Historii* starożytnej *Semkowicza*. Zadania jak w klasie V.

Język grecki 5 godzin tyg. — W 1. półroczu czytano *Platona* *Apologię*, *Kritona* i *Eutyphro* i w 2. półroczu *Sofoklesa* *Antigone*; *Homer.* *Odyss.* ks. XI. Ćwiczenia gramatyczno-stylistyczne na tle lektury. Zadania jak w klasie V.

Język polski 3 godz. tyg. Czytanie w dalszym ciągu cenniejszych dzieł literatury narodowej wieku XIX. w dłuższych wyjątkach według *Wypisów*, a w całości *Lillę Wenedę*, *Irydyona*, *Macbeta*. — *Historia literatury* wieku XIX. ciąg dalszy od *Kraśińskiego* do końca. — *Deklamacya* jak w klasie V — Ćwiczenia ustne jak w klasie VII. *Wypracowania stylistyczne*: w 1. półroczu 5, przeważnie domowe; w 2. półroczu 3, przeważnie szkolne.

Język niemiecki 4 godz. tyg. *Epoka klasyczna* od r. 1794 do śmierci *Göthego*. *Pisarze austriacy* czasów nowszych. Treściwy po-

gląd na dzieje piśmiennictwa niemieckiego po śmierci Göthego. Memorowanie. Obowiązkowa lektura domowa. — W 1. półroczu 5 zadań (2 szkolne, 3 domowe); w 2. półr. 4 (przeważnie szkolne). Tematy jak w klasie VII. — Czytano w całości: Göthego: Iphigenie auf Tauris i Schillera: Wallensteins Tod.

Historia i Geografia 3 godz. tyg. Dzieje monarchii austriacko-węgierskiej — W 2 półr. geografia i statystyka monarchii austriacko-węgierskiej; nadto powtórzono historię grecką i rzymską.

Matematyka 2 godz. tyg. Powtórzenie, uporządkowanie i zastosowanie na przykładach całego przedmiotu nauki.

Fizyka 3 godz. tyg. — Mechanika płynów i gazów, akustyka, optyka, elektryczność, magnetyzm, ciepło.

Propedeutyka filozofii 2 godz. tyg. Psychologia empiryczna.

Nauka religii mojżeszowej.

Klasa I. Historia biblijna do śmierci Mojżesza w związku z zasadami wiary. Dziesięcioro przykazań.

Modlitwa poranna i błogosławieństwa. (Modlitwy stołowe).

Klasa II. Historia biblijna od Jozuego do podziału państwa w związku z zasadami wiary. Objasnienie dekalogu. Obowiązki względem Boga, święta i posty.

Modlitwa wieczorna i błogosławieństwo przy szczególnych uroczystościach.

Klasa III. Historia biblijna od podziału państwa do powrotu z niewoli babilońskiej. Prorocy. Trzy nauki główne wyznania mojżeszowego. Obowiązki względem ludzi. Najważniejsze przepisy ceremonialne. Nazwy, podział i treść ksiąg pisma św.

Modlitwa na sobotę. Halell. Abinu malkenu.

Klasa IV. Historia Izraelitów pod panowaniem Syryi. Machabeusze. Panowanie Rzymian. Upadek państwa. Bar Kochba.

Najważniejsze przepisy ceremonialne i rytualne. Nazwa i treść pism apokryficznych.

Modlitwy na święta. Odczytywanie tory i proroków przy nabożeństwie publicznem. Podział nabożeństwa.

Klasa V. Objasnienie 13. artykułów wiary według Maimonidesa. Ustawy moralne i etyczne.

Wybór ustępów z Pentateuchu (według chrestomatyi) z objaśnieniami pod względem treści i historii.

Klasa VI. Moralność i etyka na podstawie trzech pierwszych rozdziałów przypowieści ojców „Pirke Abot“.

Wybór z pism historycznych proroków z objaśnieniami jak w klasie V.

Klasa VII. Moralność i etyka na podstawie 4. 5. i 6. rozdziału w Pirke Abot.

Wybór ustępów z Jezajasza, Jeremiasza, psalmów, Hioba, przypowieści Salomona i hagiografów z objaśnieniami jak w kl. V.

Klasa VIII. Historia Żydów w diasporze z biografiami naj-sławniejszych mężów. Historia żydów w Polsce.

B) Przedmioty nadobowiązkowe.

1. *Historja kraju rodzinnego.* Naukę tę wykładano w klasie III., IV., VII., po jednej godzinie tygodniowo, w 2 półr. w klasie VI., i w 1 półr. w klasie VIII. po 1 godzinie tygodniowo, w myśl programu, przez wysokie władze poleconego.

2. *Język ruski* w dwóch oddziałach po dwie godziny tygodniowo.

a) Oddział I. Deklinacja i konjugacja; główne zasady głosowni; pisownia. Czytanie pierwszej części Wypisów Jul. Roman-czuka, tłumaczenie na język polski, opowiadanie i deklamacja; każdego miesiąca jedno piśmienne ćwiczenie szkolne.

b) Oddział II. Powtórzenie i uzupełnienie nauki gramatycznej, w oddziale pierwszym wyłożonej; części mowy nieodmienne, nauka o wierszowaniu. Czytanie Wypisów Emiliana Partyckiego, tłumaczenie na język polski, opowiadanie i deklamacja. Przegląd literatury ruskiej bieżącego wieku. Każdego miesiąca zadanie piśmienne szkolne, niekiedy domowe.

3. *Język francuski.* Nauki tej udzielano w trzech oddziałach, po 2 godziny tygodniowo.

W oddziale pierwszym przerobiono według gramatyki Studniarskiego pierwsze trzy rozdziały, t. j. rzeczownik, rodzajnik, przymiotnik, zaimek, słowo aż do słów nieprawidłowych. Przetłumaczono na język francuski ustnie i piśmiennie 57 ustępów polskich i 57 francuskich, odnoszących się do gramatyki.

W oddziale drugim przerobiono trzeci i czwarty rozdział gramatyki Studniarskiego tj. stopniowanie, liczebniki, zaimki, przyimki, oraz konjugację słów prawidłowych. Czytano Przykłady Świstkowskiego z opowiadaniem.

W oddziale trzecim przerobiono według gramatyki Studniarskiego konjugację słów nieregularnych do lekcji 103, składnię rzeczownika, rodzajnika, przymiotnika i zaimka. Czytano z opowiadaniem historję Rewolucji francuskiej Miquet'a, uczono się na pamięć ustępów poetycznych.

4. *Śpiew.* Nauki tej udzielano w dwóch oddziałach po dwie godziny tygodniowo.

W niższym oddziale słuchali uczniowie wykładu zasad muzycznych i śpiewali ćwiczenia głosowe przygotowawcze do śpiewu choralnego.

W wyższym oddziale uczyli się uczniowie śpiewu choralnego religijnej treści i śpiewu kwartetowego (na głosy tenorowe i basowe) religijnej i świeckiej treści.

Podczas nabożeństwa, odprawianego w kaplicy gimnazjalnej, wykonywali uczniowie utwory choralne religijne przez przeciąg całego roku szkolnego.

5. *Rysunki*. Nauka rysunków wolnoręcznych odbywała się w 3 oddziałach, 3 razy tygodniowo po 2 godziny.

W pierwszym oddziale były przedmiotem nauki rysunki geometrycznych ornamentów według metody J. Grandauera i A. Andela.

W drugim oddziale uczono rysunku płaskich ornamentów. Za podręczniki służyły wzory J. Grandauera i Ed. Herdta.

W trzecim oddziale wykładano perspektywę liniową na modelach drutowych i drewnianych; uczniowie wykonywali rysunki podług gipsowych modeli, a następnie rysunki figur.

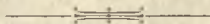
6. *Kaligrafia*. Na tę naukę uczęszczali wyznaczeni uczniowie klasy I. i II. po dwie godziny tygodniowo. W drugim półroczu uwolniono uczniów, którzy otrzymali postęp dobry.

Używano wzorów Jachimowskiego, Nowickiego i Piórkiewicza.

7. *Stenografia*. Nauki tej udzielano w dwóch oddziałach po jednej godzinie tygodniowo. W pierwszym półroczu objaśniano uczniom znaki stenograficznego alfabetu, połączenie znaków w zgłoski i wyrazy symboliczne, opuszczanie przyrostków i odczytywano w piśmie stenograficznym wyrazy. W drugim półroczu zwracano główną uwagę na skracanie wyrazów ze względu na ich gramatyczną i logiczną łączność w zdaniu i wykonywano dotyczące formy na licznych przykładach, następnie praktyczne ćwiczenia.

8. *Gimnastyka*. Uczniów pobierających tę naukę, podzielono na 3 oddziały: każdy oddział pobierał naukę 2 razy w tygodniu. Na każdej lekcji zajmowano uczniów w pierwszej części godziny ćwiczenia porządkowemi, w drugiej tak zwaną gimnastyką szwedzką, w trzeciej odbywano z nimi ćwiczenia pierwszego, ewentualnie drugiego stopnia na przyrządach, zachowując systematyczne stopniowanie ćwiczeń stosownie do rozwoju fizycznego uczniów.

Nauczyciele przedmiotów nadobowiązkowych pobierają remunerację z funduszu naukowego.

III.

TEMATY DO WYPRACOWAŃ PIŚMIENNYCH.

a) W języku polskim.

- Klasa V a)** 1. Widok z Wysokiego Zamku. Opis (dom.) —
2. Zgon Hektora. Opowiadanie podług XXII. ks. Iliady (szk.). —
3. Opis kościoła OO. Bernardynów we Lwowie (dom.). — 4. Spór myśliwski Asesora z Rejentem. Opowiadanie podług Pana Tadeusza

(szk.). — 5. Dzień zaduszny we Lwowie. Opis (dom.) — 6. Treść Grażyny (szk.). — 7. Bitwa pod Kunaxą (podług Anabasis) (szk.). — 8. Treść i myśl zasadnicza gawędy A. Mickiewicza: Popas w Upicie (szk.). — 9. Z jakich powodów Mohort został rycerzem kresowym? Opowiadanie podług V. pieśni Mohorta (dom.). — 10. Losy Haliny. Opowiadanie podług „Wiesława“ (szk.). — 11. Pan Konstantyn. Opowiadanie podług satyry I. Krasickiego „Marnotrawstwo (dom.). — 12. Treść dumy K. Ujejskiego p. t. Pogrzeb Kościuszki (szk.). — 13. Papkin w poselstwie u Rejenta (dom.). — 14. Bitwa pod Lwowem r. 1675. — Opowiadanie podług szkicu historycznego Szajnochy. (szk.).

Klasa V b). 1. Wysoki Zamek. Opis. (dom.). — 2. Spotkanie Odysseusza z Nauzyką. Opowiadanie podług 6-tej księgi Odyssei (szk.). — 3. Opis przedpiekła w Komedyi Boskiej Dantego (dom.). — 4. Dzieje zamku Horeszków. Opowiadanie podług Pana Tadeusza (szk.). — 5. Zima. Opis. (dom.). — 6. Walka Litwinów z Krzyżakami (według Grażyny) (dom.). — 7. Zasadnicza myśl nowelli Sienkiewicza: Latarnik (szk.). — 8. Swaty Wiesława (szk.). — 9. Początki walki patrycjuszów z plebejuszami (podług Liwiusza) (dom.). — 10. Tok myśli w wierszu A. Asnyka: Echo kołyski (szk.). — 11. Wykazać cechy satyry na podstawie satyry I. Krasickiego p. n. „Marnotrawstwo“ (dom.). — 12. Zbrodnie Macbetha (szk.). — 13. Wizerunek Cześnika w Zemście Fredry (dom.). — 14. Filemon i Baucis według Owidjusza (szk.).

Klasa VI. 1. Miłość ojczyzny opiera się na przykazaniach Bożych. Na podstawie kazania sejm. Skargi (dom.). — 2. Rozwinąć myśl zawartą w słowach Reya: Jakie towarzystwo, takie też i obyczaje pospolicie bywają (szk.). — 3. Pożar a powódź. Porównanie (dom.). — 4. W jaki sposób Xenofon odpiera zarzuty bezbożności czynione Sokratesowi przez jego oskarżycieli? Na podstawie Xenofonta Pamiętników o Sokratesie (szk.). — 5. Pochwała życia wiejskiego w Pieśni świętojańskiej J. Kochanowskiego a w Zwierciadle Reya. Porównanie (dom.). — 6. Treść i znaczenie wróżby Kassandry w „Odprawie posłów greckich“ J. Kochanowskiego (szk.). — 7. Porównać tok myśli w XI. a XVIII. trenie J. Kochanowskiego (dom.). — 8. Tok myśli w Pieśni o Fridruszu M. Szarzyńskiego (szk.). — 9. Hektor i Achilles. Porównanie na podstawie ustępów czytanych z Iliady (dom.). — 10. Jak się zapatruje St. Orzechowski, a jak P. Skarga na „złotą“ wolność polską. Na podstawie lektury (dom.). — 11. Zdać sprawę z sielanki Sz. Szymonowicza „Żeńcy“ (szk.). — 12. Wyjaśnić znaczenie Satyry I. Krasickiego p. t. „Świat zepsuty“ (dom.). — 13. Porównać opis wyspy Anti-Circe w Zofijówce Trembeckiego z opisem Matecznika w Panu Tadeuszu (dom.). — 14. Główne cechy poezji polskiej w epoce Stanisława Augusta (szk.).

Klasa VII. 1. Myśl główna satyry Naruszewicza p. t. „Chudy literat“ i jak ją poeta przeprowadza (szk.). — 2. Wyjaśnić i uza-

sadnić przysłowie: „Kwap się zwolna“ (dom.). — 3. Rozbiór pierwszej mowy Olintyjskiej Demostenesa (dom.). — 4. Wyjaśnić i uzasadnić zdanie Ign. Krasickiego: „Umiej być przyjacielem, znajdziesz przyjaciela“ (szk.). — 5. Myśl przewodnia i tendencya w komedyi J. U. Niemcewicza „Powrót posła“ (dom.). — Ballada A. Mickiewicza „Świtezianka“ a Goethego „der Fischer“. Porównanie (dom.). — 7. Skreślić zalety i wady Konrada Wallenroda jako rycerza zakonnego (szk.). — 8. Wykazać znaczenie pieśni ludowej podług Pieśni Wajdeloty w Konradzie Wallenrodzie (dom.). — 9. Skreślić dodatnie i ujemne strony humanizmu. (Rozprawka na podstawie nauki szkolnej) (szk.). — 10. Skreślić charakter Gustawa w komedyi Al. Fredry p. t. Śluby panięskie (dom.).

Klasa VIII a). 1. Charakterystyka Wenedów w Lilli Wenedzie J. Słowackiego (szk.). — 2. Dlaczego przeszłość narodowa powinna być dla nas szczególnie droga i święta? (dom.). — 3. Charakterystyka Ulpiana w Irydynie Z. Kasińskiego (dom.). — 4. Rozebrać zdanie Z. Kasińskiego:

Nikt nie stawia gmachu z błota

I najwyższy rozum — enota (szk.). —

5. Prawdziwy a fałszywy patriotyzm. Na podstawie lektury szkolnej (dom.). — 6. Wina tragiczna w Makbecie Szekspira (dom.). — 7. Postać ks. Definitore w gawędzie Syrokomli „Urodzony Jan Dęboróg“ (szk.). — 8. Rozebrać zdanie X. Kalinki: Lepiej nie znać historii, niż przez nią przyszłość zamącić (szk.).

Klasa VIII b). 1. Charakterystyka Lechitów w Lilli Wenedzie J. Słowackiego (szk.). — 2. Rozwinąć i uzasadnić zdanie Adama Mickiewicza:

Ładem domy i narody słyną

Z jego upadkiem domy i narody giną (dom.). —

3. Charakterystyka Aleksandra Sewera w Irydynie Z. Kasińskiego (dom.). — 4. Rozbiór wiersza Z. Kasińskiego: Dla Elizy (szk.). — 5. Rozwinąć i uzasadnić zdanie A. Mickiewicza: Chcąc poznać historią jakiego narodu, trzeba zstąpić w głąb jego literatury (dom.). — 6. Rozwój akcji w Makbecie Szekspira (dom.). — 7. Mohort a Miecznik. Charakterystyka porównawcza (szk.). — 8. Zapatrywanie X. Kalinki na zadanie historii (szk.).

b) W języku niemieckim.

Klasa V a). 1. Über den Charakter des Königthums in Aegypten vor dem Sturze der Pholomaer. (Auf Grund des deutschen Schullectüre) (szk.). — 2. Leben und Wirken des Tit. Livius. (Auf Grund des Schulunterrichtes) (dom.). — 3. Cyrus der Jüngere rüset sich zum Zuge gegen seinen Bruder Artaxerxes. (Auf Grund der griechischen Schullectüre) (szk.). — 4. Inhaltsangabe und Gedankengang der Goetheschen Ballade: „Der Zauberlehrling“

(szk.). — 5. Solons Verfassung (dom.). — Über die Bedeutung des Salzes (szk.). — 7. Über die merkwürdigen Einrichtungen im alten Athen. (Auf Grund der Schullectüre) (dom.). — 8. Über den Nutzen des Eisens (szk.). — Über die Bedeutung der s. g. persischen Kriege im Alterthume (dom.). — 10. Über die wichtigsten in Galizien vorkommenden Mineralien (dom.). — 11. Hannibals Charakter (Auf Grund der Schullectüre) (szk.). 12. Wie kann man mit Nutzen reisen? (dom.). — 13. Inhalt des Gedichtes: „Die Bürgschaft“ von Schiller (szk.). — 14. Über die verschiedenen Schichten der harten Erdschale. Auf Grund der Schullectüre (szk.).

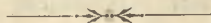
Klasa V b). 1. Aegyptens Verfassung in den ältesten Zeiten. (Auf Grund deutscher Schullectüre) (szk.). — 2. Über die Gründung der Stadt Lavinium. (Auf Grund der lateinischen Schullectüre) (dom.). — 3. Über das Verhältnis Cyrus des Jüngeren zu seinem Bruder Artaxerxes (szk.). — 4. Inhaltsangabe und Gedankengang der Schiller'schen Ballade: „Die Bürgschaft“ (szk.). — 5. Über die Verfassung bei den Spartanern zur Zeit des Lykurgos (dom.). — 6. Worin bestand das Ritual des Opfers bei den alten Griechen. (Auf Grund der Schullectüre) (szk.). — 7. Charakteristik der Mineralien. (Auf Grund des Schulunterrichtes und der Schullectüre) (dom.). — 8. Über den Nutzen des Wassers (szk.). — 9. Solons Staatsverfassung (dom.). — 10. Hektors Tod. (Auf Grund der Schullectüre) (szk.). — 11. Über die Sündflut nach Ovid. (Auf Grund der lateinischen Schullectüre) (dom.). — 12. Über Alexander den Grossen, König von Macedonien. Auf Grund des Schulunterrichtes (dom.). — 13. Inhalt des Gedichtes: „Die Kraniche des Ibykus“ — von Schiller (szk.). — 14. Über die Ernährung der Pflanzen. Auf Grund der Schullectüre (szk.).

Klasa VI. 1. Inhalt und Grundgedanke des Gedichtes: „Der Zauberlehrling“ — von Goethe (szk.). — 2. Das altrömische Haus. (Nach der Schullectüre) (dom.). — 3. Die Verbreitung der wichtigsten Nahrungspflanzen auf der Erde. (Nach der Schullectüre) (szk.). — 4. Wie Gudrun von Herwig und ihrem Bruder befreit wurde (szk.). — 5. Gottfried von Bouillon erhält vom Erzengel Gabriel den Auftrag Jerusalem sofort zu befreien. Nach Torquato Tasso (dom.). — 6. Die „Hölle“ nach Dantes „Göttliche Comödie“ (szk.). — 7. Don Quixotes Abenteuer mit den Windmühlen. Nach der Schullectüre (dom.). — 8. Das Benehmen der Thiere gegen ihre Feinde. Nach der Schullectüre (szk.). — 9. „Die Vögel“ von Aristophanes. Inhalt des 1. Actes (dom.). — 10. Die Wanderung eines Sandkörnchens. Nach der Schullectüre (szk.). — 11. Wiener Marktbild. Freie Nacherzählung (dom.). — 12. Die Nahrung. Nach der Schullectüre (szk.). — 13. Der Graf von Habsburg — von Schiller. Inhalt und Idee (dom.). — 14. Glück und Glas, wie leicht bricht das?! Im Anschlusse an Uhlands: „Das Glück von Edenhall“ (szk.).

Klasa VII. 1. Sokrates Rede nach der zweiten Abstimmung (Nach der Schullektüre) (szk.). — 2. Faris von Mickiewicz. (Gedankengang) (dom). — 3. Rüdiger von Bechlarn in dem Nibelungenliede (szk.). — 4. Das Kampfgespräch der drei Nürnberger — Meister. (Nach der Schullektüre) (dom). — 5. Welchen Einfluss hatte der dreissigjährige Krieg auf die literarischen Zustände Deutschlands? (Nach dem Schulunterrichte) (szk.). — 6. Es sind die Worte: „Wer nicht vorwärts geht, der kommt zurücke“ zu erläutern und zu erklären (dom.). — 7. Wodurch hat sich der Ritter Hüon den Groll Karls des Grossen zugezogen? (Nach Wielands Oberon) (szk.). — 8. Schilderung der französischen Revolution. Nach Goethes „Hermann und Dorothea“ (dom.). — 9. Was bringt uns der I. Aufzug in Lessings Minna von Barnhelm zur Anschauung (szk.). — 10. Welchen Einfluss hatte die italienische Reise auf Goethes literarische Thätigkeit? Nach dem Schulunterrichte (szk.).

Klasa VIII a) 1. Herders Einfluss auf Goethes gestige Entwicklung (szk.). — 2. Über Mahomet. (Auf Grund des Schulunterrichtes) (dom.). — 3. Inhaltsangabe und Gliederung der Horaz'schen Ode: „Ad Maecenatem“ (szk.). — Über den Nutzen des Studiums der Universalgeschichte (dom.). — 5. Charakter der Iphigenie auf Tauris nach Goethes gleichbenanntem Drama (dom.). — 6. Über die Regierung der Maria Theresia (dom.). — 7. Über das Ästhetische in Schillers Paramythie: „Klage der Ceres“ (szk.). — 8. Krieg und Gewitter. (Eine Parallele) (szk.).

Klasa VIII b). 1. Goethes und Schillers Freundschaftsverhältnis und seine Bedeutung für die deutsche Literatur. (Nach der Schullektüre) (szk.). — 2. Welche Bedeutung hat der Ring in Goethes: „Hermann und Dorothea“? (dom.). — 3. Der Staatsrath bei der Königin Elisabeth. (Nach Schillers Maria Stuart) (szk.). — 4. Demetrius vor dem polnischen Reichstage zu Krakau. Nach Schiller (dom.). — 5. Es sind die Worte: „Ein unnütz Leben ist ein früher Tod“ zu erläutern und zu erklären (szk.). — 6. Die Heilung des Orest. (Nach Goethes Iphigenie auf Tauris (szk.). — 7. Welche Ursachen führten den Verfall Polens herbei? (szk.). — 8. Wallensteins Schuld und Fall. (Nach Schiller) (szk.).

IV.

ZBIORY NAUKOWE.

1. Biblioteka dla nauczycieli ma dzieł 3493, w tomach 6993
programów szkolnych różnych zakładów	4210
2. Biblioteka dla młodzieży ma:	
a) dzieł polskich 805, w tomach	1199
i dubletów 108, w tomach	164

b) dzieł niemieckich 629, w tomach	844
c) ruskich 26, w tomach	30
3. Biblioteka dla ubogich uczniów ma książek szkolnych	1500
atlasów geograficznych i zoologicznych	21
4. Do nauki filologii klasycznej jest:	
a) obrazów ściennych	28
b) model z terrakoty	1
5. Do nauki geografii:	
a) globusów	2
b) teluryum	1
c) atlasów	11
d) map ściennych	189
e) obrazów	64
f) atlas map wypukłych	1
g) map wypukłych	5
h) fotografii kolorowych	48
6. Do nauki historii jest obrazów	194
7. Do nauki religii jest obrazów	12
8. Do nauki matematyki:	
a) zbiór modeli miar metrycznych	1
b) map miar metrycznych	3
c) figur geometrycznych	75
9. Gabinet fizyczny ma przyrządów fizycznych	558
chemikaliów	266
map i obrazów ściennych	19
10. Gabinet przyrodniczy ma:	
okazów zwierząt kręgowych, gatunków	341
jaj ptaków	66
owadów (pudeł, słoic i szkatulek)	21
zwierząt innych gatunków	393
herbaryów, fascykułów	13
prób drzew	49
minerałów	808
skał	100
skamienielin	200
szkieletów całych	10
" czaszek	8
preparatów anatom. zwierzęcych	6
modeli do anatomii człowieka	12
" " " zwierząt	17
" " " botanicznych	79
" " " kryształów drewnianych	160

modeli szklanych	10
„ tekturowych	50
atlasów i tablic	246
preparatów spirytusowych i botanicznych słojuw}	82
preparatów mikroskopowych	135
fotogramów do scyoptikonu	50
mikroskopów (4) i Camera lucida	5
instrumentów	17
11. Rysunkowych wzorów	656
zeszytów	36
modeli z drutu i drzewa	18
przyrządów perspektywicznych	8
modeli z gipsu	34
12. Gimnazjum prenumeruje 30 czasopism naukowych i pedagogicznych: 1. Gazeta Lwowska z Przewodnikiem naukowym i literackim; 2. Szkoła; 3. Przegląd pedagogiczny; 4. Biblioteka Warszawska; 5. Przewodnik bibliograficzny; 6. Przegląd polski; 7. Kosmos; 8. Przewodnik gimnastyczny; 9. Wszechświat; 10. Muzeum; 11. Ateneum; 12. Kwartalnik historyczny; 13. Verordnungsblatt für den Dienstbereich des Ministeriums für Cultus und Unterricht; 14. Zeitschrift für die oesterreichischen Gymnasien; 15. Literarisches Centrallblatt; 16. La Nature; 17. Mittheilungen der geographischen Gesellschaft in Wien; 18. Zeitschrift für das Gymnasialwesen; 19. Wochenschrift für klassische Philologie; 20. Gymnasium; 21. Lehrproben und Lehrgänge für die Praxis der Gymnasien und Real-schulen; 22. Zeitschrift für Schulgeographie; 23. Przegląd powszechny; 24. Przewodnik higieniczny; 25. Katechetische Blätter; 26. Zeitschrift für phys. & chem. Unterricht; 27. Przegląd literacki; 28. Spiew kościelny; 29. Rodzina i szkoła; 30. Eos.	

Nabytki zbiorów naukowych w roku 1895.

I. Do biblioteki nauczycielskiej zakupiono 81 nowych dzieł w 145 tomach, uzupełniono 50 dawniejszych dzieł 68 tomami; otrzymano w darze 15 nowych dzieł w 33 tomach i 11 dzieł w 15 tomach, jako uzupełnienie dzieł dawniejszych.

1. Dzieła zakupione:

Encyklopedia powsz. c. d.; — Sienkiewicz: Rodzina Połanieckich; — Oestr. ungar. Monarchie in Wort u. Bild; — Lehmann: Beiträge zur Methodik der Erdkunde; — Ovids Matamorph. von Harder; — Ströse: Leitfaden der Zoologie; — Ströse: Leitfaden der Botanik; — Dzieje powsz. illustr. III, 1, 2; — Sereżyński: Rys dziejów wychowania; — Ovids Metamorph. v. Fickelscherer; — Xenophons Anab. v. Sorof; — Wład. Mickiewicz: Żywot Adama

Mickiewicz, IV.; — Estreicher: Bibliografia polska XIV.; — Kalinka: Dzieła t. VII., VIII.; — Erzherzog Franz Ferdinand: Tagebuch meiner Reise um die Erde; — Bełza: Na Lagunach; — Zathy: Antologia grecka; — Erhard: Die Entstehung der Homerischen Gedichte; — Słownik geogr. Królestwa Polskiego t. XIII.; — Homers Odyss. v. Bach; — Auswahl aus Xenophons Memorab. v. Klimek; — Bienkowski: Gramatyka łac. i grecka oraz metoda ich wykładu; — Tarasa SzewceŃki Kobzar; — Baumeister: Denkmäler des klass. Alterthums; — Heinrich Strack: Baudenkmäler des alten Rom; — Weisungen zur Führung des Schulamtes, II. Aufl.; — Okęcki: Publ. Tacyta Agrykola i Roczniki; — Gomperz: Griech. Denker c. d.; — Baranowski & Dziedzicki: Geografia wyd. 7.; — Rawer: Dzieje ojczyste; — Semkowicz: Opowiadania cz. III.; — Piramowicza Powinności nauczyciela, wyd. 9.; — Jougan: Liturgika; — Jougan: Historia kościoła katol.; — Goedecke: Geschichte der deutschen Dichtung, c. d.; — Egelhaaf: Zarys dziejów powsz. przeł. Krzemiński cz. I.; — Rehman: Ziemie dawnej Rolski, cz. I.; — Pauly: Real-Encyklop. c. d.; — Kawecki & Tomaszewski: Fizyka dla klas niż.; — Tarnowski: Nasze dzieje w ostat. 100 latach; — Langraf: Deutsche Sprachlehre I. II.; — Nusbaum: Podręcznik Zoologii; — Wilmanns: Deutsche Gram.; — Müller & Pouillet: Lehrbuch der Physik c. d.; — Tarnowski: O dramatach Schillera; — Fehling: Handwörterbuch der Chemie, c. d.; — Rzepiński: Komentarz do pieśni Horacego; Livius: Ab urbe cond. lib. I. wyd. Kubliński; — Nowicki & Limbach: Zoologia wyd. 7.; — Małecki: Z dziejów i literatury; — Czernecki: Pieśń o dzwonie; — Adalberg: Księga przysłów polskich; Chmielowski: Nasi powieściopisarze, serya II.; — Chmielowski: Współcześni poeci polscy; — Chmielowski & Grabowski: Obraz literatury powszechnej; — Lanckoroński: Podróż naokoło ziemi; — Pisma Jordana; — Dzieła Korzeniowskiego; — Dzieła dramat. Szekspira; — Tarnowski: Studya polityczne; — Hickmann: Geogr. statist. Taschenatlas von Oest. Ungarn; — Badowski: Geometrya elementarna; — Zdziechowski: Byron i jego wiek; — Zdziechowski: Mesyanis'ci i Słowianofile; — Gänge: Polarisation des Lichtes; — Hallier: Flora von Deutschland; — Tarnowski: Studya do historyi literatury polsk. wieku XIX.; — Mignet: Histoire de la revolution franc.; — Knie: Die russisch schismat. Kirche; — Aly: Geschichte der röm. Literatur; — Bender: Rom und röm. Leben; — Ciceros Reden von Schmalz; — Cor. Nepos von Doetsch; — Herodot von Kallenberg; — Sallustius von Opitz; — Sallustius von Schlee; — Sophocles Oedip. tyr. von Muff; — Vergils Aeneis von Becker; — Xenophons Memorab. von Vollbrecht; — Xenophons Anabasis von Windel; — Zoeller: Römische Staats und Rechtsalterthümer; — Rethwisch: Jahresberichte, VIII. i IX.; — Polybius Historiae von Büttner & Wobst, vol. III; — Huber: Geschichte Oesterreichs t. V.; — Bauduin de Courtenay & Karłowicz: Prace filologiczne t. V.; —

Neubauer & Divis: Jahrbuch des höheren Unterrichtswesens, IX.; — Creuzenach: Geschichte des neueren Dramas; — Kübler: Caesaris Comment. de bello Gall.; — Lindner & Sereżyński: Zasady logiki; — Sienkiewicz: Rodzina Połonieckich; — Bittmann: Eine Studie über Goethes Iphigenie auf Tauris.

2. Dzieła otrzymane w darze:

Dary Akad. Umiej. w Krakowie: Rozprawy Akad. Um. wydz. mat. przyrodn. ser. II. t. 7.; — Zbiór wiadomości do Antropol. kraj. t. XVIII; — Biblioteka pisarzy polskich tomik 80; — Rozprawy Akad. Um. wydz. filolog. ser. II. t. 8. i 9.; — Rocznik zarządu Akad. Um. 1895; — Rozprawy Akad. Um. wydz. hist. filozof. ser. II. t. 7.; — Sprawozdanie komisji fizyogr. t. 30.; — Sprawozdanie z posiedzeń Akad. Um. 1895; — Sprawozdanie komisji do badania historii sztuki w Polsce V., 4.; — Balzer: Genealogia Piastów.

Dary c. k. Rady szk. kraj.: Belehrung über die Vermeidung von Unglücksfällen durch Elektrizität; — Prager Studien zeszyt 5.; — Monatshefte für Math. & Physik VI Jahrg.

Dary Wydziału krajowego: Dziennik ustaw i rozporządzeń krajowych; — Sprawozdanie z czynności komisji kraj. dla spraw przemysłu.

Dary autorów lub nakładców: Lindner & Kulczyński. Wykład psychologii; — Finkel: Bibliografia Historii polskiej, II. 1; — Danysz: Reforma nauki języków nowożytnych.

II. Do biblioteki dla młodzieży przybyło:

1. Do działu dzieł polskich:

a) przez zakupno: Dr. Hugo Zathay: Antologia grecka. — Katalog rozumowany książek dla dzieci i młodzieży. — J. Czernecki: Pieśń o dzwonie Schillera wraz z przekładem (5 egz.). K. Stephenson: Skarby na wyspie. — Autor bitwy pod „Raszynem“: Chrobry. — Mayne-Reid: Puszcza Wodna w lesie. — Mayne-Reid: Ziemia ognista. — Stowe Henryk Beder: Chata wuja Tomasza. — J. Słowacki: Pisma pośmiertne. — Henryk Sienkiewicz: Ogniem i mieczem (2 egz.). — Henryk Sienkiewicz: Potop (2 egz.). — Henryk Sienkiewicz: Pan Wołodyjowski (2 egz.). — J. I. Kraszewski: Stara Baśń. — Autor bitwy pod „Raszynem“: Lelum-Polelum. — Aleksander hr. Fredro: Dzieła. — Misyje katolickie rok 1895. — Kamil Flammarion: Niebo. — Włodzimierz Spasowicz: Dzieje literatury polskiej. — Samuel Smiles: Pomoc własna. — Stanisław Tarnowski: Nasze dzieje w ostatnich stu latach. — Hugo Zathay: Młodość Bohdana Zaleskiego. — Leopold Faust: Hajdamak czyli Noc św. Jędrzeja.

2. Do działu dzieł ruskich:

a) przez zakupno: Marta Borecka: Opowid. istor. — Dr. J. Celewicz: Żytie Kyryła i Metodja. — J. Onyszkiewicz: Ruska biblioteka III. — Ogonowski Omelian: Istoria ruskoj literat — Hroszi a pracia: Diad'ka Adama. — Rodziewiczówna M.: Dewajtis. — Maurycy Jokay: Nowyj didycz. — Z czużych zilnykiw. Walter-Skot: Ryszard-Lwine serce. — Hanna Kiri: Zamok Deli. — Iwan Franko: Zachar Berkut. — Iwan Franko: Boa constrictor. — Pawło Połubotok tragedia: Ohyn Barwińskiej. — Omelian Ogonowskij: Halszka Ostrożska. — Koniskij: Dytynnyj wik Szewczenka. — Wołodymir Kmicikiewicz: Wilhelm Tell. — K. Ustyanowicz Jaropłk I. Światosławicz. — Opowidania Nykołaja Hohola. — Iwan Franko: Łys Mykita z nimeckoho peret. — Omel. Ogonowskij: Markian Szaszkiewicz jeho żytie i znaczenie. — B. Czajczenko: Iwan Kotłarskij, ukraińskij piśmennyk. — Omel. Ogonowskij: Żytie Tarasa Szewczenka. — Marko Wowczok: Narodni opowidania. — Ołeksander Barwińskij: Ilustrowana istorya Rusy. — Dzwynok z r. 1890.

3. Do działu dzieł niemieckich:

a) przez zakupno: Gustav Freytag: Ingo und Ingraban. — Roman v. Georg. Ebers: Die Frau Bürgermeisterin. — Gustav Freytag: Die Brüder vom deutschen Hause. — Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild.

b) przez darowiznę: Wolfgang v. Goethe: Aus meinem Leben. Dichtung und Wahrheit (Auswahl). — Wolfgang v. Goethe: Iphigenie auf Tauris. — Lessing: Hamburgische Dramaturgie. — Lessing: Emilia Galotti. — Schiller: Die Räuber.

III. Do zbiorów geograficzno-historycznych zakupiono w roku szkolnym 1896:

B. Gustawicz, Europa w 2. połowie XVI. w. (2 egz.). — S. Majerski, Galicya i Lodomerya z W. Księstwem Krakowskiem (3 egz.). — Fotografia budynku i ogrodu gimnazjum Franciszka Józefa. — Dr. W. Much, Vor- und frühgeschichtliche Denkmäler aus Oesterreich-Ungarn. — W. Heck, Mapa historyczna Polski. — K. F. Baur — Jonota, Austryacko-Węgierska Monarchia. — S. Majerski, Mapa powiatu lwowskiego. — T. Hoppe, Bilder zur Mythologie und Geschichte der Griechen und Römer. — F. Hauer, Geologische Karte von Oesterreich-Ungarn, Bosnien und Montenegro. — J. Babirecki, Mapa Rzeczypospolitej Polskiej. — 28 fotografii typów ludu Galicyjskiego.

IV. Do gabinetu fizykalnego zakupiono:

Nutoskop, podług Zengera. — Kółko Segnera. — Aparat inhalacyjny. — Trzy suche elementa Dr. Gassnera. — Element suchy

Adlera (Regenerativ). Pfaundler, Aparat do oznaczenia minimum odchylenia. — Suchy element (Regenerirbar.). — Machina influencyjna samodiałająca, kryta. — Rozpylacz.

V. Do gabinetu historyi naturalnej przybyło :

a) przez kupno: Szafka oszklona. — Wyjec rudy. — Foka. — Metamorfozę jedwabnika. — Szczypezyki turmalinowe. — Fiszbini. — Ząb potwala. — Róg nosorożca. — Kawałek skóry słońa. — Pletwa rekina. — Czaszka delfina. — Żółwiniec (skorupa). — Stalaktyt z Tłumacza. — Dmuchawka. — Siatka druciana z asbestem.

VI. Do zbiorów rysunkowych :

Wypełnienie renesansowe (4 modele). — Oko, ucho, usta, nos (5 modeli). — Biust młodej kobiety.

VII. Do zbioru książek szkolnych dla biednych uczniów darowali uczniowie :

German Juliusz 11 książek. — Aleksander Rutkowski 4 książki. — Alfred hr. Tyszkiewicz 10 książek. — Franciszek Bhdanowicz 5 książek. — Alfred Plohn 5 książek. — Artur Kriser 3 książki. — Jan Stromenger 2 książki.

Fundusze na zakupno zbiorów naukowych.

1. Zostało z r. szk. 1895	109 zł. 13 ct.
2. Dotacya miasta Lwowa za r. szk. 1895	500 " — "
3. Taksy wstępne	331 " 80 "
4. Datki uczniów na zbiory naukowe	649 " — "
5. Taksy za duplikaty świadectw szkolnych	37 " — "
razem	<u>1626 zł. 93 ct.</u>

V.

EGZAMIN DOJRZAŁOŚCI

przy końcu roku szkolnego 1896.

Piśmienny egzamin dojrzałości odbył się od 11. do 16. maja 1896 w 4 osobnych oddziałach. Zagadnienia były następujące :

Z języka łacińskiego :

1. Przetłómaczyć na język łaciński :

a) Bohomolec, Życie Jana Zamojskiego, ustęp ułożony od słów: Kiedy kiól miał do Pskowa ciągnąć... do słów: Tarnowski niegdyś zażywał.

b) Krasicki, tom VI., str. 166. od słów: Dowiedziawszy się o klęsce nad Tycynem... do słów: i dotkliwą zadał klęskę.

2. Przetłómaczyć na język polski:

a) Tacit. Annal. VI., 50–51. w skróceniu od słów: „Iam Tiberium corpus... do słów: ingenio utebatur“.

b) Liv. Ab urbe cond. II., 6. od słów: His, sicut acta erant... do słów: Romanum pepulit.

Z języka greckiego:

3. Przetłómaczyć na język polski:

a) Plat. Phaed. cap. 67. od słów: Τούτων δὲ οὕτω πεφυκότων... do słów: ἐπὶ γῆς οὐκ ἔχόμενοι.

b) Xenoph. Hellen. II., 2, 11 sq. od słów: Ἐπὶ τοὺς Ἀθηναίους... do słów: ἀλλ' ἐξαιρέτων.

4. Z języka polskiego:

a) Obraz społeczeństwa polskiego za Stanisława Augusta.

b) Znaczenie Rzymu jako stolicy świata starożytnego.

5. Z języka ruskiego: nikt nie zdawał.

6. Z języka niemieckiego:

a) Bedeutung des nordischen Krieges für die politische Gestaltung Europas.

b) Die welthistorische Bedeutung Frankreichs im Zeitalter Ludwig XIV.

7. Z matematyki:

A) a) $\sqrt{3(x-1)(3x-1)} - \sqrt{4x^2 - 4x + 3} = x - 1$.

b) Ojciec chrzestny, aby zapewnić pochrześnikowi przez lat 50 rentę w kwocie 1500 koron co roku, złożył do banku, kapitalizującego całorocznie po $4\frac{1}{4}\%$, odpowiednią sumę. — Z ważnych powodów zmienił atoli tę rentę na inną, tylko 30 lat trwającą, nie uszczuplając złożonej kwoty. — O ile więcej co roku będzie pobierał obdarowany?

c) Dwie równoległe cięciwy leżą po przeciwnych stronach środka koła o promieniu $R = 13.7\text{ cm}$ w odległościach $d = 8.8\text{ cm}$ i $d' = 10.5\text{ cm}$. — Obliczyć powierzchnię ograniczoną temi cięciwami, jako też łukami, które je łączą.

B) a) $\sqrt{\frac{2x+3}{3x-1}} - 3\sqrt{\frac{3x-1}{2x+3}} = 2$.

b) Do kasy oszczędności, kapitalizującej co pół roku po 4% składał rzemieślnik przez lat 10 po 10 zł. co miesiąc, począwszy od 1. stycznia 1867. — Od r. 1877 składał po 25 zł. miesięcznie. W roku 1897 chce znacznie rozszerzyć warsztat, a potrzebuje do tego 8500 zł. — Ile mu zostanie z kapitału zaoszczędzonego?

c) Jedenastokąt foremny o boku $a=6\text{ cm}$ wiruje około osi, na której leży którykolwiek z wierzchołków i środek tego wielokąta. — O ile są mniejsze powierzchnia i objętość tak powstałej bryły obrotowej od powierzchni i objętości kuli opisanej?

Wynik egzaminu dojrzałości:

Do ustnego egzaminu zgłosiło się	a) uczniów publicznych	75
	b) „ prywatnych	—
	c) eksternistów	1
Przyznano chlubne świadectwo dojrzałości		10
Uznano za dojrzałych:	a) uczniów publicznych	34
	b) „ prywatnych	—
	c) eksternistów	1
Pozwolono przystąpić po feryach do powtórnego egzaminu z jednego przedmiotu:	a) publicznym	23
	b) prywatnym	—
	c) eksternistów	—
Reprobowano na jeden rok:	a) publicznych	7
	b) prywatnych	—
	c) eksternistów	—
Reprobowano bez terminu:	a) publicznych	1
	b) prywatnych	—
	c) eksternistów	—
Z abiturjentów, uznanych za dojrzałych zamierza udać się:		
na wydział teologiczny		3
„ „ medyczny		9
„ „ prawniczy		16
„ „ filozoficzny		8
do akademii rolniczej		4
„ „ handlowej		—
na politechnikę		2
do innych zawodów		2
		<hr/> 45

VI.

WAŻNIEJSZE ROZPORZĄDZENIA WŁADZ SZKOLNYCH.

1. Reskr. z d. 28. sierpnia 1895. l. 10042. ogłosiła Wys. c. k. Rada szk. kr. reskrypt JE. P. Ministra Wyzn. i Ośw. z d. 11. lutego 1895. l. 26561. względem niedzielnego odpoczynku uczniów.

2. Reskr. z d. 6. września 1895. l. 424. ogłosiło Wys. Prezydium c. k. Rady szk. kr. reskrypt JE. P. Ministra Wyzn. i Ośw.,

zawierający normy co do przestrzegania tajemnicy urzędowej i wykonywania praw obywatelskich przez nauczycieli i profesorów.

3. Reskr. z d. 30. sierpnia 1895. l. 19608. ogłosiła Wys. c. k. Rada szk. kr. plan naukowy dla religii wyznania mojżeszowego, mający zobowiązywać od roku szkolnego 1895/6.

4. Reskr. z d. 6. grudnia 1895. l. 533. ogłosiło Wys. Prezydium c. k. Rady szk. kr. reskrypt JE. P. Ministra Wyzn. i Ośw., zakazujący c. k. profesorom noszenia munduru poza granicami państwa.

5. Reskr. z d. 18. lutego 1896. l. 3858. ogłosiła Wys. c. k. Rada szk. kr. reskrypt JE. P. Ministra Wyzn. i Ośw. względem stypendyów dla nauczycieli celem przedsięwzięcia podróży naukowych do Włoch i do Grecyi.

6. Reskr. z d. 7. lutego 1896. l. 2592. ogłosiła Wys. c. k. Rada szk. kr. terminy i sposób wnoszenia podań o urlop i zmniejszenie liczby godzin.

7. Reskr. z d. 15. lutego 1896. l. 3839. przyznał JE. P. Minister Wyzn. i Ośw. tutejszemu dyrektorowi pomocnika do załatwiania czynności kancelaryjnych i administracyjnych.

8. Reskr. z d. 2. kwietnia 1896. l. 7652. ogłosiła Wys. c. k. Rada szk. kr. okólnik o stypendyach, przeznaczonych dla nauczycieli geografii i nauk przyrodniczych celem podjęcia podróży naukowych podczas wakacyj.

9. Reskr. z d. 25. kwietnia 1896. l. 8502. zakazała Wys. c. k. Rada szk. kr. urządzać wycieczki całego zakładu, ale zachęciła do urządzania wycieczek klasami pod odpowiednim nadzorem.

10. Reskr. z d. 26. kwietnia 1896. l. 6246. Wys. c. k. Rada szk. kr. rozporządzenie Wys. c. k. Ministerstwa Wyzn. i Ośw. względem egzaminu dojrzałości kobiet.

11. Reskr. z d. 4. maja 1896. l. 8724. upoważniła Wys. c. k. Rada szk. kr. dyrektorów do uwalniania uczniów biednych a pilnych i obyczajnych z klasy. I. i VIII. od noszenia munduru w roku szkolnym 1896/7.

12. Reskr. z d. 1. czerwca 1896. l. 11871. wydała Wys. c. k. Rada szk. kr. okólnik w sprawie drukowanych preparacyj i komentarzy dzieł łacińskich i greckich, w gimnazyum czytanych.

Sprawa fizycznego wychowania młodzieży.

W zimie uczęszczało około 60 uczniów tutejszego zakładu na staw Towarzystwa łyżwiarskiego po niższej cenie.

W miesiącach letnich przepędzała młodzież przestanki między lekcjami w ogrodzie gimnazyalnym, oddając się różnym zabawom i ćwiczeniom gimnastycznym pod dozorem profesorów.

Od 6. maja uczęszczała młodzież w środy i piątki na boisko korpusów wakacyjnych za parkiem Kilińskiego, gdzie od godz. 5¹/₂ do 7. pod kierunkiem prof. Dr. Limbacha i pod dozorem profesorów ks. J. Lehmana i J. Wiśmierskiego urządzała różne gry i zabawy.

Służyły im do tego różne przyrządy, jakoto: krokiet, strzelbki, piłki, balony, liny, szpady, szczudła, rakiety i t. d.

Oprócz tego odbyły klasy pojedyncze dalsze wycieczki za miasto pod dozorem profesorów, a jedna klasa zwiedziła Żółkiew i pałاتی po królu Sobieskim.

VII.

POMOC DLA UBOGICH UCZNIÓW.

1. Zostało z r. 1895.	187 zł. 31 ¹ / ₂ ct.
2. Zebrano przy wpisach na rok szk. 1896	275 " 50 "
3. Zebrano przy wpisach w ciągu r. sz. 1896	29 " 50 "

W tem mieszczą się znaczniejsze datki od uczniów:

Wład. i Jana Bobrzyńskich	11 zł. 90 ct.
Włodz. i Pawła Dzieduszyckich	15 " — "
Włodzimierza Kapki	6 " 90 "
Leopolda Bubera	6 " 90 "
Henryka Sochańskiego	5 " — "
Teofila i Romana Jarymowiczów	10 " — "
Stanisława Żaby	4 " — "
Adolfa i Juliusza Germanów	5 " — "
Władysława Tarnowskiego	4 " — "
Eustachego Rylskiego	5 " — "
Platera - Zyberk Józefa	7 " — "
4. Odsetki od listów zastawnych „Funduszu na wsparcie uczniów“	52 " — "
5. Datki Profesorów i uczniów obrz. rzym. i orm. katol., wrzucane do puszek po egzortach, wyniosły w czasie od 1. lipca 1895 do 1. lipca 1896	78 " 46 "
6. Datki Profesorów i uczniów obrz. grec. kat. w tym samym czasie	11 " 77 "
7. Datki uczniów wyznania mojżeszowego w tym samym czasie	— " 78 "
Prócz tego złożyli na ręce Dyrektora:	
Kazimierz Jaworowski 1 zł., WKs. Korzeniowski 5 zł., WP. Ferdynand Gross 4 zł., WP. Stanisław Köhler 5 zł., WKs. Aleksander Kniehynicki 2 zł., WP. Edward Szyrma 2 zł. Uczniowie klasy VIII. a. 2 zł.	21 " — "
Abituryenci z roku szk. 1876. podczas zjazdu koleżeńkiego	121 " — "

Razem 777 zł. 32¹/₂ ct.

Z powyższej kwoty wydano :

1. na zakupno i oprawę książek szkolnych	188 zł. 39 ct.
2. na ubranie i utrzymanie ubogich uczniów	240 „ — „
3. na uzupełnienie opłaty szkolnej	57 „ — „
Razem	485 zł. 39 ct.

Zestawienie:

Dochody wyniosły	777 zł. 32 ¹ / ₂ ct.
Wydatki wyniosły	485 „ 39 „
Zostaje na rok szkolny 1896/7	291 zł. 93 ¹ / ₂ zł.

Wszystkim Szanownym Dawcom składa Dyrekcyja niniejszem w imieniu ubogiej młodzieży uprzejme podziękowanie.

VIII.

KRONIKA ZAKŁADU.

Rok szkolny 1895/6 rozpoczął się dnia 3 września 1895. uroczystem nabożeństwem, odprawionem w auli gimnazyjalnej.

Wpisy uczniów do zakładu odbywały się dnia 13. lipca do klasy I. i w czterech ostatnich dniach sierpnia do klas wszystkich.

Egzamin wstępny do klasy I. odbył się dnia 14. lipca, oraz 1. września 1895. Do tego egzaminu przypuszczono w ogóle 53 uczniów; przyjęto z nich 45, reprobowano 8.

W ciągu całego roku szkolnego zapisało się do zakładu w ogóle 649 uczniów, na początku zaś roku szkolnego 612 uczniów publicznych i prywatnych Uczniów tych umieszczono w 13 klasach w ten sposób, że prócz klas I. VI. i VII. wszystkie inne miały po 2 równorzędne oddziały.

Dzień 4. października jako dzień imienin Najjaśn. Pana i dzień 19. listopada jako dzień imienin Najjaśn. Pani, obchodził zakład uroczystem nabożeństwem.

Od 19. października do 4. listopada 1895 odbył c. k. Inspektor gimnazyjów, Wny Emanuel Dworski, lustrację tutejszego zakładu, wskutek której wyraziła Wysoka c. k. Rada szk. kr. Dyrektorowi zakładu i gronu nauczycielskiemu uznanie za dobry w ogólności stan zakładu tak pod względem karności, jak i pod względem nauki.

Dnia 3 grudnia 1895 urządziło grono nauczycielskie przy pomocy i z szczerym współudziałem uczniów klas najwyższych poranek muzykalno-deklamacyjny ku uczczeniu pamięci A. Mickiewicza. Uroczystość zaszczytlili swoją obecnością c. k. Radca szkolny Wny Dr. Ludomir German i Rektor Małego Seminarjum, Wny Ks. Dr. Ludwik Kloss, a zakończył ją stosowną przemową prof. B. Szomek.

Od 16. do 20. marca 1896. odbywały się w auli gimnazjalnej rekolekcyje wielkopostne, podczas których przystąpiła młodzież do św. Sakramentów Pokuty i Ołtarza. Za pozwoleniem Wys. c. k. Rady szk. kraj. wygłosił podczas tych rekolekcyj Wny Ks. Stanisław Załęski, z zakonu OO. Jezuitów, 14 półgodzinnych nauk.

Dnia 4. marca 1896. obchodził zakład uroczyste dzień św. Kazimierza, patrona swojego. JW. Ks. Kanonik Dr. Ludwik Kloss odprawił w auli gimnazjalnej uroczyste nabożeństwo, a katecheta ks. Dr. Alojzy Jougan wygłosił odpowiednie do uroczystości kazanie.

Dnia 4. maja, 22 maja i d. 27. czerwca 1896 wzięła młodzież wraz z gronem nauczycielskiem udział w nabożeństwach żałobnych, odprawionych w auli gimnazjalnej, za spokój duszy ś. p. Cesarzowej Maryi Anny, ś. p. Arcyks. Karola Ludwika, i ś. p. Cesarza Ferdynanda.

Piśmienny egzamin dojrzałości odbył się od 11. do 16. maja, ustny od 8. do 22. czerwca pod przewodnictwem delegata Wys. c. k. Rady szkolnej krajowej, Wnego Dra Br. Kruczkiewicza, c. k. profesora uniwersytetu lwowskiego. Dnia 23. czerwca rozdano abiturjentom świadectwa w auli gimnazjalnej w sposób uroczysty w obec P. Delegata, Komisji egzaminacyjnej i uczniów klas najwyższych. Gospodarz klasy VIII. a., prof. Dr. A. Danysz, pożegnał abiturjentów w dłuższej serdecznej przemowie w imieniu profesorów, a Dyrektor w imieniu zakładu, zalecając im pielęgnowanie szlachejnych zasad, wszczepianych im podczas ośmioletniej nauki; poczem wniósł wraz z obecnymi okrzyk na cześć Najj. Pana, jako wspańiałomyślnego Opiekuna nauk.

Abiturjent Jan Kuntsmann podziękował w imieniu Kolegów P. Delegatowi za łaskawość w ocenianiu odpowiedzi abiturjentów, a Dyrektorowi i Profesorom za trudy, podczas ośmioletniej ich nauki podejmowane.

Podczas roku szkolnego przystąpiła młodzież trzy razy do św. Sakramentów Pokuty i Ołtarza.

Rok szkolny zakończył się d. 15. lipca uroczystem nabożeństwem i rozdaniem świadectw szkolnych.

Przez śmierć poniósł zakład w tym roku bolesną stratę; umarł bowiem 28. listopada 1895. po dwudniowej zaledwie słabości wielce zasłużony prof. Antoni Filipowski, szanowany i kochany przez kolegów i uczniów. Rzetelnym mimo wyrazem tych uczuć był pogrzeb ś. p. Antoniego, w którym mimo silnego mrozu wzięła udział cała młodzież szkolna, wszyscy Profesorowie i wiele Publiczności.

Umarli też w tym roku szkolnym uczniowie: Adam Machnowski z klasy I., Febus Weiss i Teofil Pawlak z klasy VII., Nikodem Malina z klasy III. i Jakób Peczenik z klasy IV.

Uczniowie całego zakładu i Profesorowie oddali im ostatnią przysługę, biorąc udział w pogrzebie i w żałobnych nabożeństwach, za spokój ich dusz odprawionych.

IX.

WYKAZ KSIĄŻEK,

których w r. s. 1896/7 używać się będzie.

Religia. W klasie I. Katechizm większy ks. Deharba w opracowaniu polskiem ks. M. Morawskiego; w klasie II. Historia biblijna ks. Dąbrowskiego, część pierwsza; w klasie III. Historia biblijna ks. Dąbrowskiego, część druga; w klasie IV. Liturgika ks. Dra Jougana; w klasie V. Dogmatyka ogólna przez ks. Jachimowskiego; w klasie VI. Dogmatyka szczegółowa przez ks. Jachimowskiego; w klasie VII. Etyka Martina, przekład ks. Soleckiego; w klasie VIII. Historia kościelna przez ks. Jougana.

W klasie I. i II. dla uczniów wyznania mojżesz. Nauka religii na podstawie historii Dra Sondheimera i Planera, część pierwsza, zeszyt I. i II. — W klasie V. i VI. Nauka o wierze i powinnościach Dra Herxheimera i Planera. W klasie VII. i VIII. Nauka religii na podstawie historii Dra Sondheimera i Planera, część druga.

Język łaciński. A. W klasie I. i II. Zwięzła gramatyka języka łacińskiego Samolewicza. Od III. począwszy, Gramatyka Samolewicza opr. przez Sołtysika, wyd. 6.

B. Ćwiczenia w klasie I. i II. Steinera i Scheindlera; w kl. III. Próchnickiego wyd. 3.; w kl. IV. Próchnickiego.

C. Autorowie; w kl. III. Cornelius Nepos wyd. Kłaka; w kl. IV. Caesar, Commentarii de bello Gallico, wyd. Terlikowskiego i Ovidius wyd. Skupniewicza; w kl. V. Livius, wyd. Zingerlego i Majchrowicza i Ovidius, wyd. Skupniewicza; w kl. VI. Sallustius Catilina, wyd. Linkera-Sołtysika; Cicero in Catil. orat. I. wyd. Linker-Sołtysika i Vergilius, wyd. Fichlera i Rzepińskiego; w kl. VII. Cic. De imp. Cn. Pompei, wyd. Kornitzera-Sołtysika i Pro Ligario, wyd. Bednarskiego; Cic. De offic. wyd. Müller; Vergilius wyd. Eichlera i Rzepińskiego; w kl. VIII. Horatius, wyd. Dolnickiego i Librewskiego; Tacitus Annales, wyd. Müllera. Słownik łacińsko-polski Węclewskiego lub Koncewicza, Słownik polsko-łaciński Bielikowicza.

Język grecki. A. Gramatyka w III.—VII. klasie oprac. przez E. Fiderera, w kl. VIII. Curtiusa w opracowaniu polskiem Hartla-Ćwiklińskiego.

B. Ćwiczenia: w kl. III.—IV. Winkowskiego i Taborskiego; w kl. IV.—VI. wyd. Schenkla, oprac. p. Paryłaka.

C. Autorowie: w kl. V. Xenofont, wyd. Fiderera: Homera Iliada, wyd. Scheindlera i Sołtysika, część I.; w kl. VI. Xenofont, wyd. Fiderera; Herodot, wyd. Hintnera; Homera Iliada, wyd. Scheindlera i Sołtysika; w kl. VII. Demostenesa Filip. I.—III. wyd. Wotke-Schmidt; Homera Odysseja, wyd. Pauly-Wotke; w kl. VIII. Sofoklesa Król Edyp., wyd. Schubert-Majchrowicz, Platona

Apologia i Kriton, wyd. Christ-Lewicki; Homera Odysseja jak w kl. VII. Słownik Węclewskiego.

Język polski. **A.** Gramatyka Małeckiego, wydanie 8.

B. Wypisy, w kl. I. Próchnickiego i Wójcika, wyd. 2., w kl. II. wyd. 1.; w kl. III. i IV. Czubek i Zawiliński; w kl. V. Próchnickiego, Wzory poezji i prozy; w kl. VI. i VII. Wypisy St. hr. Tarnowskiego i Wójcika część I.; prócz tego w kl. VII. Tarnowskiego i Próchnickiego część II.; w kl. VIII. jak w VII.

Język niemiecki. Dla kl. I. i II. German i Petelenz, Ćwiczenia.

Dla dalszych klas: **A.** Gramatyka, w kl. III.—IV, K. Petelena.

B. Wypisy w kl. III. i IV. Germana i Petelena; w kl. V., VI., VII. i VIII. Petelena i Wernera.

Geografia. W kl. I. Benoniego i Tatomira, wyd. 5. lub 6; w kl. II. i III. Baranowskiego i Dziedzickiego, wyd. 4—7.; w kl. IV. Majerski-Benoni, Geografia austro-węg. monarchii, wyd. 2; w kl. VIII. Historia i statystyka monarchii austriacko-węgierskiej Hannaka-Leniaka; Atlas Kieperta lub Kozenna.

Historia. W kl. II—IV. Opowiadania z dziejów powszechnych w opracowaniu Semkowicza; w klasie V. i VI. W. Zakrzewskiego Historia powszechna, część I. i II.; w kl. VII. Gindelego dzieje powszechne w opracowaniu M. Markiewicza, tom III.; w kl. VIII. Hannak-Leniak.

Do historii kraju rodzinnego. W kl. III. i IV. Dzieje ojczyste Rawera; w kl. VII. i VIII. Lewickiego, Zarys dziejów Polski i krajów ruskich, wyd. 2.

Matematyka. W kl. I. i II. Arytmetyka przez Soleskiego i Fąfara; w kl. III.—IV. Początki Arytmetyki Zajączkowskiego; w gimnazjum wyższem Mocnika Algebra w opracowaniu Dziwińskiego lub Budyńskiego. — Geometria. W kl. I., II., III. i IV. Geometria Mocnika w opracowaniu Maryniaka; w klasie V.—VIII. Mocnika w opracowaniu Staneckiego — Logarytmy Adama lub Wierzbickiego.

Historia naturalna. W kl. I. i w pierwszym półroczu kl. II. Zoologia Nowickiego i Limbacha, wyd. 7. W drugim półroczu kl. I. i II. Botanika Rostafińskiego; w kl. III. Mineralogia Łomnickiego; w kl. V. Mineralogia Łomnickiego, wyd. 3.; Botanika Rostafińskiego; w klasie VI. Zoologia Petelena dla wyższego gimnazjum.

Fizyka. W klasie III. i IV. Fizyka mniejsza Soleskiego; w kl. VII. i VIII. Fizyka Soleskiego, wyd. 2., Zarys chemii, op. Soleski.

Propedeutyka filozofii. W kl. VII. Zarys logiki Kozłowskiego; w kl. VIII. Psychologia Lindnera w opracowaniu Kulczyńskiego

Rozporządzenie

c. k. Rady szkolnej krajowej w sprawie zaprowadzenia jednakowego ubrania dla uczniów szkół średnich galicyjskich.

Na mocy Najwyższego postanowienia z dnia 6. stycznia 1894 i reskryptu Jego Ekscelencyi Pana Ministra wyznań i oświecenia z dnia 16. stycznia 1894, l. 450, rozporządza c. k. Rada szkolna krajowa, co następuje:

1. Zaprowadza się jednakowe ubranie (mundurki) dla młodzieży szkół średnich galicyjskich podług załączonych szczegółowych przepisów.

2. Począwszy od roku szkolnego 1896/97 nie wolno będzie uczniom szkół średnich nosić w szkole i poza szkołą innego ubrania, jak tylko przepisane.

3. W czasie przejściowym (aż do 1. września 1896) mogą uczniowie szkół średnich nosić jeszcze ubranie zwykłe; nie wolno im jednak jakiegokolwiek części mundurku nosić razem z ubraniem zwykłym.

Lwów, dnia 14. czerwca 1894.

Przepisy szczegółowe

co do zaprowadzenia jednakowego ubrania (mundurków) dla uczniów szkół średnich galicyjskich.

1. Przepisane jednakowe ubranie (mundurek) uczniów szkół średnich galicyjskich (gimnazyów i szkół realnych) składać się ma z następujących części:

a) Bluza z sukna granatowego (fig. 1 i 2) ze stojącym kołnierzem i dwiema kieszeniami na piersiach.

b) Spodnie zwykłego kroju z ciemno-szarego sukna z wystającym szwem.

c) Płaszcz z ciemno-szarego sukna (fig. 3 i 4) z granatowemi naszywkami na kołnierzu, spięciem z tyłu i czarnymi rogowymi guzikami (fig. 5 i 6) w dwóch rzędach po sześć.

d) Czapka z granatowego sukna (fig. 7) z prostym daszkiem, rzemykiem ze sprzączką i emblematem z białej blachy oznaczającym kategorię szkoły, a ewentualnie jej liczbę (fig. 8), a mianowicie:

dla uczniów gimnazjalnych litera **G**, dla uczniów szkół realnych litera **R**; (dla uczniów gimnazjalnych we Lwowie):

gimnazjum akademickie	$\frac{\text{G}}{\text{I}}$
„	$\frac{\text{G}}{\text{I}}$
„ II.	$\frac{\text{G}}{\text{II}}$
„ Franciszka Józefa	$\frac{\text{G}}{\text{III}}$
„	$\frac{\text{G}}{\text{IV}}$
„ IV.	$\frac{\text{G}}{\text{IV}}$
„	$\frac{\text{G}}{\text{V}}$
„ V.	$\frac{\text{G}}{\text{V}}$

2. W porze letniej mogą uczniowie zamiast bluzy, spodni i czapki z sukna, nosić bluzę, spodnie i czapki tegosamego kroju z szarego płótna; jednak bluza płócienna ma na kołnierzu granatowe sukienne wyłogi (długości 5 cm.) a na rękawach 5 cm. od końca granatowe wypustki, zaś czapka w połowie wysokości granatową wypustkę dokoła.

3. Na kołnierzu bluzy sukiennej lub na wyłogach bluzy płóciennej noszą uczniowie odznaki podług klasy, do której należą. Odznaką dla klas niższych w gimnazjach i szkołach realnych są paski (od jednego do czterech) srebrne, długości 3 cm. a szerokości 0.5 cm. Odznaką dla klas wyższych są takiesame paski złote, (w gimnazjach dla klasy V—VIII od jednego do czterech, w szkołach realnych dla V—VII od jednego do trzech).

	Klasa		
	I.	II.	
		a	b
I. Liczba.			
1. Z końcem roku szkolnego 1894/5, było uczniów publicznych i prywatnych	98 ³	38 ¹	44
2. Na początku roku szkolnego 1895/6, było uczniów publicznych i prywatnych	62	52	52
Między nimi było:			
a) z innych zakładów			
α) z promocją	7	6	10
β) repetentów	3	3	3
b) z tutejszego zakładu			
α) z promocją	42	37	38
β) repetentów	5	1	—
c) po przerwie napowrót przyjętych	5	5	1
3. Przyjęto w ciągu I. półrocza r. szk. 1895/6	—	1	2
4. Ustąpiło w ciągu I. półrocza r. szk. 1895/6	1 ¹	1	5
5. Pozostało przy końcu I. półrocza r. szk. 1895/6	61 ⁵	52 ¹	49 ²
6. Przyjęto w ciągu II. półrocza r. szk. 1895/6	2	1	2
7. Ustąpiło w ciągu II. półrocza r. szk. 1895/6	1	6	5 ¹
8. Pozostało przy końcu II. półrocza r. szk. 1895/6	62 ⁵	47 ¹	45 ²
Mianowicie pozostało:			
A) Według miejsca urodzenia:			
ze Lwowa	26	13	30
z innych miejscowości Galicyi	26	32	14
z W. Księstwa Krakowskiego	2	—	—
z Szląska, z Bukowiny	—	—	1
z Austrii, Czech, Morawii	1	1	—
z Węgier	1	—	—
z Rosyi	2	1	—
z Niemiec	3	—	—
z Francyi	1	—	—
razem	62	47	45
B) Według miejsca pobytu rodziców:			
ze Lwowa	38	18	37
z innych miejscowości Galicyi	20	28	8
z poza Galicyi	4	1	—
razem	62	47	45
C) Według wyznania religijnego:			
katolickiego obrządku łacińskiego	48	29	27
" " greckiego	9	14	—
" " ormiańskiego	—	—	—
ewangelickiego (augsburskiego) wyznania	1	—	—
mojżeszowego wyznania	4	4	18
razem	62	47	45

K l a s a										Razem
III.		IV.		V.		VI.	VII.	VIII.		
a	b	a	b	a	b			a	b	
51 ²	43 ¹	46	35 ¹	34	—	32 ¹	3 ¹ 92 ¹	54 ¹	—	567 ¹¹
51	50	49	50	38	38	37	42	48	43	612
5	3	2	3	3	10	6	3	2	1	61
4	5	2	4	—	3	2	2	—	1	32
37	35	40	34	35	23	27	32	45	38	465
3	5	4	5	—	1	2	5	1	3	33
2	2	1	4	—	1	—	—	—	—	21
—	—	1	—	2	—	—	3	1	—	10
1	1	3	3	1	2	2	1	—	1	22 ¹
50	49	47 ²	47 ¹	39 ¹	36	35 ¹	44	49	42	601 ¹³
2	2	2	1	2	—	1	2	—	—	17
12	—	4 ¹	1	5	2	2	1	2	2	43
40 ¹	51	45 ¹	47 ¹	37 ¹	34	34	44	47	40	573 ¹²
9	24	13	24	6	15	7	14	16	26	223
28	22	26	19	28	19	27	25	25	12	304
—	3	1	—	—	—	—	—	3	—	9
—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	3
1	—	1	1	—	—	—	—	—	1	6
—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	3
1	1	3	2	2	—	—	3	2	1	18
1	—	1	—	1	—	—	—	1	—	7
—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
40	51	45	47	37	34	34	44	47	40	573
18	37	17	37	15	27	21	31	26	36	358
22	13	26	8	20	7	13	11	19	4	199
—	1	3	2	2	—	—	2	2	—	17
40	51	45	47	37	34	34	44	47	40	573
31	38	34	34	27	28	29	34	37	27	423
7	—	11	—	10	—	4	4	10	—	69
—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	2
2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4
—	13	—	12	—	6	1	5	—	12	75
40	51	45	47	37	34	34	44	47	40	573 ¹²

	Klasa		
	I.	II.	
		a	b
D) Uznało za swój język ojezysty :			
język polski	58	37	45
„ ruski	8	10	—
„ niemiecki	1	—	—
E) Wiek uczniów :			
Miało lat 11	26	—	—
„ „ 12	19	7	9
„ „ 13	7	19	17
„ „ 14	8	15	13
„ „ 15	1	5	6
„ „ 16	2	1	—
„ „ 17	—	—	—
„ „ 18	—	—	—
„ „ 19	—	—	—
„ „ 20	—	—	—
„ „ 21	—	—	—
„ „ 22	—	—	—
„ „ 23	—	—	—
„ „ 24	—	—	—
F) Na przedmioty nadobowiązkowe uczęszczało przy końcu II. półroczu :			
Na naukę języka ruskiego	6	9	—
„ „ „ francuskiego	—	1	—
„ „ historii kraju rodzinnego	—	—	—
„ „ śpiewu	5	1	7
„ „ gimnastyki	11	10	10
„ „ rysunków	6	6	4
„ „ stenografii	—	—	—
„ „ kaligrafii	28	10	19
II. Opłata szkolna.			
Opłatę szkolną :			
w I. półroczu po 20 zł. opłacało	32 ⁵	16 ¹	26 ¹
w II. „ „ 20 „ „	23 ⁵	9 ¹	29 ¹
w II. „ „ 10 „ „	1	—	—
Od całej opłaty szkolnej było uwolnionych :			
w I. półroczu	29	37	27
w II. „ „	38	38	19
w II. „ „ od połowy opłaty	1	—	—
Opłata szkolna wynosiła zatem :			
w I. półroczu	—	—	—
w II. „ „	—	—	—

K l a s a										Razem
III.		IV.		V.		VI.	VII.	VIII.		
a	b	a	b	a	b			a	a	
33	51	36	46	29	34	31	40	40	40	515
7	—	9	—	8	—	3	4	7	—	57
—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	35
10	10	—	—	—	—	—	—	—	—	63
10	11	14	7	—	—	—	—	—	—	78
8	10	11	16	10	8	—	—	—	—	75
7	11	12	12	9	3	14	—	—	—	71
3	8	5	7	12	11	5	11	—	—	62
1	1	3	3	3	5	10	14	20	14	74
1	—	—	—	3	5	5	9	13	13	49
—	—	—	1	—	1	—	6	10	6	24
—	—	—	1	—	1	—	1	1	1	5
—	—	—	—	—	—	—	—	1	3	4
—	—	—	—	—	—	—	3	1	2	6
—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	2
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	574
6	3	7	—	6	—	2	5	1	—	45
—	14	1	6	3	9	7	2	3	—	46
40	51	46	47	—	—	34	45	—	—	263
1	2	2	—	—	3	8	5	6	2	42
—	9	4	6	—	5	—	4	—	—	59
2	10	6	1	3	2	2	—	1	1	44
—	—	4	16	2	4	—	—	1	1	28
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	57
17 ¹	26	17 ¹	31	7 ¹	16	20 ¹	24	15	18	265 ¹¹
19 ¹	27	18 ¹	29 ¹	12 ¹	17	23	26	16	17	265 ¹¹
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
34	23	32	18	31	22	15	19	34	24	345
26	24	27	19	26	16	13	20	33	23	322
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5520 zł.
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5530 „

Klasyfikacya uczniów

za II. półrocze roku 1896.

Klasa I.

Stopień celujący:

Filipowski Adam
Kubala Wawrzyniec
Michalski Władysław
Sochański Henryk
Zejske Wincenty

Stopień pierwszy:

Aleksandrowicz Roman
Berger Artur
Bieniecki Witold
Buber Leopold
Chruszczewski Tadeusz
Deryng Bohdan
Ehrlich Artur
Fiderer Józef
Gieruszyński Feliks
Götz Juliusz
Kliszewski Rudolf
Kordasiewicz Jarosław
Kolischer Oskar
Lisiak Józef
Lisikiewicz Józef
Łaba Władysław
Machalski Karol

Mazurkiewicz Klaudyusz
Nowicki Eustachy
Olchowy Bazyli
Piątkowski Juliusz
Piętaś Jan
Polański Jan
Rybarski Jan
Schramm Franciszek
Semkowicz Aleksander
Słuszkiewicz Roman
Stenzel Rudolf
Storożuk Michał
Stromenger Karol
Strzechowski Zygmunt
Sykora Antoni
Thullie Kazimierz
Urbański Franciszek
Wajda Alfred
Walkowicz Stanisław
Winiarski Adam
Źródłowski Władysław

Stopień drugi otrzymało . . . 8
" trzeci " . . . 3
Do egzaminu poprawczego
przeznaczono . . . 7

Klasa II. A.

Stopień celujący:

Friedman Henryk
Krukowski Bronisław
Kukuryk Michał
Kuryłowicz Juliusz
Momot Jan
Nowicki Bolesław
Preiss Jan
Starkiewicz Władysław

Stopień pierwszy:

Andruchowicz Antoni
Borek Wawrzyniec
Byk Eleazar
Cerkiewicz Nestor
Dreżepolski Roman
Horodyski Cezar
Jarymowicz Teofil
Keffermüller Zenon

Krzyszkowski Włodzimierz
Kupczyński Bruno
Lerski Mieczysław
Lewicki Jan
Lewicki Teodor
Lucek Stanisław
Łopatyński Jarosław
May Marcełi
Niemczynowski Stefan
Orzechowski Edward
Pawłowski Jan
Pordes Bernard
Rogoszewski Kazimierz

Schrenzel Edmund
Schuttera Otto
Siatecki Józef
Stupnicki Stanisław
Wrześniowski Franciszek
Zarewicz Tadeusz
Zahradnik Roman
Żegestowski Kazimierz
Żybura Maurycy
Stopień drugi otrzymało . 2
Stopień trzeci otrzymał . 1
Przeznaczono do egzaminu
poprawczego 5

Klasa II. B.

Stopień celujący:

Dubiński Aleksander
Sztaba Marjan
Szykowski Maryan

Stopień pierwszy:

Argasiński Tadeusz
Aschkenazy Salamon
Blumenfeld Emanuel
Brill Jakób
Brüstiger Leon
Czerwiński Karol
Głaczyński Adam
Iwanicki Edward
Karczewski Tadeusz
Krzyżanowski Adolf

Kubala Henryk
Kwaśniak Julian
Laskiewicz Tytus
Laskowski Jan
Łaba Roman
Mikosiński Wacław
Nick Chaim
Reizes Aron
Schaller Wiktor
Schumann Ryszard
Spat Arnold
Sprecher Józef
Sułkowski Zdzisław
Do egzaminu poprawczego
przeznaczono 7
Drugi stopień otrzymało . 7
Trzeci stopień otrzymało . 5

Klasa III. A.

Stopień celujący:

Baranowski Marcin
Łoś hr. Adam
Młodnicki Maryan
Niemczyk Paweł

Stopień pierwszy:

Barancewicz Kazimierz
Budkowski Maryan
Chruszczewski Alfred
Danylczuk Jan
Dąbrowski Stanisław

Dydyński Maryan
Gawiński Witold
Hladij Michał
Hochberger Kazimierz
Kaczurba Feliks
Kowalczuk Edward
Kozłowski Artur
Krajczyk Włodzimierz
Łastowiecki Aleksander
Mańkowski Stanisław
Pióryk Jan
Polt Rudolf
Reutt Leon

Stromenger Jan
Szymt Jan
Uleniecki Aleksander
Więckowski Zdzisław
Woliński Stanisław
Zahaczewski Edmund

Zakrzewski Wacław
Zaleski Bronisław
Stopień drugi otrzymało . . . 5
Stopień trzeci otrzymało . . . 4
Do egzaminu poprawczego
przeznaczono 1

Klasa III. B.

Stopień celujący:
Zawirski Zygmunt

Stopień pierwszy:
Dawid Izaak
Dembiec Fryderyk
Geyer Naftali
Gnoiński Adam
Hahn Samuel
Hand Salamon
Hanuszewski Kazimierz
Heyder Ignacy
Igel Henryk
Jankowski Józef
Jankowski Wiktor
Kober Łucyan
Krokowski Władysław
Kurzer Adolf
Lebensztejn Kazimierz

Leszczyński Witold
Mildwurm Aleksander
Müller Władysław
Nowicki Mieczysław
Olchowski Julian
Ordyński Ryszard
Paleczny Zygmunt
Reich Lejzor
Sawicz Wiktor
Sławiński Roman
Srokowski Franciszek
Świerczyński Bolesław
Ulmer Adam
Zaleski Józef
Żelazowski Tadeusz
Stopień drugi otrzymało . . . 6
" trzeci " 7
Do egzaminu poprawczego
przeznaczono 7

Klasa IV. A.

Stopień celujący:
Bobrzyński Jan
Heyda Eugeniusz
Kaliszczak Karol
Maryański Henryk
Sitnicki Jan
Thullie Jan

Stopień pierwszy:
Burka Franciszek
Czepita Emil
Czernecki Władysław
Dyga Ryszard
Hordyński Ludwik
Hoszowski Adam
Hrehorowicz Zygmunt
Kosiba Antoni
Krobicki Bronisław
Łepki Teodor
Melchert Kazimierz

Merunowicz Jan
Nieger Eugeniusz
Nowotny Stanisław
Pawłyk Józef
Serafiński Franciszek
Sikorski Bronisław
Smoleń Stanisław
Sorokowski Mikołaj
Sośnicki Tadeusz
Szayna Leopold
Turkiewicz Aleksander
Willner Zygmunt
Zarzycki Stefan
Zbyszewski Włodzimierz
Zieliński Witold
Otrzymało stopień drugi . . . 2
Otrzymało stopień trzeci . . . 3
Do egzaminu poprawczego
przeznaczono 8

Klasa IV. B.

Stopień pierwszy :

Bałtowski Bronisław
Bigrfellner Jan
Bohdanowicz Tadeusz
Dugilewski Icyk
Eder Tytus
Emler Mieczysław
Fischer Antoni
Garfein Alfred
Grzywak Aleksander
Iwanicki Stanisław
Karaman Józef
Kienzler Aleksander
Kienzler Oskar
Kirschbaum Pinkas
Klimowicz Jan
Kostro Maryan

Macura Karol
Mund Baruch
Olędzki Stefan
Plohn Alfred
Raczek Zygmunt
Smolka Franciszek
Stapp Maurycy
Tendler Leon
Wittlin Samuel
Wolański Zdzisław
Zajączkowski Stanisław
Źródłowski Stanisław
Otrzymało stopień drugi . 6
" " trzeci . 6
7 uczniom pozwolono poprawić
po feryach cenzurę w jednym
przedmiocie.

Klasa V. A.

Stopień celujący :

Lipiński Maryan
Makowski Alexy

Stopień pierwszy :

Eckert Jan
Fąfara Wiktor
Halikowski Włodzimierz
Hingler Witold
Hoszowski Jan
Jareńko Dymitr
Kończakiewicz Włodzimierz
Lerski Władysław
Markiewicz Kazimierz
Niewiadomski Stanisław
Olszański Leon
Piasecki Stanisław
Pilat Stanisław

Radomski Tadeusz
Samolewicz Wincenty
Sawicki Kazimierz
Szczebanowski Józef
Szpilka Stanisław
Szydłowski Edward
Terlikowski Włodzimierz
Wewórski Ignacy
Więckowski Włodzimierz
Włodek Eugeniusz
Wójcikiewicz Tadeusz
Wrzak Zygmunt
Wysoczański Bronisław
Zubrzycki Tadeusz

Przeznaczono do egzaminu
poprawczego 5
Stopień drugi otrzymało . . 2
" trzeci " . . . 1

Klasa V. B.

Stopień celujący :

Byleczyński Jakób
Witwicki Edward

Stopień pierwszy :

Argasiński Karol
Batycki Jan

Bischof Karol
Capp Antoni
Dziakiewicz Kazimierz
Dzik Władysław
Glatzer Sachar
Herschthal Samuel
Karaman Michał
Krauss Tadeusz
Krokowski Józef
Menkes Berthold
Mesing Jonas
Ostrowski Stanisław
Rubin Majer

Ruckgaber Maryan
Serafinowicz Stanisław
Sołtyński Zdzisław
Towarnicki Karol
Tyszkowski Jan
Więckowski Lubin
Wierzbicki Władysław
Zbierzchowski Henryk
Zaba Stanisław

Stopień drugi otrzymało . . . 3
Do egzaminu poprawczego
przeznaczono 5

Klasa VI.

Stopień celujący:

Birgfellner Karol
German Adolf
German Juliusz
Łoziński Walery
Rosłowski Roman

Stopień pierwszy:

Charłampowicz Bolesław
Chmielewski Stanisław
Czapański Stanisław
Dębicki Tadeusz
Dzierżyński Tadeusz
Hofmokl Wilhelm
Kilarski Stanisław
Kostrzab Władysław

Majerski Jan
Merunowicz Feliks
Mianowski Teodor
Mokrzycki Władysław
Ordyński Karol
Osiecki Wiktor
Rachalski Alfred
Solatycki Antoni
Sorokowski Mateusz
Wszelaczyński Teofil
Wurst Zygmunt
Wysoczański Kazimierz
Zarzecki Mieczysław
Stopień drugi otrzymało . . . 1
" trzeci 4
Przeznaczono do " egzaminu
poprawczego 3

Klasa VII.

Stopień celujący:

Kobyłański Maryan
Samolewicz Janusz
Samolewicz Stefan

Stopień pierwszy:

Aleksandrowicz Jan
Bogdański Edward
Cepnik Henryk
Dunikowski Juliusz
Eichel Naurycy
Gergowicz Kazimierz

Graff Ludwik
Harasymowicz Józef
Jaworski Bronisław
Kreutz Stanisław
Kriser Artur
Kułakowski Henryk
Lewicki Zygmunt
Litwinowicz Michał
Marcichowski Marcelli
Markiewicz Aleksander
Maryniak Justyn
Muzykarz Jan
Orzechowski Kazimierz

Ross Michał
 Ruciński Felicyan
 Schneiberg Władysław
 Smoleń Władysław
 Stockknopf Juliusz
 Strusiewicz Bolesław
 Sykora Aleksander
 Szczurowski Włodzimierz
 Tabor Józef

Taranowicz Jan
 Tarnowski Władysław
 Walichiewicz Tadeusz
 Zaleski Mieczysław
 Stopień drugi otrzymało . . . 5
 Pozwolono na zdawanie po
 wakacjach egzaminu po-
 prawczego z jednego przed-
 miotu 4

Klasa VIII. A.

Stopień celujący :

Kaliszczak Antoni
 Kunstmann Jan
 Piechowski Franciszek
 Rybarski Stanisław

Stopień pierwszy :

Baczyński Teofil
 Bielski Kazimierz
 Borzęcki Stanisław
 Brokl Kazimierz
 Œwikłowski Michał
 Doliński Eugeniusz
 Faliński Karol
 Gańczakowski Zdzisław
 Golczewski Kajetan
 Gołąb Stanisław
 Hołodyński Jerzy
 Karłowicz Jan
 Karłowicz Stanisław
 Kłosowski August
 Kobyliński Ludwik
 Kolarzowski Leon
 Kopeiński Izzydor

Krówczyński Tadeusz
 Kruk Stanisław
 Mańkowski Tadeusz
 Młodnicki Adam
 Olszański Tadeusz
 Paraszczak Henryk
 Petrowicz Jan
 Rosolski Michał
 Semkowicz Władysław
 Skibiński Mieczysław
 Stecków Tadeusz
 Strzelbicki Aleksander
 Szczepański Michał
 Terlikowski Zygmunt
 Tymiński Stanisław
 Winiarski Michał
 Winter Rudolf
 Wurst Stanisław
 Zielonka Jan
 Zubrzycki Stach
 Źródłowski Franciszek
 Źypowski Leon
 Przeznaczono do egzaminu
 poprawczego 3
 Drugi stopień otrzymał . . . 1

Klasa VIII. B.

Stopień celujący :

Homme Stanisław
 Jerich Józef

Stopień pierwszy :

Buber Marcin
 Czaykowski Juliusz

Damm Albert
 Dyduszyński Jan
 Gąsiorowski Stanisław
 Godowski Maurycy
 Greliński Adam
 Kanner Ozyasz
 Kowalski Feliks
 Langner Roman

Mayer Samuel
Meisels Samuel
Nawrocki Tadeusz
Oleński Stanisław
Olszewski Witold
Piasecki Władysław
Platowski Stanisław
Rabner Herman
Reischer Emil
Reutschner Bernard
Ruffer Józef

Sobczyński Józef
Sokołowski Antoni
Świerczyński Władysław
Wiesner Ferdynand
Witwicki Władysław
Zaleski Waleryan
Zawadzki Aleksander
Do poprawczego egzaminu
przeznaczono 5
Drugi stopień otrzymało 4
Trzeci stopień otrzymał 1

Świadectwo dojrzałości otrzymali:

Klasa VIII. A.

Bielski Kazimierz
Borzęcki Stanisław
Doliński Eugeniusz
Faliński Karol
Gańczakowski Zdzisław
Hołodyński Jerzy
Kaliszczak Antoni (z odzn.).
Kłosowski August
Kopeński Izidor
Kruk Stanisław
Kunstmann Jan (z odzn.).
Łyszkowski Władysław

Mańkowski Tadeusz
Paraszcak Henryk
Piechowski Franciszek (z odzn.).
Rybarski Stanisław (z odzn.).
Semkowicz Władysław (z odzn.).
Stecków Tadeusz
Szczepański Michał
Terlikowski Zygmunt
Winiarski Michał
Wurst Stanisław (z odzn.).
Zubrzycki Stanisław (z odzn.).

Klasa VIII. B.

Buber Marcin (z odzn.).
Damm Albert
Dyduszyński Jan
Gąsiorowski Maryan
Godowski Maurycy
Grelieński Adam
Homme Stanisław (z odzn.).
Jerich Józef (z odzn.).
Kanner Ozyasz
Kowalski Feliks
Langner Roman

Nawrocki Tadeusz
Olszewski Witold
Platowski Stanisław
Rabner Herman
Ruffer Józef
Sobczyński Józef
Sokołowski Antoni
Salz Leib
Witwicki Władysław
Zawadzki Aleksander
Flach Kazimierz (externista)

PRZEPISY KARNOŚCI

dla uczniów c. k. gimnazjum Franciszka Józefa

we Lwowie.

§. 1. Ktokolwiek życzy sobie naukę w gimnazjum rozpocząć, lub dalej pobierać, powinien przed rozpoczęciem roku szkolnego, t. j. przed nabożeństwem, którem się rok szkolny rozpoczyna, użyć przyjęcie do zakładu.

§. 2. Uczeń, przyjęty do gimnazjum, obowiązany jest wykonywać bezwarunkowo rozkazy dyrektora i nauczycieli, okazywać im zawsze i wszędzie rzetelne uszanowanie, oddawać się naukom szczerze i gorliwie, w ogólności sprawować się w szkole i po za szkołą przyzwoicie i przykładnie.

§. 3. Ani jednej godziny szkolnej nie wolno uczniowi opuścić z niedbalstwa. W razie przewidzianej przeszkody w uczęszczaniu do szkoły, ma uczeń wyjednać sobie u gospodarza klasy uwolnienie od lekcji szkolnych. Jeżeli zaś przeszkoda nie jest przewidziana, natenczas ma jak najrychlej uwiadomić o tem gospodarza klasy, a za powrotem do szkoły, usprawiedliwić się za pomocą wiarygodnego świadectwa.

§. 4. Uczniom, dotkniętym chorobą zaraźliwą (ospą, dyfteryą, szkarlatyną, tyfusem, czerwonką, odrą, zapaleniem ocz lub kokluszem) nie wolno uczęszczać do szkoły, dopóki nie otrzymają na to pozwolenia od dyrektora lub gospodarza klasy. Może to nastąpić albo wtedy, gdy uczeń, odzyskawszy zdrowie, wykaże się świadectwem lekarskiem, iż powrót jego do szkoły nie zaszkodzi innym uczniom, albo w razie niemożności przedłożenia świadectwa, gdy upłynie przy ospie, dyfteryi i szkarlatynie tygodni sześć, zresztą cztery, licząc od dnia zachorowania.

§. 5. Uczniom, którzy sami wprawdzie są zdrowi, jednakże zniewoleni są zostawać w bezpośredniej styczności z osobą, dotkniętą chorobą zakaźną, mianowicie ospą, dyfteryą, szkarlatyną lub tyfusem, nie wolno wchodzić do szkoły, dopóki — bądźto na podstawie świadectwa lekarskiego, bądź też po upływie przepisanego w poprzednim §. terminu sześciu, względnie czterech tygodni — nie otrzymają na to pozwolenia od dyrektora lub gospodarza klasy.

§. 6. Uczeń, przyjęty na początku roku na naukę przedmiotów nadobowiązkowych, obowiązany jest na nią uczęszczać z równą ścisłością, jak na lekcye przedmiotów obowiązkowych.

§. 7. Izby szkolne otwiera się na kwadrans przed rozpoczęciem lekcyi. Wcześniejsze gromadzenie się przed gmachem szkolnym jest zakazane.

§. 7. Do izb szkolnych wstępują uczniowie z odkrytą głową, poczem na przeznaczonych miejscach zajęci przygotowaniem do lekcyi, w spokoju oczekiwać mają nadejścia profesora, okazując mu przy wejściu i odejściu uszanowanie przez wstanie z miejsc. To samo czynić powinni, kiedy do klasy wejdzie dyrektor lub którzy z nauczycieli zakładu, albo osoba, której należy się podobne uszanowanie.

§. 9. Na schludne ubranie i przyzwoite zachowanie się, jako zewnętrzne oznaki dobrego wychowania, powinni uczniowie szczególnie zwracać uwagę. Z równą starannością czuwać powinni nad całością i czystością wszelkich rzeczy szkolnych.

§. 10. Wszelkie uszkodzenie budynku szkolnego i jego sprzętów, tudzież przyrządów naukowych, musi być przez uczniów, którzy się tego dopuścili, wynagrodzone, jeżeli było przypadkowe; jeżeli zaś było umyślne, pociągnie za sobą nadto odpowiednią karę.

§. 11. Żaden uczeń nie powinien samowolnie zmieniać miejsca wyznaczonego mu przez gospodarza klasy.

§. 12. Każdy uczeń powinien się zaopatrzyć na wszystkie lekcye w rzeczy do nauki szkolnej potrzebne. Nie wolno zaś przynosić ze sobą do szkoły książek i w ogóle przedmiotów, do nauki szkolnej niepotrzebnych.

§. 13. Podczas lekcyi należy nie tylko unikać wszystkiego, coby mogło nauce przeszkadzać, lecz owszem należy zwracać na nią największą uwagę i bezwarunkowo wykonywać wszystko, cokolwiek profesor uzna za stosowne.

§. 14. Wywoływanie uczniów z klasy podczas nauki szkolnej przez innych uczniów jest zakazane.

§. 15. Wychodzić z klasy podczas lekcyi szkolnych wolno uczniom tylko w wyjątkowych wypadkach za zezwoleniem profesora.

Podczas przestanku między lekcjami nie wolno uczniom opuszczać zabudowania szkolnego. Dla wytchnienia wystarczy krótka przechadzka po podwórzu szkolnem, skąd na dany znak uczniowie natychmiast mają do klas powracać.

Odbywać ćwiczenia na przyrządach gimnastycznych, ustawionych na podwórzu, wolno tylko tym uczniom, którzy naukę gimnastyki pobierają i z ćwiczeniami gimnastycznymi są obeznani.

§. 16. Po ukończeniu lekcyi szkolnych i po odmówieniu modlitwy, opuszczać mają uczniowie izby szkolne z zachowaniem wszelkiej przyzwoitości. Tłumne i hałaśliwe skupianie się przed budynkiem szkolnym jest zakazane.

§. 17. Uczniowie katolicy obowiązani są brać udział we wszystkich przepisanych ćwiczeniach religijnych. W wypadkach wyjątkowych uwalnia od stałego udziału w nabożeństwie ks. katecheta w porozumieniu z dyrektorem.

§. 18. Uczniowie, nie pobierający nauki religii w zakładzie, obowiązani są przed końcem każdego półrocza wykazać się świadectwem, że naukę religii pobierali.

§. 19. Rodzice uczniów zamiejscowych powinni Zakładowi podać do wiadomości nazwisko osoby, której poruczają w swem imieniu nadzór nad synem. O każdej zmianie odpowiedzialnego nadzorcy i mieszkania powinni bezzwłocznieawiadomić gospodarza klasy.

§. 20. Grono nauczycielskie ma prawo z ważnych powodów żądać od rodziców zmiany odpowiedzialnego nadzorcy, a jeżeli temu żądaniu nie stanie się zadość, powziąć uchwałę wykluczenia ucznia z zakładu.

§. 21. Żadnemu uczniowi nie wolno mieszkać bez nadzoru starszej osoby.

§. 22. Uczniowie gimnazjalni nie mogą być odpowiedzialnymi nadzorcami innych uczniów, nie mogą więc wobec nauczycieli jako tacy występować.

§. 23. Uczniom nie wolno urządzać żadnych uroczystości lub owacyi na cześć swych przełożonych. Grono nauczycieli zastrzega sobie wyraźnie, aby żadnemu z nich ani na imieniny ani przy żadnej innej sposobności nie składano podarunków i zakazuje w tym celu wszelkich składek pomiędzy uczniami.

§. 24. Uczniowie powinni między sobą zachowywać się zgodnie, po przyjacielsku i po koleżeńsku. Surowo zabronione jest wszelkie wyszydzenie wyznania religijnego, narodowości, zatrudnienia albo flzycznych albo duchowych ułomności współuczniów.

§. 25. Wszelkie uchybienie przeciw przyzwoitości i moralności szczególnie zaś obcowanie z osobami niemoralnemi i bezbożnemi jest surowo zabronione. Przedewszystkiem zaś winni uczniowie unikać wszelkiej styczności z uczniami ze szkoły wykluczonymi.

§. 26. Czytanie książek niemoralnych i niereligijnych jest surowo wzbronione.; równie wzbronione jest wypożyczanie książek z prywatnych czytelni. Książek stosownych do lektury domowej dostarcza uczniom biblioteka szkolna.

§. 27. Przywłaszczanie sobie cudzych rzeczy, mianowicie książek, zeszytów lub innych przyborów szkolnych, choćby najmniejszą wartość mających, będzie jak najsurowiej karane.

§. 28. Żadnemu uczniowi nie wolno własnych prac literackich ogłaszać drukiem, bez wyraźnego zezwolenia dyrektora.

§. 29. Uczniom nie wolno pomiędzy sobą zakładać stowarzyszeń ani należeć do jakiegokolwiek stowarzyszenia ani też nosić żadnych tego rodzaju oznak.

§. 30. Odwiedzanie kawiarni, piwiarni, kręgielni, a tem bardziej szynkowni jest uczniom bezwarunkowo zakazane. Odwiedzanie cukierni i traktierni dozwolone jest tylko w towarzystwie rodziców. Również zakazane są wszelkie po domach schadzki na gry w karty, bilard, kręgle lub inne podobne zabawy, pociągające za sobą stratę czasu lub pieniędzy.

§. 31. Na publiczne bale i publiczne zabawy z tańcami, tudzież na zabawy i zebrania, urządzone w szkołach tańców poza zwykłemi godzinami lekcyi tańców, bezwarunkowo uczniom uczęszczać nie wolno; natomiast wolno im uczęszczać na zabawy w domach prywatnych w towarzystwie rodziców lub osób starszych, o ile dyrektor nie uzna za potrzebne uczynić w tej mierze pewnych zastrzeżeń.

§. 32. Uczęszczanie do teatru lub na inne tego rodzaju widowiska, dozwolone jest uczniom tylko w towarzystwie rodziców lub starszych osób, o ile dyrektor również nie uzna za potrzebne uczynić w tej mierze pewnych zastrzeżeń.

§. 33. Palenie tytoniu i cygar jest uczniom zakazane.

§. 34. Chodzenie z laskami jest zabronione. Chodzenie po ulicach w godzinach wieczornych, wyjąwszy nadzwyczajne wypadki, tudzież beczynne i próżniacze wałęsanie się w ogólności jest zabronione.

§. 35. Uczniom nie wolno przysłuchiwać się rozprawom karnym przed sądem przysięgłych.

§. 36. Bez uwiadomienia i pozwolenia dyrektora nie wolno uczniom robić pomiędzy sobą żadnych składek pieniężnych.

§. 37. Uczeń, występujący z zakładu, obowiązany jest uwiadomić o tem dyrektora i zwrócić wszystkie książki, wypożyczone z biblioteki szkolnej. Świadcstwo uwolnienia wyda mu się tylko na wyraźne życzenie rodziców lub opiekunów; jeżeli jednak miał być karany, nie otrzyma tego świadectwa przed odbyciem kary.

§. 38. Każde przekroczenie niniejszych przepisów karności pociągnie za sobą karę, która, stosownie do przewinienia, może się stopniować od upomnienia w cztery oczy aż do wykluczenia ucznia z zakładu, a nawet ze wszystkich szkół monarchii.

Ogłoszenie

tyczące się egzaminu wstępnego do I. klasy.

1. Egzamin wstępny do I. klasy odbywa się w dwóch terminach: *a)* dnia 15. i 16. lipca, *b)* dnia 1. i 2. września każdego roku.

2. Warunki przypuszczenia do egzaminu wstępnego:

A) Uczeń musi mieć ukończonych lat dziesięć najpóźniej do 31. grudnia tego roku, w którym wstępuje do I. klasy; dla wykazania wieku musi przedłożyć metrykę.

B) Przy wpisie ma uczeń zapłacić 3 zł. 10 ct. w. a.

C) Każdy uczeń musi się poddać egzaminowi wstępnemu, przy którym zakres wymagań jest następujący:

a) z religii wymaga się wiadomości, których uczeń nabyć powinien w pierwszych czterech latach obowiązkowej nauki szkolnej, w szkołach ludowych czteroklasowych;

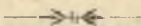
b) z języka polskiego: czytanie płynne i wyraziste, objaśnianie odczytanych ustępów pod względem treści i związku myśli; opowiadania treści większymi ustępami; znajomość części mowy, odmiana imion i czasowników, znajomość zdania pojedynczego rozszerzonego i rozbiór jego części składowych pod względem składni zgody i rzędu; poprawne napisanie dyktatu z zakresu pojęć znanych uczniom, z uwzględnieniem głównych zasad interpunkcyj;

c) z języka niemieckiego: czytanie płynne i zrozumiałe; znajomość odmiany rodzajników, rzeczowników, przymiotników i zaimków (osobistych, dzierżawczych, wskazujących i względnych), odmiana słów posiłkowych i czasowników słabych we wszystkich formach strony czynnej i biernej; tudzież odmiana najwykleszych czasowników mocnych; zasób wyrazów z zakresu pojęć uczniom znanych; poprawne przepisanie łatwego dyktatu, którego treść przed podyktowaniem poda się uczniom w języku polskim;

d) z rachunków: pisanie liczb do miliona włącznie; biegłość w czterech działaniach liczbami całkowitemi, pewność w tabliczce mnożenia, znajomość ważniejszych miar metrycznych.

Niedostateczny postęp w jednym przedmiocie egzaminu, usuwa ucznia na cały rok od przyjęcia w jakiegokolwiek szkole średniej.

Ogłoszenie

Rok szkolny 1896—1897 rozpocznie się dnia 3. września 1896.

Wpisy uczniów do gimnazjum na rok szkolny 1896/7 odbywać się będą w trzech ostatnich dniach sierpnia. Późniejsze zgłoszenie uwzględni się tylko w wyjątkowych wypadkach.

Uczniowie zgłaszać się mają osobiście w towarzystwie rodziców lub opiekunów, przyczem mają przedłożyć świadectwo szkolne z ostatniego półrocza i wypełnić w dwóch egzemplarzach kartę wpisową.

Uczniowie nowo do zakładu wstępujący przedłożyć mają:

a) metrykę urodzenia, bez której żaden uczeń do zakładu przyjęty nie będzie;

b) świadectwo szkolne tego zakładu, gdzie przedtem pobierali naukę, z potwierdzeniem dyrekcyi, że mogą przejść bez przeszkody do innego zakładu. Przy wpisie zapłacić mają takse wstępną w kwocie 2 zł. 10 centów;

c) poświadczenie lekarskie, że uczeń szczepioną miał ospę po raz drugi po roku 1891.

Nadto każdy uczeń ma przy wpisie złożyć 1 zł. jako datek na zbiory naukowe zakładu.

Oplatę szkolną, która na jedno półrocze wynosi dwadzieścia zł., złożyć mają uczniowie klasy II.—VIII. najdalej w ciągu pierwszych sześciu tygodni półrocza.

Egzamina wstępne do klasy pierwszej odbędą się 15. i 16. lipca i 1. i 2. września.

Egzamina wstępne do klas II.—VIII. będą się odbywały w dniach 1—12. września.

Egzamina poprawcze odbędą się w dniach 30. i 31. sierpnia.

P.I-2216

1896

Z I. ZWIĄZKOWEJ DRUKARNI WE LWOWIE, UL. LINDEGO L. 4.
